

Palócföld

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KÖZÉLETI FOLYÓIRAT

LXII. évfolyam 2016/3.

Irodalom

Lackfi János / Nagy Pál / Bene Zoltán

Képzőművészet

Kovács Péter Garp / Orbán György János

báró Liphay Antal portréja

Tragédia-előadás

a cserepoveci hadifogolytáborban

TARTALOMJEGYZÉK

SZÉPIRODALOM

Ádám Tamás: Ez az a hely	3
Ádám Tamás: Pieta	4
Ádám Tamás: Négy nap	5
Ádám Tamás: Habzó, olajos	6
Bene Zoltán: Hiába	7
Lackfi János: Őszi böngészés	11
Papp-Für János: egy nap esztétikája	12
Szávai Attila: A kék toll (3. rész)	14
Varga Melinda: Takaró	20
Péter Béla: Honnan jövünk?	25
Keszthelyi Mangó Gabriella: Kristálysoknyás tündérek	60
Hajnal Éva: lépkedő	61
Hajnal Éva: Vacogó	61
Hajnal Éva: Didergő	62
Suhai Pál: Fülkefényben	69
Keszthelyi Mangó Gabriella: Katatonia	74
Keszthelyi Mangó Gabriella: Halottak napján	74
Zsibói Gergely: Október-vég	75
Zsibói Gergely: Zseb-ének	75
Zsibói Gergely: Júdás búcsúlevele	82

KÖSZÖNTÉS

Csongrády Béla: Egy piros esernyő Horpácson – Hetvenéves Praznovszky Mihály	21

„KIS HATÁRODON NAGY ESZMÉK”

Kácsor Zoltán: A cserepoveci hadifogolytábor Tragédia-előadása	26
Németh Péter Mikola: Madách, a lírikus – Beszélgetés dr. Kerényi Ferencsel	42
Lukáts János: „Jó borokkal töltött aranyos pohárok...”	51

KÉPZŐMŰVÉSZET

K. Peák Ildikó: Kovács Péter Garp <i>Törékeny</i> című kiállításának megnyitója „A vonal számomra a megismerés fontos eszköze” – Interjú Orbán György Jánossal, beszélgetőtárs Gréczi-Zsoldos Enikő	56 63

1956 • 60 • 2016

Szabó Endre: Talpra, magyar!	70

PORTRÉ

Tarnóczi László: Az adakozó báró, Liphay Antal	76

SZEMLE

Nagy Pál: Idegen Múzsza?	83
Drescher J. Attila: Lírai esszenciák és számartani összefüggések a versek térhálózatában	89

A borító **Záhorszki Mónika** grafikáinak felhasználásával készült:
a címlapot **Mécs László: A királyfi három bánata** című verséhez készült alkotása,
a hátoldalt a **Csillaglelkű**, a belső borítót **Kányádi Sándor: Tudod** című
verséhez készült grafikája díszíti.

Az 55. oldalon a **Hangszedők – Tavaszi szél** című munkája található.
A hátsó, belső borítón **Matúz Gábor: Nincs kegyelem** című filmjének plakátja látható.

Főszerkesztő:
GRÉCZI-ZSOLDOS ENIKŐ

Fenntartó:
Salgótarján Megyei Jogú Város
Önkormányzata

Főmunkatárs:
NAGY PÁL (Párizs)

Támogatóink:

Szerkesztő:
SZÁVAI ATTILA

BECSÓ ZSOLT
országgyűlési képviselő

Portrérovat:
TARNÓCZI LÁSZLÓ

SKUCZI NÁNDOR,
a Nógrád Megyei Önkormányzat
Közgyűlésének elnöke

Reggeli KV online rovat:
HUBAI GÁBOR

SZERENCSEJÁTÉK SERVICE
NONPROFIT KFT.

Borítóterv:
RÁDULY CSABA

Médiapartnerünk:
NÓGRÁD MEGYEI HÍRLAP

Tördelőszerkesztő:
HERNÁDINÉ BAKOS MARIANNA

gömörilap
(www.gomorilap.sk)

Készült
a Polar Stúdióban (Salgótarján)

Kiadja: Balassi Bálint Megyei Könyvtár
(3100 Salgótarján, Kassai sor 2.)
Felelős kiadó: MOLNÁR ÉVA igazgató

Alapító:
Nógrád Megyei Önkormányzat Közgyűlése

A lap díjai:

Nógrád Megye Madách-díja

Salgótarján Pro Urbe-díja

Levélcím: 3101 Salgótarján, Pf. 18. ♦ Telefon: 32/521-560 ♦ Fax: 32/521-555
Internet: www.palocfold.wordpress.com ♦ Elektronikus cím: palocfold@bbmk.hu
Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt. (LAPKER) ♦ Egy szám ára: 500,- Ft ♦
Előfizethető a Balassi Bálint Megyei Könyvtárban és az elérhetőségeinken.
A Palócöld Könyvek sorozatban megjelent könyvek ugyanitt megrendelhetők. ♦
Kéziratokat és rajzokat megőrizzük, de nem küldünk vissza.
ISSN 0555-8867 ♦ INDEX 25925

ÁDÁM TAMÁS

Ez az a hely

Darazsak elhagyott házában szél
tépi a rácsokat, mintha zenélne
néhány fűszál, és ünnepelné a
magányt.

Ez az a hely, ahol talpam alatt
sistergett a föld, és hatalmas
pókok cipeltek el utamból
döglött egereket.

Ez az a hely, ahol hangyaboly
hízott, és ecetes muhar ért
nyelvemhez. Visszavágták már
az ízeket, illatokat.

Mégis szép volt, azt hiszem.
Érzem a Palócföld leheletét.

ÁDÁM TAMÁS

Pieta

Amikor már minden mindegy,
s csak szájalom marad,
szomorúságból nyílik sok
remény; izzadó fából új kereszt
hasítható.

Omló test puhul, csukott
szemből vakolatlan égbe szökik
a fény. Alkotó pillanat, eloldalognak
részeg látványtervezők. Nekünk
is jár forgács, szép szenvedés.

Túl mindenben; muskétások
haragján, titkos halotti toron,
letiltott fájdalmakon,
szoknyába szótt madarak
hamvain.

Tele kaktusz szúrta
hajnalokkal, tört ostyára,
penészes kenyérre várva.

ÁDÁM TAMÁS

Négy nap

Mariannának

Szálkás cölöpök térdig vízben
táncolnak, fagyos hullámmal
szemben hantolják a telet
kivezényelt munkaszázadok.
Hajóval küldöd sóhajod, vasúti
hídon szalad szerelmed. Mohó
hab vastagszik, beléd
feledkezik, átölel a kockás
hasú Duna.

Partra vetett csupasz uszadék-
fa napozik a töltésen. Tavasz
botladozik. A sziget lázas
csalánhordái lábad elé
heverednek, combodon
némának hitt madarak
énekelnek. Tüzes cappuccino
füstöl a távoli hegyeken. Habzó
fodrokban pirulva szökik
néhány rozsdásodó vasdaru.

A negyedik napon leltározunk,
leolvasom homlokodról
szerelmes vonalkódjaid.
Megkaptalak. Kicsit
elmegyünk, velünk úszik
a sziget.

ÁDÁM TAMÁS

Habzó, olajos

Anyám könyvéből

Rembrandt is festhette volna;
pince homályában elkent
mozdulatok, szakított téridő.

Apámra ömlő, forratlan
feketeribizli-bor. Üvegben
habzó olajos vér.

Foltos vasutas kabát az alvilági
tárlat központi helyén. Ázott
bélésben menedék.

Kevésbé fontos találkozási
pont. Mélyből szakadó válaszok
fel sem tett kérdésekre.

Szereplők nélküli beszélgetős
műsorban, halasztó hatályú
minden meggondolatlan mosoly.

Hosszú menekülés anyám
szerelme elől.

BENE ZOLTÁN

Hiába

Szinte rohantunk, mintha kergetnének. Mintha menekülnénk. A talpuk alig ismert rá a járdákra: a hajdani repedezett, puklis aszfalt helyét csinos térkőburkolat vette át. A fák részint sokkal magasabbak, részint lényegesen csenevészebbek voltak, mint az emlékezetünkben; az utcanévtáblák cikornyás betűkkel hirdették a számunkra ismeretlen neveket. Elöl a bohóc galoppozott, utána loholtunk mi ketten. Néhány épület, ami a mi időnkben romosan szomorkodott, most úgy festett, mintha csak néhány napja adták volna át a használatnak; míg egyes házak, amelyek szépséges ékkövekként éltek bennünk, csúnyán omladoztak, úgy foszlott róluk a vakolat, akár vedlő gyík hátáról a bőr. A bohóc öles léptekkel falta a távolságot, s mi szótalan követtük.

Úgy hittük, a város szélén, az aprócska házban várnak bennünket. Ezért vágtunk neki az útnak. Harminc esztendeje nem jártunk a városkában, ahol a gimnáziumot végeztük, harminc évig nem ébredt kíváncsiság a lelkünkben, hogy egymást és ifjúságunk színterét újra lássuk. Azaz hogy néhányan nagyon is tartottuk a kapcsolatot a három évtized alatt, de a harminchét ember utoljára az érettségi banketten tartózkodott egy épületben. És harminc-heten már nem fogunk újra soha, hiszen tucatnyian hunytak el közülünk.

A bohóc nem lassított. Nem gondolta volna senki, hogy hamarosan betölti az ötvenet. Nem akadt ember, aki harmincöttnél idősebbnek tippeli, kivált a rajongói nem. Pedig húsz évnél is régebben állt a színpadon. Eljátszott minden hőst, szerepelt vagy harminc filmben, nők tömegei bálványozták.

– Lassíts, bohóc, kiszakad a tüdőnk – szoltunk előre, de ő ránk se hederített. Nem akartunk lemaradni, trappoltunk tovább. Mintha egy idegen településen keltünk volna át, amiről láttunk már elmosódott fotókat, csupán ezért sejlik ismerősnek...

A város szélén az aprócska ház mintha még inkább összement volna. Valahányszor magunk elé idéztük, kicsit nagyobbacska aprócska házat láttunk lelki szemeink előtt. Tudomásul vettük, hogy ezen nem lehet változtatni, morogtunk valamit egymásnak, mi ziháltunk, a bohóc hümmögött, végül megnyomta a csöngő gombját.

A kaput nyitó, töpörödött öregember hunyorogva vizslatott bennünket. Egy perc is eltelt, miközben fürkésztek egymást hallgatag.

– A bohóc meg az ikrek – szolt végül az öreg. – Isten hozta magukat. Mióta is?

– Harminc éve – mondtuk.

– Kerüljenek beljebb.

Bevonultunk a szegényes, kétszobás lakásba. Annak idején gyakorta jártunk itt, a konyhapadon szorongva tanultuk az eszperantó nyelvet. Úgy hittük, egy-két évtized, s az egész világ ezen a nyelven érintkezik majd, a félreértéseken alapuló nézeteltérések (meggyőződésünk szerint másfajta nem is léteztek) elmúlnak, s a barátság és a tolerancia boldog korszaka örökké tart majd a földön.

– Tévedtünk – mondta ki hangosan valamelyikünk. Talán én, talán az ikertestvérem. Talán a bohóc, ki tudná ezt biztosan megmondani?

– Tévedtünk – bólogatott az öregember, miközben helytel kínált minket a parányi konyhában, ugyanazon a kényelmetlen, kemény padon, amelyiken évtizedekkel korábban.

– Neszkávém van, elfogadják?

Elfogadtuk.

– Meséljenek – fordított hátat nekünk. Matatott a szekrényben. Bögréket vett elő, kis lábasba vizet engedett, meggyújtotta a gázt.

– Mi mérnökök lettünk – mondtuk. – Nőtlenek vagyunk és a fővárosban élünk. Külön lakásban, de egy lépcsőházban. Nyaranként rendszerint Ázsiába utazunk. Kétszer mentünk egyedül, de mind a kétszer megbántuk, azóta nem kísérletezünk. Bejártuk Kína egyes vidékeit, Vietnámot, Thaiföldet, Indonéziát, Laoszt, Indiát. Koreába és Japánba is eljutottunk. Van két bejegyzett szabadalmunk és szeretjük a rockzenét.

Az öregember várta, hogy forrjon a lábasban a víz, s közben dűnyögött. Mi lesunytuk a fejünket és ölünkbe ejtett, fölfelé fordított tenyerünket bámultuk.

– Tényleg nem tudunk másról beszámolni – böktük ki végül.

A bohóc vigyorgott.

– Belőlem színész lett, nyilván tudja – kezdett bele.

– Tudom – vágott a szavába a vendéglátónk. – Láttam filmet, amiben játszott. Ne legyen rá büszke.

– Arra, hogy látta? – szellemeskedett a bohóc kényszeredetten.

– Szemtelen se legyen – fordult felénk az öreg. Egy-egy bögrét helyezett elének az asztalra.

– Nem minden filmemre vagyok büszke – szégyellte el magát a bohóc.

– Örüljön, ha akad olyan, amelyikre az lehet.

A bohóc hallgatott.

– Család?

– Négyyszer nősültem, öt gyerekem van. Most a leendő ötödik feleségemmel élek.

Némaság telepedett körénk. Elfogyott minden mondanivalónk. Feszengtünk, izegtünk-mozogtunk.

– Tegnap elfogyott az utolsó kötet, nincs mit fordítanom – húzott maga alá egy széket az öregember. – Ordítani szeretnék, akár az olyan ember, akit nyúznak. Engem az idő nyúz. Én pedig húzom még kicsit az időt, aztán

bemegyek a kiadóhoz, leadom a kéziratot, érdeklődöm, nincs-e másik, mintha nem tudnám előre, hogy nincs.

Mindannyian a kávékat kavargattuk.

– Az eszperantisták ideje, úgy tűnik, lejárt – szólalt meg nagy sokára a vendéglátónk. – A letisztázott, gépelt kéziratot a hónom alá csapom, bemegyek a kiadóba. Érdeklődöm, hogyan előre elterveztem, nincs-e valami újabb fordítanivaló. Mintha nem tudnám! Ordítanék, ha nem fojtogatnának a könnyek. Könyvek között éltem világeletemben, minden szabad időmben, amit az iskola hagyott, eszperantó irodalmat fordítottam magyarra, magyart eszperantóra. Eddig. Ez volt az utolsó feladat, ez a kis verseskötet. Nem biztatnak semmivel. Mintha nem tudnám...

– Biztosan nem kell...?

– Biztosan! Néha beülök a közeli kocsmába, szilvát inni. Tisztán. Halkan szavalom közben az eszperantó sorokat. A törzsvendégek ismerik a hóbortom, tudják, hogy nemlétező dolgokkal foglalkozó ember vagyok. Eszperantista... Azt beszélük, vannak vidékek, ahol még mindig lenne dolgom, helyem. Csak itt változott meg ez is, ahogyan minden egyéb... Bányász is kell máshol, acél-munkás is, kohómérnök is. Máshol. Itt nem. Elkeseredem gyakran.

Váratlanul eszünkbe jutott, amikor az első órát tartotta nekünk ugyanitt, harminchárom évvel korábban.

– Hülyeség – mondta akkor a bohóc. – A mesterséges dolgok nem vehetik fel a versenyt a természet rendjével.

– Miért? – csodálkozott az eszperantista. – Miért ne vehetnék? Az autók sem természetes képződmények, mégis nagyrészt kiszorították a lovakat!

– De a kocsik a természet törvényein alapulnak! – emeltük föl jelentőségteljesen a mutatóujjunkat. – Az autók és egyéb gépek a fizika szabályai szerint működnek. Igaz, elméletileg az eszperantó nyelvet is szabályok igazgatják, valójában azonban képtelenség egy nyelv belső mechanizmusát tökéletesen lemásolni. Megalkotni pedig még inkább lehetetlen! Ezért hamvába holt kísérlet az összes műnyelv. Az elmélet, az eszme nem megvetendő, ezt aláírjuk. Csak kivitelezhetetlen.

Mind a négyen emlékeztünk erre a beszélgetésre, s ezt tökéletesen érezni lehetett a konyha levegőjében, a neszkávé gőzében, a falióra ketyegésében.

– Próbáltam megtanulni angolul – jelentette ki az öreg. – Nem megy. Megvénültem. És nem kellek senkinek.

Hosszan füleltünk a világegyetem halk neszeire, vendéglátónk eszperantó verssorokat motyogott magában.

– Néha elbeszélgetek a frissen végzett kollégákkal – törte meg a hallgatást a bohóc. – Alig van köztük olyan, aki emlékszik a gyerek- meg a fiatal-korom színészbálványaira... Vagy azokra az óriásokra, akikkel még együtt játszhattam kezdő csepűrágóként...

– A pillanat művészete – vonta meg a vállát az öreg eszperantista. – A színészre senki sem emlékszik. A film sem őrzi meg, hiába gondolják az ellenkezőjét.

– Azért készítenek rimékeket – tudálékoskodtunk. – A régit nem nézik meg, inkább újraforgatják. Maiakkal a maiaknak.

Hosszú, súlyos csönd telepedett ránk újfent. Elkortyoltuk a kávéinkat. A konyha sarkait beszótték a pókok. Valahol, messze kutya vonyított. Pár perccént autó zörgött el az ablak előtt, olykor biciklisták tekertek tova beszélgetésbe merülve, elvéve sétáló emberek cipősarkai kopogtak, bagoly-szárnyak suhogtak, denevérek zizegtek. Egy macska ugrott föl a kertből az ablakpárkányra, belesett a konyhába, aztán eltűnt.

– Hasztalan – legyintett az öreg eszperantista. Összeszedte a bögréket és a mosogatóba pakolta őket, egyiket a másik után. Éreztük, hogy mennünk kéne, mégsem mozdultunk. A kutya még mindig vonyított a távolban.

LACKFI JÁNOS

Őszi böngészés

Kiülök az őszi Facebook-oldalára,
lustán pörgetem a hírfolyamot,
lájkolom a falevelek aranyüstergését,
lájkolom az erdő tüdejéből áradó mohabársony levegőt,
lájkolom az októberi napsütés vigyori fejceskéit bőrömön,
lájkolom a kacsák ringatózását a pixelek tetején,
lájkolom a kutyát, mely kötésig caplat a net vizébe,
és elnéz valamerre,
a kisvasút nyitott kocsján ülve elnézem
az ellenfényben hadonászó kommentelőket,
mindenkinek van egy jópofa vagy filozofikus,
esetleg jópofán filozofikus
megjegyzése a posztról,
én csak annyit teszek közzé:
milyen keserű a kőolajfüst,
ahogy a lejtőn felfelé lihegő mozdony kéményéből
a fejek fölé csapódik,
milyen keserű, hogy ezek a kommentelők,
bár ma mind ismerősnek jelölnek,
és én vissza is jelölöm sorra őket,
így együtt már soha többé,
tíz-húsz év távlatában pedig mind végleg
szerteszed, leiratkozik vagy regisztrál
egy másik társasági oldalra,
s ez még annál is rosszabb érzés,
mint egy halott ember meg nem szüntetett
adatlapján barangolni.
A színes bejegyzések lassan peregnek alá, beborítják
a tó kocsonyásan reszkető felszínét,
köztük lelátni egész a békanyálas-kavicsos mederig,
csak egy-egy kósza üzenet
pittyen át rezzentve uszonyait.
Kiteszek egy-két kósza fotót,
nézem, ahogy peregnek a lájkok,
bezárom az ablakokat,
és még sokáig elüldögélek
a lassan beesteledő képernyő sötétjében.

PAPP-FÜR JÁNOS

egy nap esztétikája

itt állok éppen abban az ajtónyitásban
ahol visszaadtam neked a kulcsokat
verejtékes kezedet kinyújtottad
azon a kegyetlen résen amin keresztül
évek alatt kiszivárogtam belőled
ráncoolt homlokkal hunyorgok
még előttem állsz szemembe csap a Nap
félíg behúzott bőrönd a tekintetem
most is valahol hátul a kertben ülhetsz
talán éppen azon a hintaágyon
melynek árnyéka azóta is
lemoshatatlanul befedi az egész arcomat
és ahol a legutóbbi tavasz még a hajadba
gabalyodva homlokomra hordta a rügyeket
és fülbevalóként viselted az üvegtálon
megmaradt bordó cseresznyeszemeket
már észre sem veszed hogy
a legelső rózsát nem metszi le senki
de az évek óta száradót féltve őrizgeted
azt hiszed lefelé lógatva örökre megmarad
azt sem veszed észre hogy gyakrabban
megáll a hinta hogy nem viszi már olyan
magasra a lendület azt sem hogy
valaki kiszállt mellőled mint egy stoppos utas
aki egy éles kanyarban eltűnik az úttal együtt
így nem látsz át a kerítéseken
nem látod hogyan nővi be a gaz
az elhagyott szomszéd telkeket
hogyan rozsdáll el a körhinta a játszótereken
és ütemes nyikorgása hozzátartozik az életedhez
mint az évek óta fel nem húzott falióra
ami azóta áll mióta elvesztettem benned fontosságomat
ki sem mersz állni a kapuba nehogy

a szétázott lábnyomaimban újra kopogjanak lépteid
és nehogy észrevedd azt hogy
a halszagú és eperillatú piac helyén
csillogó ablakú pláza nő a lángosos telkére

ahol zsebkendőddel oly sokszor
óvatosan megtörölted a számat
átépítették a teret újrafestették a padunkat
de mi kimaradtunk minket elfelejtettek felújítani
baseball sapka helyett kalapban ballagok
a térkövezett sárgára mázolt templom felé
te fekete kendőben oly könnyedén közelítesz
akár az angyalok a halálba indulók elé
mindketten gyászolunk
de nem a saját közös szeretteinket
megállsz megálllok egymásra nézünk
mindketten rájövünk hogy hiába kutatjuk
zsebeinkben a régi kertkapu kulcsait
ahol az őszülő fák alatt magára hagyottan leng
a nyikorgó hintaágy és tudjuk hogy tavasz már nem jön
de talán egyetlen egy őszt még mindketten kaphatunk
felszedem a földről a lehullott cseresznyeszemeket
eltörölöd a poros üvegtálat titokban megnézed benne magad
hogy vajon szépnek látlak-e még
lemetszem a bokorról a legutolsó rózsát
leülök melléd és féltve a hajadba tűzöm
elvirágzott arcunkon elszáradnak
a megkövült barázdák közé hullott rügyek
így múlik el minden addigi
amiről sokáig nem is akartunk hallani

SZÁVAI ATTILA

A kék toll

3. rész

(1–2. része a Palócföld 2016/1–2. számában olvasható.)

BORIKA: *(Jolánnak.)* Azért ültem a kempingszékbe, mert az kényelmesebb, mint a pad. Most nézd meg, milyen szép környéken lakunk, csupa fák mindenhol, teljes szemellátig. Itt teljesen megnyugszik az ember. Mintha az erdőben lalnánk. Állatok között. Erdész volt a férjem, ismerte az összes állatot. Elhiszed, Jolán?

JOLÁN: Hívjátok a körzetist, meg az elmeintézetet, hát ennek teljesen elment az esze! Könyörgök, ne hagyjátok! Sintért!

BÉLA: Most erőszakkal foglak leszámolni, te riherongy, nehéz testi sértés lesz itt mindjárt és nyolc napon túl is. *(Elindul Jolán felé, arcán elszántság, cseppnyi örület, vörös fejbőr, dagadó nyaki ütőerek.)*

IRMA: *(Közbelép, meglepő lendülettel.)* Béla, Jolán, gyerekek, most miért kell ezt itt csinálni. Licitálni egymás idegeire. Ne égessétek már egymást a hajcihővel. Minket. Hát ezt kell lássa az egész telep? Hát felnőttek vagyunk mink, nem? Minek ez a pankráció itten? Menjetek haza, nyissatok fel egy italt, aztán beszéljétek meg, ahogy rendes felnőttekhez illik! Bisztrózzatok! Lazítsatok! Rátok férne egy kiadós meditációs hétvége. Olyan szép idő van, ti meg hergelitek egymást, Béla, neked már tiszta bikaviadal a szemed is. Nyugodj meg! Na, jól van, Jolán, állj fel, nem fog bántani, higgy nekem. A Bélának meg tessék szépen lehiggadni. Nem vezet semmi jóra az idegeskedés. Hát legyen már elég, kérem. Szeressük egymást gyerekek, ahogy a dal mondja.

(Béla visszaül a padra, higgadni látszik. De Jolán csak spannol még a helyzetén.)

JOLÁN: *(Lihegve.)* Na, csak menjünk haza, te szerencsétlen, te életképtelen vén hülye. Égetni engem itt az ablakok alatt?! Hogy mindenki minket lásson, hogy milyen férjem van nekem, veri az asszonyt nyilvánosan? Na, csak kerüljünk haza! Majd megnézheted magad! Csak lennénk már otthon! Megnevellek én majd.

BÉLA: *(Felpattan félültéből.)* Csak menjünk, menjünk! *(Lökösi a nőt.)*
Nincs többé hatalmad felettem, te vén ribancéria. Felőlem mehetünk.
De gyorsan ám! Indulj már!!! *(Jolán sértődötten, királylányos mozdulatokkal elindul, Béla utána.)*

IRMA: *(Nyugtató hanghordozással szól utánuk.)* Aztán felnőttek módjára lenni otthon, gyerekek, az erőszak nem vezet sehová, esetleg a börtönbe, meg a temetőbe. Szépen legyetek! *(Béla hátrafordul, Irma szemébe néz, valami ferde, sejtelmes, cinkos mosoly kunkorodik szája bal alsó szegletén, apró fejmozdulatokkal bólogat.)*

(Jolán, Béla el.)

Ugyanaz a park, éjszaka, holdfény, sejtelmes fények. Sötét játszóter. A kive-titőn valami frappáns telihold lebeg, meghatározza a hangulatot. Színpadon félhomály, bagolyhuhogás, tücskök, városi zajok, háttérben mentő- vagy rendőrautó szirénája.

Jolán és Béla érkezik. A nő kissé szakadt, fáradt mozdulatokkal vonszolja ma-gát az egyik padhoz, Béla karonfogva vezeti, látszik, hogy nem azért, mert se-gíteni akarja, hanem csak odavezetni valahová. Béla járása szigorú, maga-biztos, céltudatos. Mintha verekedtek volna, de aztán lejöttek levegőzni.)

JOLÁN: Béla..., te szemét..., hát ez a hála...

BÉLA: Oda leülsz! *(Határozott mozdulattal leülteti a nőt.)*

JOLÁN: Ezt nem hiszem el... nem hiszem el. Béla... Te megvertél a konyhá-ban. Ennyit segíték és ez a hála? Hogy rám jössz a serpenyővel?

BÉLA: Jolán, vagy szépen elcsendesedsz, vagy szépen elcsendesítelek... vá-laszthatsz. Látod itt ezt a rongyot. Képzeld el, hogy az egész a szádban van. Egy szájni gázolajos rongy. Gondold meg!

JOLÁN: Legalább ne a nászajándékkal jöttél volna, amit kaptunk, serpenyőt anyádtól. Nem hiszem el. Egy törekeny nőt megverni... Mert egy kicsit kritikus... De, a kurva életbe, Béla, és?... És ha egy kicsit kritikus va-gyok veled szemben? És... azért... csak azért, mert azt akarom, hogy jobb legyél?! Hogy vedd már észre a hibáidat!

BÉLA: Ezt csak te akard. És igen, sok mindent észrevettem. *(Meg akarja érinteni a nő vállát nyomatékképpen, a nő megijed, elhúzódik, mint minden frissen vert ember a váratlan, közeli mozdulatoktól, majd riká-csolva folytatja.)*

JOLÁN: Béla... te szemét... hát ez a hála... hát ez... hogy irányítalak, hogy vedd észre a hibáidat, hogy... Béla... jobb ember lehess. Hétszentségit. Véres lett a szvetterem is! Nézd meg, a kurva életbe! Na... csak szed-jem össze magam. Majd... *(fújtat, liheg)...* csak szedjem össze...

BÉLA: Addig is levegőzzünk.

(Leül a nő mellé)

BÉLA: És csak mondom, hogy ha nem fogod be a sipítózásodat, rád megyek a gázolajos ronggyal. Hát kell neked a kétfányi gázolajos rongy? *(Jolán a fejét rázza, megrémült Bélától.)* Na. Vegyél csak jó mély levegőket, és szépen elmondod, *(Közel hajol a nőhöz.)* miért alázol 20 éve? És szépen elnézést kérsz. *(Ordít.)* Mindenért! *(Jolán szipog, nem látta még ilyennek Bélát, illetve igen: '72-ben a tollfosztáskor. Egy ateista helyen.)* És miután mindenért elnézést kértél, ...én jövök...

JOLÁN: Nem, Béla, most én jövök. *(Előveszi a kék golyóstollat, a férfi felé mutatja, bökdösi a levegőt.)* Tudod, mi ez? *(Béla nézi az íróeszközt, elsőre nem érti, milyen jelentősége van ennek most, másodikra igen, van valami titokzatos a tekintetében, mintha a pillanat jelentőségét értené, erre várt, ez a jel, a kék toll.)* Béla, tudod, mi ez?

BÉLA: Mi ez, mi ez!?! Egy kék golyóstoll. Mit akarsz most azzal a kék tollal, jegyzetelni? Mondjuk, lenne mit. Mert mindjárt fogok neked mondani pár érdekességet.

JOLÁN: Meg fogod érteni. Miután fejen vertél a serpenyővel, rájöttem... izé... megvilágosodtam. Végérvényesen bebizonyosodott... őőő... igazságot nyert..., hogy... én... a kék toll...

BÉLA: Mondd már! *(Fenyegetően elindul Jolán felé.)*

JOLÁN: Ne! Kérlek, elég volt. Figyelj, Béla. Tudod, vannak azok a könyvek a nappaliban. Az ezoterikus sarokban. Tudod. Az angyalosak. Én csak ilyeneket olvasok, te is tudod. Tudod, ugye?

BÉLA: Tudom. Többet, mint hinnéd.

JOLÁN: Irma mondta, tudod, milyen egy boszorkány..., mennyire ráérez dolgokra, azt mondta, hogy rájött. Hogy rájött a kék toll legendájára. Megálmodta. Figyelj! Vannak az őrangyalok. Te is tudod.

BÉLA: Igen, tudom.

JOLÁN: Vannak az őrzők és vannak az őrzötték. Én rájöttem, Béla! Itt van mindenre a magyarázat! És mondta az Irma még, hogy mint mindenkinek, az őrzőnek is van kedvenc kabalája. És, ezt figyelj, annak az őrzőnek a kabalája, aki emberi alakot öltött: egy kék toll. És emlékszel hetvenkettőben, a tollfosztáskor, hogy mi történt?

BÉLA: Beleléptél egy kék szakszervezetis tollba. És?

JOLÁN: És arra is emlékszel, hogy onnantól megváltozott minden?

BÉLA: Emlékszem. Onnantól már nem láttam értelmét az addig megszokott módon beszélni veled. Mást találtam ki, hogy úgy talán észbe kapsz, hogy úgy talán jobban tudsz figyelni rám. *(Mérgesen.)* De te csak magadra tudtál figyelni! Érted?! Csak magadra! De mostantól másra fogsz figyelni.

JOLÁN: Béla, akkor rájöttem valamire, de csak most tudatosult teljesen: az őrangyalod vagyok... Én vagyok az őrződ... És azért jöttem, hogy vezesselek, azért küldtek, hogy kísérjelek, hogy láthasd magad, hogy milyen vagy, milyennek kellene lenned. A céljaidat. A segítőd vagyok és így beszélsz velem? Mindent nekem köszönhetsz!

BÉLA: Add csak ide azt a tollat?! Hadd nézzem... *(Jolán odanyújtja neki, Béla egyelőre nem veszi el.)*

JOLÁN: Minden igaz, amit mondtam. És tudod, mire képes még az ilyen toll? *(Cinkos hangon magyaráz.)* Ha kisebb kívánságokat írok le veled, azok valamilyen minőségben, de teljesülnek. Leírom veled, hogy szerencse, és másnap ér valami szerencse. És, ha leírom, hogy boldogság, akkor másnap boldog leszek, valami boldoggá fog tenni. Érted?

BÉLA: Értem. És tegnap mit írtál le veled, mi az a szó?

JOLÁN: Változás. Azt írtam le, hogy változás. Hát ez az, amiért megérte veled végigcsinálni!! Hogy tudatosult bennem... a titok..., hogy én vagyok a te őrangyalod. Hogy nem jöttem erre rá korábban...

BÉLA: Mielőtt teletömném a szíved a gázolajos ronggyal, mert most már nagyon elég, ...nézzük csak ezt a tollat.

(Elveszi Jolántól, megnézi, elteszi, betömi a nő száját, majd egy váratlan pillanatban a tollat belevágja a nő mellkasába. Mindketten megtántorodnak, férj és feleség, őrző és őrzött, férfi és nő, valami történik a színen, a két szereplőben, furcsán mozognak, furcsa fényeffektusok villóznak. Majd abbamarad a dolog, mindketten földre esnek, elsötétül a szín.)

Fény vissza, telehold eltűnt, üres fekete vagy sötétkék a vászon képe. Megjelenik egy kurzor a képernyőn, mintha bekapcsoltak volna valami számítógépet. Béla feltápaszkodik, Jolán nem bír felállni, ijedten fogja a mellkasába vágott toll kiálló szárát, fel akar mászni a padra, nem megy neki, visszaesik, majd felül, liheg, felsőtestével nekitámaszkodik az ülőfelületnek. Béla oda-támolyog, leguggol Jolánhoz.)

BÉLA: Bocsáss meg, kérlek, Jolán! Bocsáss meg, de meg kellett tennem. Jolán! Ez volt a küldetésem! Eddig tartott az út. Kész. Beteljesedett.

(Jolán Bélára néz, szemében félelem. Beszélne, de nem tud a szájába tömött rongytól. Csak szótöredékeket, elfúlt mondatrészeket hallani. Kinlódás. Béla nyugalomra inti Jolánt, megfogja vállát, a nő vonakodik, de aztán hagyja magát. Béla szája elé tett mutatóujjal csendre inti a nőt, majd beszélni kezd. A beszéd gondolatokkal történik, a dialógust a kivetítőn láthatjuk. Jolánt ámulatba ejti a felismerés, hogy működik a kommunikáció. Kimondott szavak nélkül.)

BÉLA: Azért jobb így, mert így nem torzítanak az emberi érzelmek, indulatok. Csak a tiszta kommunikáció van, tiszta érzelmekkel. Látod, hogy megy. Nem mozog a szánk, mégis tudjuk, mit üzen a másik. Levetkőztünk minden emberi mocskot, nyitott lélekkel, őszinte szeretettel beszélünk. Jolán... Eljött az idő. Így kellett lennie, ez volt a feladatom. Van egy titkom. Amit most kell eláruljak. Ötven éve tartom magamban. A születésed óta. Egész mostanáig nem mondtam el senkinek. Nem mondhattam.

JOLÁN: *(Rémülten néz Bélára.)* Nem értem, miről beszélsz?

BÉLA: *(Elővesz egy kék madártollat.)* Nem írószert kell érteni kabalatoll alatt... félreértés. A toll az egy madártoll vagy valami szárnyas lényé. Ez a kék toll... Ez itt a kék toll legendája. Én.

JOLÁN: Nem. Nem lehet. Ugye, nem?

BÉLA: De igen, Jolán. Igen. Én vagyok a te őrződ. Az őrangyalod.

JOLÁN: De akkor... de akkor... nem én, hanem te... te... hogy tehetted ezt velem? Meg fogok halni?

BÉLA: Ez volt a cél, a küldetés, a sorsod, a sorsunk. Be kellett végezni. Nézőpont kérdése. Úgy is felfoghatjuk, hogy változás következik be a léttedben. Egy következő élet veszi kezdetét ennek a végével. Nem fogsz meghalni. Nem fogsz meghalni abban az értelemben, amit ezen az emberek nagy része ért.

JOLÁN: Nem akarok meghalni! Béla! Én szeretlek!

BÉLA: Én is szeretlek. Ne félj, a halál megtisztít. Csak, tudod, legtöbbször elnyomja a tiszta szeretetet az a sok negatív emberi tulajdonság. Nem mint nőt szeretlek, hanem mint embert.

JOLÁN: És miért nem beszéltél? Húsz éve miért nem beszélsz?

BÉLA: Beszéltem. Csak nem hallottál meg sosem. Mert csak magadra figyeltél.

JOLÁN: Akkor már azt is értem, hogy... ne..., hogy miért nem lehetett, miért nincs gyerekekünk.

BÉLA: Őrző és őrzött nem képes gyermeket nemzeni. Inkább zenét hallgattam, ha szórakozásra vágytam.

JOLÁN: Állandóan csak zenét hallgattál.

BÉLA: Mert nagyon szeretjük a zenét. A jó zenét. Bár csak hallanád a szférák zenéjét, a felkelő nap dallamát, az ősz hangjait. Mindet. Egy haldokló csillag énekét.

JOLÁN: Hallom... Béla... én hallom... szép, nagyon szép... És... és... mi lesz veled ezután?

BÉLA: Veled bennem is meghal valami. De a Béla nem hal meg.

JOLÁN: De ugye, jó ember voltam? Mondd, Béla, ugye jó?

BÉLA: Volt, mikor utat tört a jóság. Át az emberi gyarlóság, a hiúság, az önzőség bozótján át. Igen, volt ilyen. Gyermekkorodban. Az első években. Ott voltam veled. Csak gyenge voltál, és befogadtál, és ami a legnagyobb baj: magadévá tettél bizonyos emberi tulajdonságokat. Azokban éltél. Egészen eddig... Most vége...

Vége

VARGA MELINDA

Takaró

*Véremen átdübörögtél, véreden átdübörögtem
lankad a vágyam, mely még az előbb lobogott.*
Nyugalomból szeretnék szőni egy takarót,
szeretkezéseink árnyas lugasában heverve
elképzem, hogyan varrom az óriás lepedőt
napmeleg reggelekből és sok fényből,
hallgatag vízpartot hosszú sétákkal hímzenék a közepére,
és ujjaim zszisegését hátadon
karod ívén és a vállon – libabőrösen szállnák meg
a nádist a hullócsillagok.
A szegélyét vad, hirtelen haragú esők csipkéznék,
amelyekben el is lehet ázni, vagy menekülni előlük,
nevetni azon, ahogy nyomunkban caplatnak.
*Véremben átdübörögtél, véreden átdübörögtem,
lankad a vágyam, mely még az előbb lobogott.*
Az idő, ami mozdulatot mozdulattól elválaszt, a képzelt idő.
Olyan, mint a tenger sósan cuppanó ajka: hűvös és sikoltó,
s mennyi márványhideg óra ring tajtékzó vállán, míg újra nem látlak.

CSONGRÁDY BÉLA

Egy piros esernyő Horpácson

Hetvenéves Praznovszky Mihály

Már az iskolások közül is sokan tudják – hát még az irodalombarátok –, hogy Mikszáth Kálmán egyik legismertebb, mondhatni legnépszerűbb regényében, az 1895-ben írt *Szent Péter esernyőjében* a glogovai pap kishúgát, Veronkát babakorában egy ismeretlen valaki által ráterített hatalmas, piros szövetű paraplé védte meg a zuhogó esőtől. E váratlan, talányos jótett nyitját tudakolták, keresték is sokáig az istenfélő, a csodákban, legendákban is hívő falusiak. Ugyancsak meglepődött, sőt megilletődött dr. Praznovszky Mihály, a Mikszáth Kálmán Társaság örökös, tiszteletbeli elnöke, a „nagy palóc földi helytartója” – ahogyan alkalmasint nevezik – is, amikor a minap Horpácson a hetvenedik születésnapjára kapott ajándékok sorában egy szintúgy tekintélyes méretű s a Mikszáth által megörökített színű esernyőt talált. S ez csak slusszpoénja volt a meglepetéseknek, hiszen már akkor kezdett gyanakodni – teljes joggal – amikor barátai, a társaság vezetői, tagjai egymás után olvastak fel egy-egy részletet, néhány találó sort az ünnepeket kedvenc költői, írói műveiből...

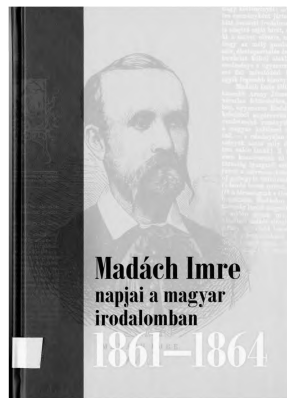
Ilyenkor – bármennyire hivatalosnak, „földközelinek” tetszik is – illik néhány személyes alapadatot is megemlíteni, hogy az ünnepeket elhelyezhető legyen egy időbeli és térbeli koordinátarendszerben. A legfontosabbal kezdve: 1946. november 29-én Salgótarjánban született – Nyilas csillagjegyben, de ez nem különösen érdekes – egy ötgyermekes kisiparoscsaládban. Mindkét szülője serénykedett a műkedvelő színjátszásban, s ez viszont már nem elhanyagolandó tényező az édesapja nevére keresztelt fiú alakuló érdeklődési köre szempontjából sem. Azt mondják róla, vagy ő terjeszti – hiszen önmagával kapcsolatosan (is) szereti a szellemesen túlzó fogalmazásokat –, hogy tízéves korára már kiolvasta a fél, tizennégyre az egész könyvtárat szülővárosában. Korai irodalmi érdeklődésére utal az is – s ez viszont már életrajzi tény –, hogy először tízévesen egy Mikszáthról írott fogalmazvánnyal nyert pályadíjat az akkori Május 1. úti (ma Kodály) iskola tanulójaként és az első jutalomkönyve is egy Mikszáth-kötet volt. Mi sem természetesebb, hogy gimnáziumban tanult tovább, abban az egyben, amelyik akkor működött városban. Azt viszont már akár szimbolikusan is lehet tekinteni, hogy az intézmény akkor már több mint egy évtizede a másik – a későbbiekben ugyancsak kutatási főtémáját jelentő – nógrádi zseni, Madách Imre nevét viselte. Kitűnő tanárookra emlékszik s arra, hogy gimnazistaként az

akkoriban népszerű Olcsó Könyvtár-sorozat 1962-es évfolyamában olvasta első ízben a Tragédiát, amely mellett egy életre elkötelezte magát. Alapdiplomáját a debreceni tanítóképző közművelődés-könyvtár szakán szerezte, aztán elvégezte az ELTE Bölcsészettudományi Karán a könyvtár-történelem szakot. 1981-ben lett egyetemi doktor, 2000-ben az irodalomtudományok kandidátusa. A kétéves katonáskodás utáni munkahelyei alapján úgy tűnik – bár egy ideig volt múzeumi teremőr, nyomdai segédmunkás, majd több helyütt könyvtáros is – mintha az Isten is igazgatónak teremtette volna. 1976-tól vezette a szécsényi Kubinyi Ferenc Múzeumot, aztán a Nógrád, majd a Veszprém megyei múzeumot, majd pályája csúcsaként hét évig volt Budapesten a Petőfi Irodalmi Múzeum főigazgatója. Onnan is első számú vezetőnek tért vissza Veszprémbe a megyei könyvtár élére, ahol nyugállományba vonulásáig dolgozott. A nyugdíjas létmód azonban számára csak annyit jelent, hogy nem kell valahol napi kötelező penzumot teljesítenie. Merthogy azóta is rendületlenül, a nyolc órát messze meghaladó „kötetlen munkaidőben” dolgozik. Salgótarjánból való távozása óta a Veszprém melletti Nemesvámoson él, családi házuk emelete az ő birodalma, ott születnek gyors egymásutánban, de az önmaga s egyáltalán a tudomány zsinórmértéke szerinti igényességgel tanulmányai, könyvei, ott készül fel ténygazdag, szakmailag mindig hiteles, de utánozhatatlanul egyedi – évődő, kedélyesen szórakoztató – stílusban fogalmazott előadásaira. Sokszor tűnik úgy, hogy képes az időt megsokszorozni, a teret is legyőzni, csak hogy felmutassa nemzeti irodalmunk értékeit, éltesse vagy újraéltesse literatúránk szentjeit, megossa másokkal is univerzális tudását. Munkája egyszersmind a hivatása, küldetése, mondhatni szenvedélye is. Ezért tud olyan termékeny lenni.

Madách Imre vagy Mikszáth Kálmán? Talán Praznovszky Mihály sem tudja egyértelműen eldönteni, hogy a két óriás közül melyik áll közelebb a szívéhez: a kronológiai és abc-sorrendben előbb álló, az emberiségtörténet világirodalmi rangon megörökítő Tragédia-költő vagy a magyar próza-irodalom kiválósága, a tizenkilencedik század végi, huszadik század eleji magyar közállapotokat máig ható érvénnyel ábrázoló prózaíró. Akárhogy is van, azt biztos nekik lehet köszönni, hogy Praznovszky Mihály – a családi kapcsolatokon, kötelékeken túl – soha – pannóniai lakóhelye és gyakran a fővárosba szólító feladatai ellenére – nem szakadt el igazán Nógrádtól. Csak nagy nehézségek árán lehetne számba venni, hogy konkrétan mennyit írt, milyen műfajban és mit publikált róluk s mit tett megismertetésük, érdekeik szerinti elismertetésük érdekében. Itt most csak némi példálózásra, szemeztetésre van mód. Megemlíteni egyebek közt az 1997-es *Az öreg baltár utasai* című tanulmánykötetet, az 1999-ben megjelent *Mikszáth Kálmán* című életrajzot, kismonográfiát, a 2006-os *A hatodik, hetedik ember az országban* című tanulmánykötetet, vagy szerkesztői munkáját a Mikszáth Könyvestéka esetében, s ez már – lásd a bevezető sorokat – összefügg a Praznovszky Mihály nevével elválaszthatatlan, az 1993-ban életre hívott s

immár – irodalomtörténeti kuriózumként – Madách-díjjal kitüntetett Mikszáth Kálmán Társaságtól. „*Hittünk abban, hogy ezen a tájon a mikszáthi érték: életút, életmű, táji, történelmi beágyazottság, kulturális karakter olyan komplexitással van jelen, hogy ennek identitáshasznú állandóságát csak nagyon átgondolt tudatos, tervszerű, hosszú távú s a táj értékrendjének egészét megszervező gondolkodással lehet*” – nyilatkozta egyik alapítóként, tízenöt éven át funkcionált gyakorló elnökként 2013-ban, a Palócföld hasábjain, a társaság húszéves évfordulóján. S ha e sokoldalú folyamatot reprezentáló jeles eseményeket kellene jellemezni, akkor Praznovszky Mihály a 2010-es budapesti ünnepeket minden valószínűség szerint kiemelné az évenkénti horpácsi és a szklabonyai megemlékezések mellett. Szólna a Mikszáth nyomában szervezett bel- és külföldi kirándulásokról és egész biztos nem feledkezne meg arról az eléggé nem dicsérhető eredményről sem, hogy tudatos, szisztematikus munkával sikerült gyarapítani az író nevével működő iskolák, a jövő „örhelyei” számát.

Ami pedig Madáchot illeti, ugyancsak végeláthatatlan a személyével, munkásságával, főleg *Az ember tragédiájával* s annak színpadi megjelenítésével kapcsolatos Praznovszky-írások, a Csesztvén, Alsósztrégován, Balasagyarmaton és másutt tartott előadások sora. Az Ipoly-parti város Madách-émlékünnepségeihez többször is saját maga írt dramatizált műsorokat, jele-

neteket. A könyvek esetében nincs kétség: az ékkőnek a legutóbbi, a *Madách Imre napjai az irodalomban 1861–1864* címmel megjelent kötet nevezhető, merthogy az impozáns tartalmú, terjedelmű és küllemű kiadványt: „*gyűjtötte, sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Praznovszky Mihály.*” A 432 oldalas, 70 féle napilap, folyóirat csaknem 600 tételét tartalmazó forrásgyűjtemény szövegei ezentúl megkerülhetetlenek lesznek a Madách-kutatók, a Madách-irodalom részére. Madách Imre utolsó négy esztendejében megjelent és most egy helyütt olvasható publikációk révén nyomon követhető az a folyamat, hogy „*miként vált egyik napról a másikra*

Madách elismert íróvá s a magyar irodalom világirodalmi reménységévé s végül pótolhatatlan veszteségévé.” A korábbiakban napvilágot látott kötetek közül a legelső, a *Madách és Nógrád a reformkorban*, későbből a *Madách vendéget vár* említendő már csak azért is, mert az utóbbi éppen tíz évvel ezelőtt, a szerző hatvanadik születésnapján jelent meg. Madáchcsal kapcsolatos munkálkodásának egyik felejthetetlen, értéktéremtő, sokáig marandó mozzanata a 2014-es felavatás óta a felújított alsósztrégovai múzeum „*Óh, hol vagyok, hol vannak álmaim?*” című állandó kiállítás forgatókönyvének, látványtervének elkészítésében való részvétel főkurátorként.

Praznovszky Mihály eddigi életműve azonban közel sem merül ki Mikszáth- és Madách-kutatásaiban. Csak a jelen sorok írójának tulajdonában lévő mintegy tucatnyi könyv tanúsága szerint hihetetlenül gazdag munkássága mind az általa választott – illetve a nagybetűs Élet által választatott – témákat, mind a megjelent kötetek számát tekintve. Mindig is érdekelte Krúdy Gyula szellemi öröksége, annál is inkább, mert a Krúdyak ősi fészkeinek a szlovákiai – átellenben Szécsény városával – Szécsénykovácsi számít. Kötetet jelentetett meg Pósa Lajosról, írt a magyar történelem, irodalom néhány nevezetes nőalakjáról, köztük Gizelláról, Hruz Máriaáról, Fráter Erzsébetről, Mauks Ilonáról, Udvardi Erzsébetről, a tájirodalomról – amelynek a fogalmát elsőként használta, ha éppen nem ő találta ki – *A kalamáristól az enterig* címmel az irodalmi muzeológiáról, *A szellemiadal ünnepei* elnevezéssel pedig a magyar irodalom 19. század közepi kultikus szokásrendjéről értekezett. Pápa és Balatonfüred közelsége Jókai Mór életének tanulmányozására ösztönözte, de érdekelte, érdeklí Batsányi János, Arany János, Eötvös Károly, Petőfi Sándor, Kisfaludy Sándor, Márai Sándor, Vörösmarty Mihály személye, életpályája, a Nógrádhoz is kötődő Ferenczy Teréz, Komjáthy Jenő költő, Bojtor Károly festő-, Csohány Kálmán grafikusművész életműve, nem is beszélve a *Pannóniai töredékek* című kötetben – amelybe *Ragaszkodni múlthoz és jövőhöz* találó, „ars poetica”-jellegű címmel írt felettébb figyelemre érdemes bevezetőt – feltűnő kevésbé ismert nevekről, a Balatonhoz, a Bakonyhoz kötődő jeles személyiségekről, eseményekről. Nem véletlenül kérték fel éveken át a füredi Anna-bál szakértőjének s gyakran hallhatták, hallhatják értő, élvezetes elemzéseit a rádióhallgatók is. Az írókkal összefüggésben mindig szívesen nyilatkozik gasztronómiai, gasztro-literátus kérdésekről, mert maga is kedveli a jó ételeket, italokat, például – ki tudja, miért – a palóclevest, a bacaszeletet, a sztrapaeskát és étvágygerjesztőként egy kupica borovicskát.

Mindig is érdekelte a folyóiratok és a hírlapok története, főszerkesztőként is szép pályafutás áll mögötte. Kétszer vezette a Palócföldet, először 1986-tól 87-ig, majd pedig 2001-től 2008-ig. Egyike azoknak, akik a legtöbb időt töltötték ebben a székben. Első alkalommal az 1986/2-es számban, utoljára a 2007/6-os számban tűnt fel a neve. Lépést tartva a kortárs irodalommal, művészetekkel kiemelt figyelmet szentelt a megye hagyományainak, értékeinek feltárására, megőrzésére. Hat éven át – 2008-tól 2014-ig – főszerkesztette a balatonfüredi megjelenésű, az ő ötletére létrehozott *Tempevölgyet*, amelyben örömmel adott helyt a máshonnan, így Nógrádból érkezett kéziratoknak is.

Az *Időről időre* című kötetben az egyik fejezet a négyszáz évvel ezelőtt élt Balassi Bálinttal párhuzamos életpályájú dalmát Verancsics Faustus-szal foglalkozik, akit egy kései reneszánsz embernek nevezett s európaisága miatt is tisztel. Praznovszky Mihály is annak tudatában szolgálta mindig a nemzeti kultúra vagy akár a tájirodalom ügyét, hogy tágabb hazánk Európa.

Szeretett is mindig barangolni tájain, nézelődni múzeumaiban. Kedvenc városa Amszterdam és Párizs, de legjobban – határainkon kívül – Itália kék ege alatt, Toszkánában érzi magát. A napokban érkezett haza New Yorkból, ahová a kerek születésnap kapcsán jutott el. Negyvenöt éve él boldog házasságban, három gyermek édesapja, s négy unokával büszkélkedhet. Nem miattuk szeret legováros(oka)t építeni, több évtizedes szerelmes hobbi ez nála. Nagyon kedveli Hašek regényhősét, Švejket, de szívesen – akár életelvként is – idézi Bohumil Hrabal *Sörgyári capricciójából* Pepin bácsit: „*A világ mindig gyönyörű, nem azért, mintha valóban az volna, hanem mert én úgy látom*”. Azt kívánjuk – a Palócföld valamennyi olvasója, s Nógrádból minden kultúra- és irodalombarát nevében – hogy még sokáig lássa így a világot. Isten éltesse a Toldy Ferenc-, Madách- és Gizella-díjas, Salgótarján Pro Urbe-díját elnyert és Veszprém Megyéért elismeréssel kitüntetett muzeológust, irodalomtörténészt, Praznovszky Mihályt!

PÉTER BÉLA

Honnan jövünk?

A sápadt Napok bágyadtan buknak alá nagyanyám
 hófehér batyujába, ahol csirkegomba és a kőhegyi
 számoça terhét tetézik. Földig ér a nyomorúság.
 A kóbor ruszki golyók vándorolni kezdenek a
 szívtáji üregek és a kipróbált medencetájék
 között. A Hold pediglen egy pléhkrisztus
 kereszthegyén vesztegel. Borús, észa-
 ki fény sejlik anyám hűvöskés, zöld
 szeméből. Apám döbbsenten áll.
 „Ez válóok!” – kiált fel: és
 a szem savósínre vált.
 Lázálom nehéz pá-
 ráiból kapaszkod-
 dom, de a vö-
 rös kutya át-
 harapja
 hörgő
 tor-
 ko-
 m
 a
 t.

KÁCSOR ZOLTÁN

A cserepoveci hadifogolytábor Tragédia-előadása*

*Egyszer valaki azt mondja: bajtársak, ne csináljunk színházat?
Azonnal mindenki színházat akart csinálni.
Örkény István¹*

1946. június 26-án a cserepoveci fogolytábor magyar csoportja ünnepi előadásra készült. Hónapok lelkes és fárasztó munkája után, magyar nyelven mutattuk be Madách: Az ember tragédiája c. drámai költeményét. Így kezdi Hajnal Ernő tanár, színész² egyik, 1972-ben, Szabó Józsefnek írt levelét,³ melyben egy irodalomtörténeti és színháztörténeti kuriózumról számol be. Az esetet Szabó József evangélikus püspök, Madách-kutató, a győri Madách-gyűjtemény alapítója⁴ évekig tartó kutatómunkával göngyöli fel, melyet a különös Tragédia-előadás után napra pontosan 30 évvel később

* 2016. december 9. és 2017. január 22. között a győri Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum a Madách-gyűjteményt „A gép forog, az alkotó pihen.” Harminc éve hunyt el Szabó József Madách-gyűjtő című időszaki kiállításán mutatja be főépületében, az Esterházy-palotában, melynek részeként a tanulmányban ismertett cserepoveci Tragédia-előadás fontosabb dokumentumai is láthatók lesznek. A kiállítás megnyitója december 8-án 17 órától lesz. A tervek szerint a kiállítást 2017 első felében Nógrád megyében több helyen, elsőként a balassagyarmati Palóc Múzeumban is bemutatják. (A szerk.)

¹ Azt meséld el, Pista! (Mácsai Pál): <https://www.youtube.com/watch?v=OvIVoF7wrX8>.

² Polgári iskolai tanár vagyok. Tanulmányaim mellett Rózsahegy Kálmán színész-képző iskoláját is elvégeztem. Egy évi hánykolódás után Pécsre kerültem, és ott működtem 1959-ig. 1933-ban miniszteri engedéllyel szavaló és beszédművészeti iskolát nyitottam, és ebből a tárgyból több előadást tartottam Pesten is. A pécsi egyetem meghívására, lektorként, hosszú időn át tanítottam a beszéd művészetét. Közben, mint előadóművész önálló estjeimmel szerepeltem, és a Pécsi Nemzeti Színház felkérésére – mint vendég – eljátszottam a Sasfiók, Hamlet és a Per Gynt címszerepeit is. Így lett életem egyik fele a színház, és a művésznevelés. Madách remekműve diákkorom óta szinte a bibliám volt, melyet mindenüvé magammal vittem, fogságba is együtt kerültünk. Részlet Hajnal Ernő Szabó Józsefhez írt leveléből, 1972. április 7., Budapest, Lsz.: RMA 105-2016.

³ Hajnal Ernő levele, 1972. április 21., Lsz.: RMA 109-2016.

⁴ Szabó József munkásságáról és a Madách-gyűjteményről bővebben lásd: Kácsor Zoltán: Dr. Szabó József Püspök Madách-gyűjteménye, In: XXIII. Madách Szimpózium, Madách Irodalmi Társaság, Szeged–Balassagyarmat, 2016, 20–29.

*Dr. Szabó József (1902–1986)
Madách-kutató, a győri Madách-gyűjtemény
alapítója, evangélikus püspök*

egy cikkben a közönség elé is tár.⁵ E publikáció tudomásom szerint a legutolsó közlés a történekről, ám nem a legelső: az esetről több korábbi cikk is beszámol, melyeket a püspök úr is ismert. Szabó József cikke mind közül a leghosszabb és legrészletesebb, mégis kijelenthető, hogy helyhiány miatt⁶ még neki sem állt módjában a győri múzeum birtokában⁷ található dokumentumok teljes bemutatása. Tanulmányom most, amikor a cserepoveci Tragédia-előadás 70 éves jubileumához érkezett, ennek pótlására hivatott.

„Arra van Cerepovec⁸...”

A különleges előadásról először a *Képes Hét* számol be 1947. január 25-én, *Madách, magyarul – az Északi tenger partján* címmel. Szabó József mégsem ebből az írásból szerez róla tudomást, a fentebb már említett, 1976-os, *Kisalföld* megyei napilapban megjelent cikkét ugyanis a következőképpen kezdi: *Kora hajnali órán suhant velünk a moszkvai expressz Leningrád felé. Beszélgetés közben szovjet barátom hirtelen kimutatott az ablakon: »Arra van Cerepovec...«. Láthatta képemen, hogy ez a név nekem keveset mond, mert izgalmas sztoriba kezdett. Sajnos Szabó József nem említi, pontosan mikor történt*

*A cserepoveci Tragédia-
előadás rendezőkönyve*

⁵ Szabó József: Rendhagyó színház — Madách Cerepovecben, *Kisalföld*, 1976. június 26.. 9.

⁶ *Most végre időt tudtam szakítani arr (sic!), hogy magam írjam meg végre, az összegyűjtött dokumentumok alapján, a páratlan eseményt. Ezt természetesen csak egy napilap szűkös keretében tehettem. Szerettem volna több eredeti levél — elsősorban az Ön levelei valamelyikének — fontosabb részletét közölni, de csak két tárgyi dokumentum képe jöhetett.* Részlet Szabó József Hajnal Ernőhöz írt leveléből, 1976. június 29., Győr, Lsz.: RMA 117-2016.

⁷ A győri Xántus János Múzeum jogutódja a Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum.

⁸ Cerepovec városának nevét néhány dokumentum Cerepovecként jegyzi.

mindez, a rendelkezésünkre álló dokumentumok pedig ellentmondanak egymásnak. A *Dolgozók Lapja* 1958-as adattal szolgál,⁹ míg az *Élet és Irodalom* erről írt cikke az 1970-es évek elejére utal.¹⁰ Az ellentmondás feloldására szerencsére segítségemre volt a püspök úr lánya, *Szabó Márta*, aki pontosan emlékezett apja 1958-as szovjet útjára, melyen egy egyházi küldöttséggel vett részt. Ugyanakkor valószínűsítette azt is, hogy apja az 1970-es években is járt a Szovjetunióban. Azért kell elfogadnunk, hogy ez utóbbi utazás is biztosan megtörtént, mert a győri múzeum birtokában található Szabó József-levelezés alapján a püspök úr az *Élet és Irodalom* cikkének megjelenése előtt látta a kéziratot, és javította az esetleges hibákat.¹¹ Így tehát a különleges eseményről 1958-ban hallhatott először, az 1970-es évek elején pedig, egy másik utazás alkalmával juthatott arra az elhatározásra, hogy a történetet feltárja. Minderre abból is következtethetünk, hogy Szabó József 1972 márciusában kapta meg *Czenner Mihálytól*¹² a cserepoveci Tragédia-előadás Luciferének, Hajnal Ernőnek és Ádámjának, *Turgonyi Pálnak*¹³ a levelezési címét. A kutatómunka során kilenc, az előadáson részt vett túlélőt sikerült azonosítania és a felbecsülhetetlen adatokkal szolgáló levelezés mellett egyéb forrásértékű dokumentumokat szereznie. Ezek: *Az ember tragédiája* előadás rendezőkönyve,¹⁴ az egyiptomi szín rajzolt szín-

⁹ ...1958-ban Leningrádban jártam – emlékszik vissza Szabó József irodalomtörténész, a Madách-gyűjtemény kezelője. – *A vonatban a tolmácsom megkérdezte tőlem, hallottam-e a cserepoveci hadifogoly-táborról, ahol több ezer, – köztük hatszáz magyar, – hadifogoly élt.* Maróti Zsuzsa: A sisak konzervdobozból, a paróka kukoricahajból készült... *Dolgozók Lapja*, 1976. október 19., Lsz.: RMA 91-2016.

¹⁰ *Dr. Szabó József, aki Balassagyarmaton Madách-emlékeket gyűjt, s akinek gyűjteményéből a közelmúltban Madách emlékkiállítás rendezett a Palóc Múzeum, szovjetunióbeli látogatásából nemrég hazatérve kapcsolatot keresett az egykori cserepoveci előadás szervezőivel, szereplőivel: így történt, hogy ma már birtokában vannak a levelek, beszámolók a Tragédiának erről az előadásáról.* Sáfrán Györgyi: *Az ember tragédiája – fogolytáborban*, *Élet és Irodalom*, 1973. február 3. 6., Lsz.: RMA 94-2016.

¹¹ *Köszönöm 1972. december 8-i kedves levelét és gazdag tartalmát, a cserepoveci cikket. Nem lehet az más, mint a lehető legjobb. Csupán egy-két megjegyzésem lenne hozzá; engedje meg hogy ezeket a hét végén küldhessem el: fontos, sürgős, kétnapos út előtt állok. Megjegyzéseim amúgy is lényegtelenek.* Részlet Szabó József Sáfrán Györgyinek írt leveléből, 1972. december 11., Balassagyarmat, Lsz.: RMA 147-2016.

¹² Czenner Mihály (1917. október 28. — 2001. december 3.) színháztörténész levele Szabó Józsefhez, 1972. március 15., Budapest, Lsz.: RMA 102-2016.

¹³ Turgonyi Pál (1919. április 17. — 2008. április 20.), színész.

¹⁴ *Az ember tragédiája*, Lsz.: RMT 211.

padképe,¹⁵ egy igazolás Frau Germantól,¹⁶ a fogolytábor politikai vezetőjétől, miszerint az esemény megtörtént, és egy gyógyszeres doboz hátlapja, melyre nézői véleményeket jegyeztek fel a darabról.¹⁷

A fogság nem majális

Szabó Józsefnek tehát a túlélőkkel folytatott levelezés előtt csupán a már említett saját közvetett élménye és a *Képes Hét* cikke állt rendelkezésére, mely így számol be az 1946. június 26-i események előzményéről: *Színhely: az északi tenger közelében fekvő Cerepovec, egy 10.000 lakosú városka. A város életéhez néhány hónapja szervesen hozzátartozik a 437-es számú hadifogolytábor. Lakói a legkülönbözőbb nemzetekhez tartozó katonák és magyar munkaszolgálatosok. Mintegy 12.000 hadifoglyot helyeztek itt el az oroszok. (...) A tábor belső életében az orosz parancsnokság igyekezett mindazt a könnyítést meghonosítani, ami – a testi jóléten túl – kulturális szempontból fontos. A magyar hadifogolycsoport kulturális vezető szerepe tavaly májusban kezdődött, amikor az orosz parancsnokság művészeti pályázatot hirdetett kiállítás formájában. Hat művészeti csoportot állított fel a parancsnokság és egy versenyszerű kiállításon résztvehetett (sic!) minden nemzet hadifogoly művésze. Az oroszok szép díjakat ajánlottak fel. A pályázat meghirdetésétől kezdve az egész fogolytábor lázasan készülődött a kiállításra. A verseny eredménye hatalmas magyar sikert hozott. A hat művészi csoportban ugyanis két első, egy második és három harmadik díjat magyar hadifogoly művészek nyertek. Az építészeti díj nyertese egy szegedi mérnök lett, aki gyufaszáלבól háromméteres vasúti hidat konstruált, olyan tökéleteset, hogy művét a legközelebbi nagy moszkvai technikai kiállításon is bemutatják. A grafikai díjat Takács Lajos festőművész¹⁸ nyerte.*

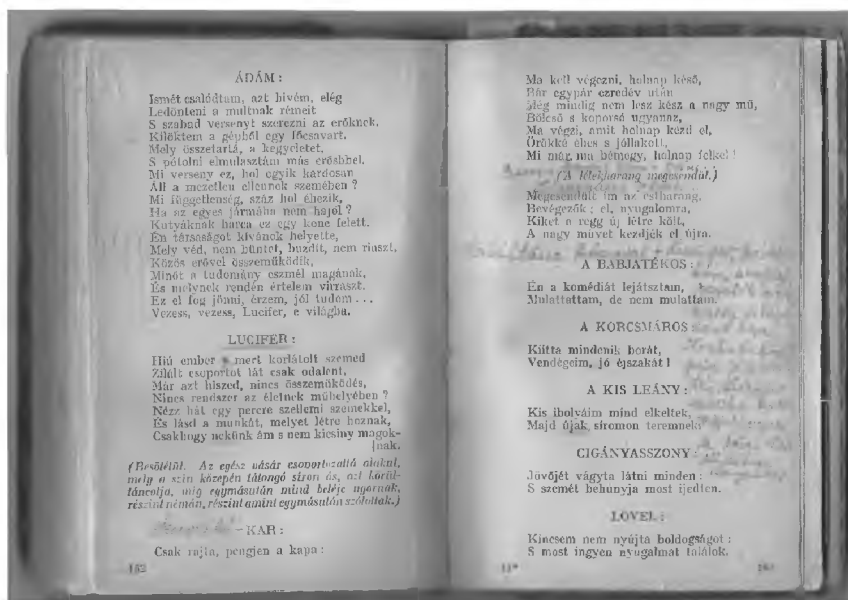
¹⁵ A színpadkép (Lsz.: RMA 88-2016) ... *Fehérkúti Bálint* eredeti skicce. – Idézet Turgonyi Pál Szabó Józsefhez írt leveléből, 1976. április előtt, Lsz.: RMA 121-2016. Turgonyi Pál beszámol arról is, hogy a kép nem a „nagy előadás” színpadképét ábrázolja, hanem egy 1946 januárjában előadott darabot, mely kizárólag *Az ember tragédiája* egyiptomi színéből, kísérletképpen készült. Turgonyi hozzáteszi: *A játéknak nagy sikere volt, és ez adta az ötletet a Tragédia megrendezéséhez.*

¹⁶ Lsz.: RMA 89-2016.

¹⁷ Lsz.: RMA 90-2016.

¹⁸ Dr. Varga László Szabó Józsefnek írt levelében Nemes-Takách Lajos festőművész néven említi és az előadás fontos közreműködőjeként beszél róla: *Festőművészek, köztük Nemes-Takách Lajos, kezdték meg a díszletek tervezését.* 1974. január 13., Komárom, Lsz.: RMA 143-2016. A díszletek kapcsán Turgonyi Pál is megemlékezik róla Szabó Józsefhez 1972. április 11-én írt levelében: ... *barátunk egy festőművész, ha jól emlékszem, Takácsnak hívták...* Lsz.: RMA 120-2016.

A cikk persze több helyen kiegészítésre szorul. Több tárgyi tévedése mellett (pl. Cserepovecet egy „északi tenger közelében fekvő” városnak írja le, miközben a Cserepovechez legközelebb fekvő tengerparti város, Szentpétervár, több mint 500 km-re található onnan északnyugatra), nem ír a táborban élt magyar hadifoglyok számáról sem. Ezt egyébként majdnem minden forrás egyöntetűen 600 főben állapítja meg.¹⁹ A cikk nem ír továbbá arról sem – az akkori politikai-társadalmi helyzetből adódóan – hogy a foglyok milyen jellegű munkát végeztek, és persze a fogolytábor általános hangulatát korántsem a cikkben fellelhető lelkesedés jellemezte. Hogy tisztában lássunk, utóbbiak érzékeltetésére álljon itt két idézet Szabó József levelezéséből: *Cserepovec városban volt a hadifogolytáborunk. Ez a város Moszkvától északra fekszik. A táborban többségükben német hadifoglyok voltak, de feltalálható volt szinte minden nemzetiség. A magyar foglyok kö-*

A cserepoveci Tragédia-előadás rendezőkönyve

¹⁹ A lapok közül 600 magyar hadifoglyról ír a *Dolgozók Lapja* (1976. október 19.), az *Élet és Irodalom* (1973. február 3.) és a *Kisalföld* is (1976. június 26.), melynek Szabó József volt az írója. Ezen kívül Halmai Ferenc, a tábor helyettes politikai megbízottja is 600 főt említ beszámolójában, ennek csupán Hajnal Ernő 300 fős adata mond ellent.

zött sok volt a tiszt. A munka főként fakitermelésből, vasúti rakodásból, hajókirakásból állott. Az élet a lehető legsivárabb volt. Igazi fogolyélet.²⁰ A fogság – ezt a kérdést valószínű tetszik ismerni – nem volt majális. Megtört testű és összeroppant lelkű emberekben kellett tartani a lelket azoknak, akik erre erőt éreztek magukban. Nehéz fizikai munkát végeztünk, és munka után a szabadidő (kevés volt) kitöltéséről kellett gondoskodnunk. Minden vasárnap műsoros délutánt tartottunk, mert az volt a cél, hogy a fogolytársak legnagyobb és örök problémáját, a hazatérés kínzó gyötrelmét, hacsak rövid időre is, más irányba tereljük. Így narkotizáltunk és narkotizálódtunk.²¹

A *Képes Hét* 1947-es írását hiányosságai ellenére is az egyik legfontosabb forrásként kell megjelölnünk, hiszen mindössze (szinte napra pontosan) hét hónappal az előadás után íródott, ezt követően a történet évtizedekig feledésbe is merült. (A következő e témában megszólaló írás az 1973-as *Élet és Irodalom* cikke). Részben ebből következik, hogy olyan információkkal szolgál, melyeket sehol máshol nem találunk meg ilyen részletesen.

És „felmorajlott a nézőtér”

Szabó József első leveleivel a két főszereplőt, Hajnal Ernőt és Turgonyi Pált keresi meg: *A Képes Hét* 1947. január 25-i számában. »Madách magyarul az északi tenger partján« címen érdekes cikk jelent meg arról, hogy Cerepovec hadifogoly táborában annakidején előadták *Az ember tragédiáját* és pedig egyszer a fogolytáborban, négyszer pedig Cerepovec városában.²² A két színésznek küldött levél szinte teljesen azonos, ám Szabó József a cikk alapján Turgonyi Pált hitte a színdarab rendezőjének és a rendezőpéldány tulajdonosának, így ezekre vonatkozó kérdéseit neki tette fel. A válaszlevelekből azonban hamar tisztázódott, hogy Turgonyi Pál, aki a tábor egyetlen magyar hivatásos színészeként működött közre, Ádám eljátszásán kívül „csupán”

Sertő Károly Ernő,
Éva alakításának fényképe

²⁰ Dr. Varga László jogtanácsos levele Szabó Józsefhez, 1974. január 13., Komárom. Lsz.: RMA 143-2016.

²¹ Hajnal Ernő levele Szabó Józsefhez, 1972. április 7., Budapest, Lsz.: RMA 105-2016.

²² Szabó József Hajnal Ernőhöz (Lsz.: RMA 104-2016) és Turgonyi Pálhoz írt levele (Lsz.: RMA 119-2016), kelt: 1972. április 5., Balassagyarmat.

maszkmesterként segédkezett, az előadás szervezője, rendezője és a rendezőpéldány tulajdonosa Hajnal Ernő volt. Hajnal Ernő elévülhetetlen érdemeiről a későbbi levelezés során többen is beszámolnak. Álljon itt a legmeggyőzőbb részlet *Sértő Károly Ernő, Éva* alakítójának képeslapjáról:²³ *Talán annyit szabad legyen megjegyznem, hogy Hajnal Ernő volt a lélek, a szív, a fáradhatatlanság. Nemcsak rendező, Lucifer, hanem az előadás mindenese. Nélküle nincs előadás! Tisztelem, becsülöm a többiek segítségét is, de sportnyelven szólva nincsenek Ernővel egy súlycsoportban.* E beszámoló igazáról tanúskodnak a levelezés statisztikái is: Szabó Józsefnek összesen hét, az előadáson részt vett szemtanúval sikerült felvennie levélben a kapcsolatot. Ezek közül Hajnal Ernővel 13, Turgonyi Pállal 4, Sértő Károly Ernővel 4, *Dr. Halász Imrével*²⁴ 3, Györffy Józseffel 3, *Derzsi Jánossal* 5, *Dr. Varga Lászlóval* pedig 3 levelet váltott. Fontos leszögezni továbbá, hogy a korábban felsorolt tárgyi és dokumentációs emlékeket is mind Hajnal Ernő őrizte évtizedekig, mielőtt Szabó Józsefnek átadta volna őket. A fentiekből világosan látszik, ha hiteles képet akarunk kapni a táborban folyó „színházi munkáról”, mindenekelőtt Hajnal Ernőt kell „meghallgatnunk”. Az alábbiakban az eseményeket legrészletesebben leíró, Szabó Józsefnek küldött beszámolóját csaknem teljes egészében idézem:

A Tragédia előadását hosszú munka előzte meg. Irodalmi ismeretterjesztő előadásokat tartottak az arra illetékesek, melynek során részletesen ismertették és elemezték Madách drámai költeményét. A színházról általában, a rendezés művészetéről és a Tragédia színrehozatalával kapcsolatos kérdésekről én tartottam előadást.

Szerencsés adottság volt, hogy a magyar csoportban, színházi szempontból nézve »szakemberek« közösségét tudtuk megszervezni. Fehérkúti Bálint festőművész, kiváló díszlettervezőnek bizonyult. A kivitelezésnél egyenrangú segítőtársa volt Derzsy János (sic!) tanár, festőművész, aki a kellékek elkészítésének is irányítója volt.

Györffy József rendező, jelenleg gyártásvezető, a színpadi maszkok elkészítését végezte, valamint a jelmezek tervezésében segédkezett. Farkas Pál pesti szabász a jelmezek tervezését végezte. Benedek Kálmán és Khell Zoltán zenetanárok a kísérő zenét állították össze, szervezték a zenekart, korrepetáltak és zenei ismeretterjesztőket tartottak. Dr. Halász Imre, Halmi László (sic!)²⁵ és Tűz Tamás költő (családi nevére nem emlékszünk²⁶) az irodalmi előadásokat szervezték és tartották.

²³ Sértő Károly Ernő pécsi tanár Szabó Józsefhez írt képeslapja, 1976. augusztus 16., Pécs, Lsz.: RMA 130-2016.

²⁴ Dr. Halász Imre a cserepoveci hadifogolytábor magyar politikai megbízottja, hazatérése után az Országos Pedagógiai Könyvtár Dokumentációs Osztályának vezetője, tudományos főmunkatársa.

²⁵ Halmi Ferenc a cserepoveci hadifogolytábor magyar politikai helyettes megbízottja, hazatérése után a SZÖVOSZ Nemzetközi Kapcsolatok Osztályának főelőadója.

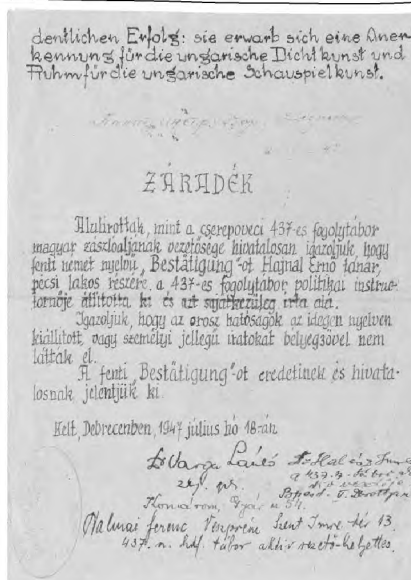
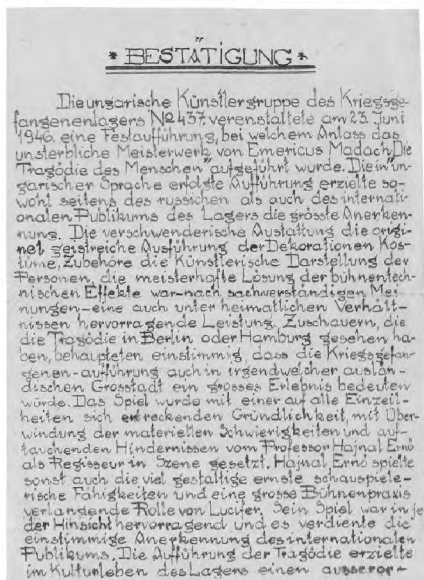
A nagy előadás egyes szakaszai előtt német és orosz nyelven ismertetni kellett a cselekményt, valamint a rendezői elgondolásokat. Ezt a munkát Dr. Halász Imre és Halmi Ferenc végezték, a szöveget is ők írták. A tábor politikai vezetősége, a magyar politikai vezetők információja és tervszerű felvilágosító tevékenysége következményeként, teljes mértékben támogatta kulturpolitikai elgondolásunkat. Az egész tábor politikai irányítója Frau German volt, aki bécsi emigrációsként került a SZU-ba és emelkedett egyre magasabbra, mint politikai vezető. German asszony szinte őrangyala volt a magyar együttesnek, és segítsége nélkül nem tudtuk volna elképzeléseinket megvalósítani.

Mikor a terv kész volt, a szereplők kiválogatása következett. Turgonyi Pál színész predesztinálva volt Ádám szerepére. Lucifert magam vállaltam, Éva szerepére az akkor kb. 18 éves Sértő Ernő pécsi diákot választottam. A többi szereplő kiválasztása volt a nehéz, de a zömében munkás és földműves foglalkozású emberek lelkesedése, akaratereje és a szerepek megtanulása is gondot okozott, mert nagy papírhány volt, így sok szereplővel memorizálni kellett a szöveget. A próbákat munka után sokszor éjjelig tartottuk. Mindenki akart, és nemzeti ügynek tekintette a vállalkozást.

Ezalatt a műszaki vezérkar is dolgozott. A díszleteket, mint említettem, Fehérkuti Bálint tervezte, ő és Derzsi András (sic!) valamint Györffy József vitelezte ki. A speciálisan keskeny lepedőket összevarrták, és körfüggönnyel készítették. A függöny közepén nyitható volt (mint a térképet, hátra felé fel lehetett csavarni) és a nyitott részen, a színpad mélységében, megvilágítva, tökéletes távlati hatással jelentek meg a színt jelző betétdíszletek.

A körfüggöny egyik oldala »levegő háttér« volt, másik oldalán a két stilizált fa volt látható. A színpad magassága kb. 32/2 m volt, így a horizont függöny elhelyezése nagy gondnak bizonyult. Végül is a mennyezetbe kampós szegeket vertünk (a szegeket is a fogolytársak készítették, valamint a karikákat is) és a karikázott függönnyt a mennyezeten rögzítettük. A függöny fordítása már súlyánál fogva is nagy nehézségbe ütközött, de egy percen belül sikerült a fordítást megoldanunk, mert minden mozzanat végrehajtását begyakorolt emberek »hivatástudattal« végezték. Ez a fegyelem vonatkozik a művészi és technikai munkára egyaránt, de ez a fegyelem valóban önként vállalt fegyelem volt. A körfüggöny nyílásában, távlati képben jelentek meg az egyes színeket jelző díszletek. Egyiptomnál a gúla, Athénél az Akropolis, és így tovább. A körfüggöny alapzata is jelzést kapott: homok, kő, megtört oszlopalj stb. Ezt az ún. »zoknit« egyes megoldással pillanatok alatt akasztották a körfüggönyre.

²⁶ Tűz Tamás, született Makkó Lajos (Győr, 1916. április 18. – Hamilton, Kanada, 1992. április 7.) költő, író, katolikus pap.

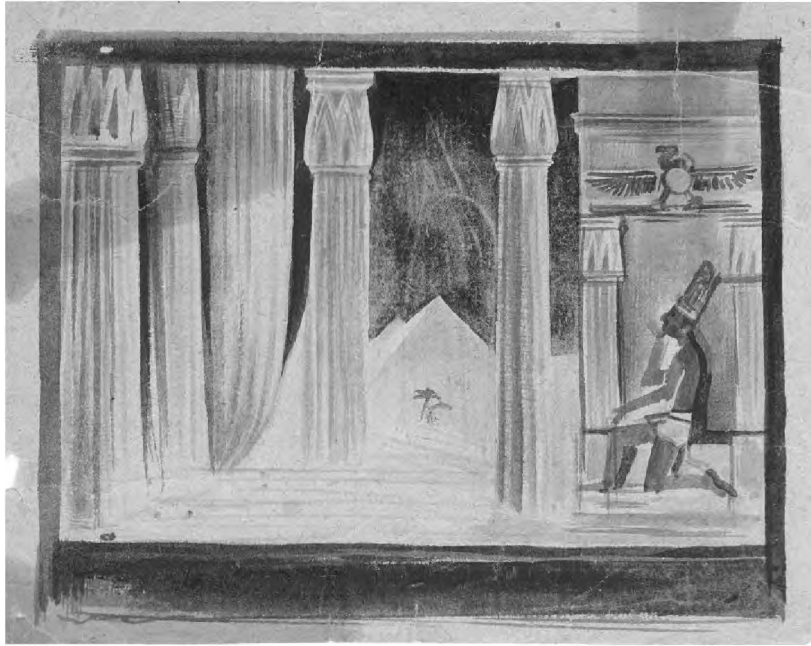
Frau Germannak az eseményekről szóló igazolása

A díszletek festését (festék hiányában) korom, növényi anyagok, gyógyszerfélések és a legkülönbözőbb anyagokból szedték össze a szakemberek. Valóban ragyogó, és az adott körülmények között megkapó és meglepő színpadképek alakultak ki.

A jelmezek tervezését Farkas Pál, kivitelezését az ő és Derzsi (sic!) János művész-tanár irányításával végezték. Az angyalok két összevarrt lepedő ruhát kaptak, melybe a keskenyméretű váncosokat varrták a nyitott részével a hálóingszerű ruhába; a zárt részét egyik oldalon felnyitották, és azon dugták ki kezüket az »angyalkák«. (Többben csak közelharc után voltak hajlandók bajuszukat levágni.) Homlokukra aranybronzot, derekukra arany láncot kaptak. A szárnyakat, gótikus kiképzésben dobozokból készítették. Altalában minden kellék konzervdobozból vagy papírdobozból készült.

Lucifer kosztümje: korommal feketére festett trikónadrág, egy véletlenül talált fekete glott ing vállaiiban stilizált kiképzéssel és egyéb híján piros vászonból készült palást. A mennyi (sic!) színben csipőből induló groteszk csillag fölfelé sugárzó csóvával (fénylő konzervdobozból) a paradicsomi színben mellén flutterből készült kígyó, az egyiptomi színben mellén hieroglifákkal stb. jelezte a színváltozásokat. Ádám kosztümje könnyebben megoldható volt. Az athéni színben mint Miltiades mozdítható sisakrostéllyal és olyan katonai pompával jelent meg, hogy felmorajlott a nézőtér. A kosztümöket plédéből, pokrócokból és a legkülönbözőbb anyagokból állították össze a tervezők, de hazai viszonylatban is remekeltek volna.

Mint említettem, konzervdobozok adták a kellékek fémanyagát, ezüst és arany színben csillogva. A mennyei képen 3 angyal templomi füstölőt tartott a kezében, a füstölők teteje lánccon felhúzható volt, és ténylegesen füstölt is.

*A Tragédia-előadás egyiptomi színeinek színpadképe
(Fehérkúti Bálint eredeti skicce)*

A hajakat, főképp Éva parókaait közönséges kötélkócból készítették el, tökéletes illúziót nyújtva a színpadon.

A tábor magyar legénysége minden szabadidejében dolgozott. Nehézkézű munkás és paraszt emberek ötvösművészeti remekeket készítettek.

Természetesen a leírást sokáig lehetne folytatnom, de talán így is elképzelhető az a csodálatos kollektív munka, mely 27 év távlatából nézve és azt utólag is értékelve valóban megható és megrendítő volt.

A maszkokat Györffy József és Turgonyi Pál készítették, ill. festették a szereplőknek. A világítás agregátoros energiaforrásból táplálkozott, és a világító testek és reflektorok (színes változatban) fenti leleményességgel, szinte tökéletesen megoldották a fényhatásokat.

A zenét a fentebb említett zenetanárok állították össze, és a magyar, valamint a nemzetközi társaságból alakult zenekar játszotta; csodálatos volt.

Az előadás propagálását a szovjet parancsnokság végezte. Magyar, orosz és német nyelvű rajzolt, festett grafikai remekek hirdették a rendkívüli eseményt, melynek sikere az előadászerű főpróbákon már előrelátható

„Kis határon nagy eszmék”

volt. Természetesen (sajnos) ezekből nem maradt meg semmi, mert nem is gondoltunk arra, hogy az megmenthető legyen.

Amikor a Tragédia előadására készültünk csupán az a szempont vezetett bennünket, hogy a magyar tábor lakóit foglalkoztassuk, szórakoztassuk és részükre valami átlagon felüli irodalmi-színházi élményt biztosítsunk. Az ismeretterjesztő eredményen és a foglalkoztatáson, a szabadidő okos felhasználásán kívül az eredmény a következőkben mérhető le.

Magyar vonatkozásban olyan emberek ismerték meg Madách remekét, akik arról addig nem hallottak, esetleg talán nem is hallottak volna. Nemzetközi viszonylatban pedig több ezren szereztek tudomást a magyar irodalom remekéről, és talán nem szerénytelenség, ha azt mondom, hogy a látotakból következtethettek az itthoni színházkultúrára és az iskolán kívüli népművelés lehetőségeire.

Mégegyszer (sic!) összefoglalom a munkában vezetőszerpet (sic!) vivők névsorát: Az ismeretterjesztő munka és a nemzetközi propaganda szervezői: Dr. Halász Imre és Halmai Ferenc, a magyar zászlóalj politikai vezetői voltak. Díszlettervező: Fehérkuti Bálint. Jelmeztervező: Farkas Pál. Kivitelezők: Derzsi János és Györffy József. Kelléktervező: Derzsi János. Maszkmester: Györffy József és Turgonyi Pál. Zenei szerkesztők: Benedek Kálmán és Khell Zoltán. Német nyelvű előadásokat tartotta: Tüz Tamás...

Producer-manager-e voltam a »Tragédia« produkciónak

Ha valaki csupán egyetlen, szemtanút idéző dokumentumból szeretne képet kapni az 1946-os cserepoveci hadifogolytábor Tragédia-előadásának eseményeiről, kétség nem fér hozzá, hogy a fenti Hajnal Ernő-beszámolót kell kézbe vennie. Mindenről azonban ez az írás sem tudósíthat. Nem tudnánk képet alkotni az események egészéről, ha megfelelkeznének néhány fontosabb közreműködő véleményéről, akikkel Szabó József levelezett, és akik ismeretei kiegészítik, árnyalják a történetet.

Halmai Ferenc beosztásának köszönhetően (a tábor helyettes politikai megbízottjaként közreműködött), olyan részletekről számolhatott be, melyek az előadás gondolatának megszületésébe engednek bepillantást. Ahogy Hajnal Ernő levelénél, itt is engedjük magát a szem- és fültanút beszélni: *A cserepoveci hadifogolytábor magyar hadifoglyainak (mintegy 600 fő) helyettes politikai megbízottjaként már közel egy éve láttam el feladatomat, amikor Halász Imre Dr-ral, a tábor magyar politikai megbízottjával együtt a tábor politikai tisztje, Germanné asszony, őrnagy hivatott bennünket magához. Utalt arra, hogy a táborvezetőség mennyi segítséget nyújtott már eddig is a magyar hadifoglyok kultúracsoportjának megalakítására és fenntartására (énekkar, zenekar, szóló művészek számára felmentés a munka alól, hangszerek, egyéb kellékek biztosítása). A szórakoztatás eléggé öncélú, annak politikai tartalma, nevelő jellege hiányzik. A velünk egy tábor-*

ban levő német hadifoglyok színjátszó csoportja már több haladó német író darabját bemutatta. A magyaroknak nincs haladó írójuk?

A Horthy-korszak nevelésének műveltségi korlátai lehetetlenné tették számunkra, hogy az emigrációban élő írókat (Háy Gyula, Déry Tibor stb.) megismerjük. Így kiterő választ adtunk azzal, hogy utána nézünk a magyar barakkban, milyen irodalom áll egyáltalán rendelkezésre a magyar hadifoglyok holmijai között. A barakkba visszatérve Hajnal Ernő hadifogolytársunknál ráakadtunk egy kis formátumú, de teljes „Ember tragédiájá”-ra (sic!).

A politikai tisztnek jelentést tettünk arról, hogy találtunk megfelelő haladó és így színpadra vihető magyar darabot. Tartalmát úgy ismertettük, hogy a szerző szinte a történelmi materialista szemléletnek megfelelően hisz az emberi társadalom törvényszerű fejlődésében, azt vallván, hogy az egyik társadalmi berendezést törvényszerűen váltja fel a következő magasabbrendű és fejlettebb. Eképpen (sic!) tekinti át az emberiség fejlődését színről színre és eljut a londoni vásár XI. színjében a kapitalizmus válságához, ahol a sirba bukik. A XII. színről nem beszéltünk. A politikai tiszt hozzájárult a darab bemutatásához. Hivatkoztunk arra, hogy a 11 színhez igen nagy anyagi felkészültség kell. Ha annak előteremtésére a tábor vezetőségétől engedélyt kapunk, színészek, színházi szakemberek rendelkezésre állnak. Ez így is volt.²⁷

Györfly József leveléből a belőle áradó szabadgondolkodás és az élet-szagú, humoros részletek leírása miatt muszáj idézni: Szíves elnézését kérem késői válaszomért. Időközben Münchenben és Sofiában tartózkodtam egy May Károly film előkészítésével kapcsolatban. (...) A következőket közölhetem; filmes nyelven producer-manager-e voltam a »Tragédia« produkciónak. (...) Felejthetetlen emlékem az, hogy a többségben német és német vezetés (belső szervezés) alatt álló táborban a lenézett és őszintén szólva utált kis nációnk egy nyári szombat estén – amikor az északi fehér éjszakák ideje volt – adott valamit a tábor katonáinak. A zajongó előadás kezdetét váró, szakállas, fáradt és mindig éhes katonák egyszer csak elhallgattak; felcsendült az angyalok kara és mikor megszólalt az Úr hangja, az első sorban ülő orosz parancsnokság tisztjei levették sapkájukat és az előttem ülő őrnagy keresztet vetett, odasúgva a mellette ülő tisztnek: »Borzse«. Lelkesen hozzátesszi: Egy ilyen társulattal most világsikereket lehetne elérni; illetve Ha egy ilyen előadást a maga természetességében felújíthatnánk, szlopköve lenne a modern színháznak.²⁸

Sértő Károly Ernőtől, Éva alakítójától korábban már idéztünk egy részletet. Most ő is a közönséggel kapcsolatban, illetve a szerepre készülődés

²⁷ Halmai Ferenc Hajnal Ernőhöz eljuttatott beszámolója. A beszámolót Hajnal Ernő küldte tovább Szabó Józsefnek, valószínűleg 1972 májusában. Lsz.: RMA 141-2016.

²⁸ Györfly József levele Szabó Józsefhez, 1972. június 29., Budapest, Lsz.: RMA 124-2016.

körülményeiről informál bennünket: *A nagy élmény ma is él bennem, amit a mostoha körülmények között eljátszott, de igen jól rendezett előadás, s a két főszereplő, Hajnal Ernő (Lucifer) és Turgonyi Pál (Ádám) játéka adott, nyújtott. S a közönség? A magyar nyelvű előadást lélegzetvisszafojtva hallgatta, a nagyszámú, idegenajkú, soknyelvű emberek sokasága, de az átélés, a kifejezés ereje, a hangok szépsége, dinamikája, a játék hozzásegítette őket a megértéshez. Igen, ma is felidézem magamban az előadást, a lélegzetelállító csendet a nagy előadóteremben, s a nézőket, kik velünk együtt éltek, gyötrődtek, szenvedtek a tragédiában.*

Emlékszem esténként a barak (sic!) előtt sétálva tanultam Évát Hajnal Ernővel, ki végszavazott, javított, a természetes, szép beszédre tanított, s kibelen tehetséges, igen alapos rendezőt és értékes embert ismertem meg.²⁹

Szabó Józsefnek az akkor már Amerikában élő Tűz Tamás költővel nem sikerült kapcsolatba lépnie. A fáradhatatlan Madách-kutató mégis hozzájutott egy levélhez, melyben Tűz Tamás megemlékezik a különleges Tragédia-előadásról: *Ami az ember tragédiáját (sic!) illeti: Cserepovecen valóban eljátszottuk a Tragédia hat színét. Erről kaptam egy oldal fénymásolatot a Kisalföldből, amely teljes hűséggel elbeszélte a történetet. (...) Én a nagyszámú német hadifogoly hallgatóság számára tolmácsoltam a művet németül. Egyébként az egyik angyal rövid szerepét mondtam el. Az előadást a német zenekar festette alá. Mind az oroszoknak, mind a többi hadifogolynak nagyon tetszett a teljesítményünk. Ez volt úgy hallom a tragédia (sic!) első oroszországi magyar nyelvű (sic!) előadása.³⁰ Mint látható, Tűz Tamás két helyen is ellentmond az előzőekben megismert tényeknek: Hajnal Ernő magyar, valamint nemzetközi társaságból alakult összetételű zenekarra emlékszik, Halmai Ferenc pedig hat helyett tizenegy szín eljátszásának tervéről ír beszámolójában. Miután ezeket az információkat máshol nem lelhetjük fel, ma már szinte lehetetlen igazságot tennünk az állítások között.*

A különvélemény

A visszaemlékezők sorában szándékosan hagytam a végére Dr. Varga László beszámolóját, aki érdekes különvéleményt fogalmaz meg. Korábban is idézett levelében Szabó Józsefnek kifejti: *Nyilatkozataid alapján úgy ítélem meg, hogy a hadifogságban megtartott Madách előadás eseményei körülményeikben és jelentőségükben erősen eltúlozva jutottak tudomásodra. Félek, hogy egy nagy Madách kutató indokolt lelkesedésére a tények kiábrándítólag hatnak majd.*

²⁹ Sértő Károly Ernő levele Szabó Józsefhez, 1972. június 15., Pécs, Lsz.: RMA 128-2016.

³⁰ Tűz Tamás Amerikából írt levele dr. Petőcz Miklóshoz (Győr), 1981. szeptember 26., Lsz.: RMA 100-2016.

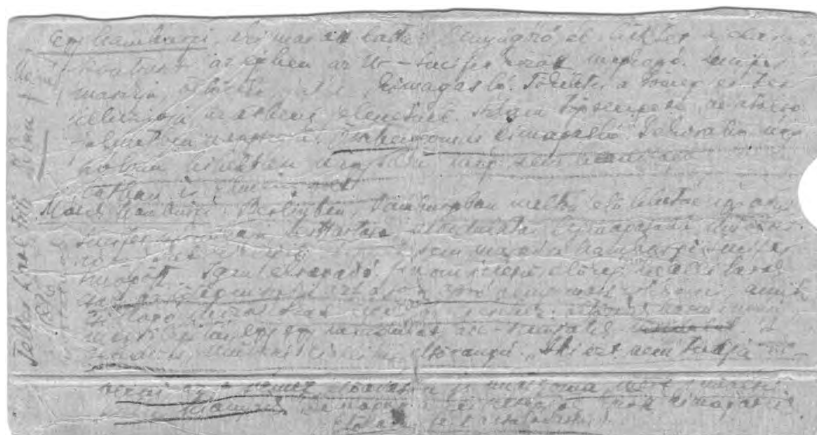
Hasonló véleményt Dr. Halász Imre, sőt Hajnal Ernő is megfogalmaznak, de gondolataikat a szerénység is táplálhatta. Dr. Varga László bővebb nyilatkozata azonban tökéletesen ellentmond a korábban idézett, áhítatos csendről szóló beszámolóknak: *Mivel az előadást megelőző 3-3 perces német és orosz nyelvű ismertetés nem volt elégséges a mű lényegének megvilágításához, az előadás előre haladásával az érdeklődés egyre csökkent. A magyarokon kívül az idegen nyelvű nézőket fárasztotta a hosszú, számukra érthetetlen szöveg. A csökkenő érdeklődést csak a látványosság mérsékelte. (...) Azt is meg kell írnom, hogy később nagy zenekarral, kitűnő énekesekkel Hári János és János vitéz előadásokat tartottunk sok énekkel és zenével, színes (nemzeti színű) zászlók lengetésével. Ezen előadások közönségükre az idegen nyelvű közönségre tekintettel messze meghaladta a Tragédia sikerét, sőt a magyar hadifoglyokat a tábor kedvenceivé tette.*

E tanulmánynak nem lehet célja a vélemények közti feszültség feloldása. Mindenesetre a tényekhez tartozik, hogy Dr. Varga László – aki a darabban Gábor arkangyalt és az egyik „cherub” szerepét is alakította – hosszú levelének más részlete ugyanúgy lelkes és magasztos hangon szól a Tragédia-előadásról. Ennek legjellemzőbb részlete: *Az első szín színpadképe minden elképzelést felülmúlt. Felelősséggel állíthatom, hogy ennél szebbet a mai napig sem láttam, noha több pesti és szegedi előadás nézőterén ültem.* Valóban sajnálhatjuk, hogy nem maradtak fenn vázlatok róla.

Dr. Varga László beszámol egy izgalmas esetről is, mely hiteles rajtot nyújt a kor gondolkodásáról, sőt még a Tragédia megítélésének irodalomtörténeti vonatkozásaihoz is fontos adalékkal szolgálhat: *Pár nap múlva egy beteg barátomat kísértem a kórházbarakba (sic!). A vizsgáloban egy magyar hadifogoly tiszt az előadásról beszélgetett az ügyeletes orvosnővel gyenge német nyelven. A hadifogoly sem ismerte kellően a Tragédiát, de az is lehet, hogy nem tudta magát kellően kifejezni németül. Az orvosnő véleményét azonban megjegyeztem. Ennek lényege az volt, hogy csak az első színt kellett volna előadni, majd az ember sorsát narrátorral elmondani és az utolsó színt ismét előadni. Kétségbe vonta a Tragédia haladó jellegét. Arra hivatkozott, hogy a szocialista társadalom adja meg a választ az emberi lét céljára vonatkozólag, akkor még csak a Szovjetunióban, később azonban az egész világon. Az emberi lét célja nem a küzdés maga – egykor én is ezt tanultam az iskolában – hanem a munkasiker. (...) Úgy vélem, hogy az érdeklődő szovjet közönségnek is ez volt a véleménye, bár erre adatot nem tudtam gyűjteni.*

Színház volt, a legyalódiabb színház...

Turgonyi Pál megfogalmazása szerint *Madách géniusza végül is nagy segítséget nyújtott ahhoz, hogy el tudjuk viselni a hadifogság viszontagságait, nehézségeit, egy-egy pillantás a könnybe mindig új erőt adott az élet továbbcipeléséhez és ahhoz, hogy bizakodva mégis csak várjuk a szabadulást.* A cserepoveci magyar hadifoglyoknak már nem kellett sokáig várniuk erre az előadás után: a Frau German által aláírt igazolásból biztosan tudjuk, hogy legkésőbb 1947 nyarán hazaérkeztek. *Madách: Az ember tragédiája* című drámai költeményét mostoha körülmények között négyszer vitték színre egy 800–900 főt befogadó teremben, mely mindannyiszor zsúfolásig megtelt. Néhány téves híresztelés ellenére a darabot a cserepoveci városi kőszínházban ugyan nem adták elő, de német nézők, kik korábban, a civil életben már látták *Az ember tragédiája* hamburgi bemutatóját, így nyilatkoztak az előadásról: *Ienyűgöző, él, hiktet a darab. Kontraszt az égben az Úr-Lucifer között megkapó. Lucifer maszkja, öltözéke, játéka kimagasló. Tökéletes a szöveg és tér illúziója az athéni jelenetnél. Ádám töprengése az utolsó jelenetben nagyszerű. Összbenyomás kimagasló. A dekoráció úgy szólván hihetetlen nagystíliú, nem hadifogoly viszonylatban is. Élmény volt.* (Dr. Senn, ügyvéd)

Gyógyszeres dobozra írt nézői vélemények

Berlinben, Hamburgban méltón lehetne így előadni. Lucifer mimikája, testtartása, mozdulatai legmagasabb művészi igényeket kielégíti. Cseppet sem maradt a hamburgi Lucifer mögött. Igen elragadó, finom ízlésű, élőképszerű beállítások. Csak az idegen tudja azt a sok apró benyomást értékelni, amik csillogó mozaikokat képeznek az egészhez. Öltözékek harmóniá-

ja, megvilágítás, egy-egy mozdulat, arc, szemjáték. A rendezés, művészi kiállítás elsőrangú. Aki ezt nem tudja élvezni, az a német előadáson is unatkozna, mert művészi érzéke hiányzik. Demagóg a kis szereplők közt kimagaslik. (Felter Karl Fritz, hivatalnok)³¹

Kétségtelen, hogy az otthonuktól elszakított, sorsuk felől bizonytalanságban élő foglyok 1946 nyarán, Cserepovec mellett olyan színházat csináltak, mely Örkény István hasonló élményből fakadó szavait idézi: *Színház volt, a legvalódibb színház, amit életemben láttam.*³²

Bibliográfia

- Honvág ellen Madách. In: *Pesti Műsor*, 1976. május 16.
Különleges díszletterv. In: *Hétfői Hírek*, 1976. április 26.
Maróti Zsuzsa: A sisak konzervdobozból, a paróka kukoricahajból készült... In: *Dolgozók Lapja*, 1976. október 19.
Mácsai Pál: *Azt meséld el, Pista!* <https://www.youtube.com/watch?v=OvIVoF7wrX8>
Madách, magyarul – az Északi tenger partján. In: *Képes Hét*, 1947. január 25.
Sáfrán Györgyi: Az ember tragédiája – fogolytáborban. In: *Élet és Irodalom*, 1973. február 3.
Szabó József: Rendhagyó színház. Madách Cserepovecben. In: *Kisalföld*, 1976. június 26.

³¹ A feljegyzéseket egy gyógyszeres doboz belsejére Dr. Takács László katonaeorvos készítette.

³² *Azt meséld el, Pista!* (Mácsai Pál): <https://www.youtube.com/watch?v=OvIVoF7wrX8>.

NÉMETH PÉTER MIKOLA

Madách, a lírikus

Beszélgetés a nyolc éve elhunyt

Dr. Kerényi Ferenc színház- és irodalomtörténéssel¹

Madách Imrét halhatatlanságában „középiskolás fokon” jobbára úgy ismeri a mai diákság, mint azt a költőt, aki megírta egyetlenegy, egyetemes, színpadra szánt művét, Az ember tragédiáját. A Mózes, A civilizátor, a Csák végnapjai, a Mária királynő, a Férfi és nő című műveiről és más írásairól már jóval kevesebbet hallani, tudni. A Lantvirágok című kötetén kívül megjelent verseiről már nem is beszélve. De mi lehet ennek az oka? Egyrészt talán az, hogy kevés olyan magyar szakos gimnáziumi tanár van, volt a közelmúltban, aki Madáchról mint az ihletett lírikusról tartott volna akár csak rendhagyó irodalomórákat is. Pedig jó lett volna tudatosítani a felnövekvő nemzedékekben, hogy több mint húszesztendő bense filozófiai készülődés, lírikusi építkezés, lázas költői munka, verstrás és „versfarigcsálás” előzte meg az emberiségköltemény megírását. A teremtő lélekben évtizedeken át készülődött annak lehetősége, hogy megszülethessen a halhatatlanság műve. Madách életének erről a kezdeti, nagyon lényeges korszakáról, a készülődés idejéről beszélgetünk Kerényi Ferenc színház- és irodalomtörténéssel.

Madách Imre miként vált költővé? Született költő volt-e, a szó klasszikus értelmében? Poeta doctusnak számított-e a saját korában? Vagy kár erről így gondolkozni? Egész egyszerűen hagyjuk meg őt drámaírónak, annak a halhatatlan drámaköltőnek, akít a közvélemény általánosságban egyműves alkotóként ismer?

– Én azt hiszem, hogy a 20. század végén szembe kell néznünk azzal a kérdéssel, ami régen, úriasszonyok lapjában karácsony táján körkérdésként hangzott el: hogyha ön egy lakatlan szigetre vetődne, akkor mit vinne magával? Melyik könyvet és mi egyebet? Számunkra, az ezredfordulón, ez a kérdés úgy vetődik fel, hogy mi lesz, amit a harmadik évezredbe, a 21. századba szándékunk szerint magunkkal viszünk. Vannak olyan tárgyi emlékeink, amelyek igazoltan, pecsétetes papírral, dokumentálhatóan a világörökség részét képezik. De felvetődik az a kérdés, és ez a mi számunkra legalább annyira izgalmas, mint a nagy nemzetek számára, hogy egy kis nép irodalmából mi az, ami, ha nem is pecsétetes papírokkal, ám szellemi ha-

¹ Elhangzott a váci Madách Rádióban a drámaköltő születésének 175. évfordulóján.

tárátlépésre készülve, az európai közkinccsnek és a világirodalomnak a része lesz. Nos, ahogy Bartók Béla zenéje egyértelműen velünk jön a 21. századba, a régi magyar irodalomból két név merülhet fel így: az egyik Petőfi Sándoré, a másik Madách Imréé. Miután mindkét klasszikus életműve a művelt világ számára többnyire jó szintű fordítások segítségével elérhető, olvasható, így nyilvánvaló, hogy ők ketten a világirodalom részei maradnak.

Az, amit bevezetődben említettél, az azért is fontos kérdés, mert ebben már nekünk, magyaroknak is felelősségünk van. Vagyis ha mi minden segítséget meg nem adunk a világnak a fordításokhoz, a más nyelveken való megjelenéshez, akkor nem várhatjuk el senkitől sem, hogy a klasszikusainkat valóban megismerje. Tehát, ha nem nevelünk értő irodalmárokat az egyetemeinken, nem bontjuk ki a művekben lévő esztétikai szépséget, eszmetartalmat, és nem a világirodalmi értékeinkkel kérünk belépőjegyet Európába, akkor most nagyot hibázunk. Ilyen értelemben ma valóban jóval nagyobb a tanárok, az irodalomtörténészek, sőt a művelt olvasók felelőssége is, mintsem gondolhatnánk.

Hogy csak két klasszikusunknak volna biztos világirodalmi belépője Európába? Ahogy ezt hallja, kétségbeesik az ember és kétségbe esve rákérdez. Na de hát mi lesz Janus Pannonius, Balassi, Vörösmarty, Arany János, Vajda, Komjáthy verseivel? És mi lesz a nagy nyugatosok: Ady Endre, Babits, Kosztolányi, Tóth Árpád élete művével? Jókairól, Móriczról, Nagy Lajosról már nem is beszélve. És mi történik majd József Attila, Pilinszky János, Nagy László, Weöres Sándor, folytathatnám még a névfelsorolást, és mások verseivel. Velük valójában mi lesz?

– Értük meg kell harcolnia az utókornak. Itt a különbség az, hogy Petőfi és Madách már benne vannak a világirodalmi köztudatban, tehát az ő esetükben minőségében más a feladatunk. Benne kell tudnunk tartani őket, mert ahogy az irodalom időszalagja nyúlik, érthetően egy-egy kisebb nemzet irodalmára, egy-egy korszakra és egy-egy alkotóra kevesebb idő jut. Ezt jól láthatjuk az újabbnál újabb iskolai tantervekben is. Ez ellen nincs mit tenni. Ez egy objektív tény. Ez egy szükségszerűség. Tehát őket bent kell tartani, de mindenáron a világirodalmi közgondolkodásban. A többi magyar költőért meg hadakozni kell. Őket meg kell ismertetni a világgal, be kell vezetni a nevüket először is Európában. Le kell fordíttatni a műveiket. Madách művei már ott vannak, abban a folyamatban, nagy sorozatban, amiben az európai művelődéstörténet Dantét, Goethét, Madáchot, Lessinget, Byront, Milont, Victor Hugót és Ibsent besorolta. Ezt az emberiség történetében lényeges sorozatot a *Peer Gynt*tel zárja. Tehát ő mint magyar drámaköltő egyértelműen benne van ebben a fősodorban, a nagy emberiségtörténetek-folyamban. Ő még véletlenül se Goethe-epigon, ahogy ma is hallani olykor. Hanem igen is ennek a világirodalmi folyamatnak a teljes jogú tagja.

További felvetéseidre választ keresve más kérdés az egyműves szerző fogalma. Hogy mit is jelent ez? Mi magyarok hajlamosak vagyunk, úgy, ahogy a bevezetődben mondtad, abszolutizálni. Van egy Katona Józsefünk a *Bánk bán* című drámájával, van egy Madách Imrénk *Az ember tragédiájával*, vannak egyverses költőink, akiktől már csak egy-két verset tudunk, vagy csak egy szállóigét, vagy egész egyszerűen csak egy verscímet. Ebbe valóban nem lehet belenyugodni. De ezennel a kérdésünk most az, hogy vajon Madách Imre minek tekintette önmagát? Ma már, azt hiszem, hogy itt az a pontos kifejezés, ha fellengzősen egy picit vagy épp romantikusan, de Madáchot drámaköltőnek tekintjük. Tehát nem drámaírónak, a szó kiváló dramaturgia értelmében. Ilyen volt például Szigligeti Ede, aki halálpontosan tudta, hogy a színházi közönségnek mire van szüksége. Naprakészen szállította a darabjait. Ha műsorpolitikai ínség volt, akkor négy-öt nap alatt megírt egy játszható vígjátékot. Ebben az értelemben tehát nem drámaíró Madách, hanem drámaköltő. Mert jó tudatosítani, hogy *Az ember tragédiája* szellemi épületébe évtizedeken át hordta a szellemi muníciót, az építőanyagot, a téglákat. Nyakasan megküzdött a megfogalmazás nehézségeivel. És ebben a végső fázisban éppen az volt a szerencséje, hogy Arany János állt mellette. De ez a hosszan tartó elszánt küzdelem azt is jelentette, hogy az egész madáchi életmű beleépült a Tragédiába. A lírájából pedig ezt az életművet, *Az ember tragédiájához* vezető utat ki tudjuk kövezni, ki tudjuk rakni, ami a világhírnév felé vezetett. Az idei Madách szavalóverseny kiváló alkalmat adott arra, hogy ne csak a Tragédiát s annak verses segédanyagait, szellemi jegyzeteit tekintsük át alaposabban, hanem hogy a drámaköltő lírájában is elmélyedjünk. Úgy, miként a kor nagy magyar gondolkodóinak problémáiban. Madách Imre a költő gondoljaiban, olyan értelemben, hogy ő nem volt alanyi költő a szónak abban az értelmében, miként Csokonai Vitéz Mihály vagy épp Petőfi Sándor, akiknek természetes anyanyelvük volt a vers. Petőfi a legmostohább körülmények között, hózivatarban gyalogolva képes volt fejben verset írni, utána hosszú gyaloglás után megérkezett valahová, egy melegebb helyiségbe, és máris le tudta írni a kész verset javítás nélkül. De hát Madách nem ezek közé a költők közé tartozott. Ő valóban tudós költő volt. Pontos volt a kifejezése, az arányérzéke, az árnyaltsága. Iszonyú mennyiségű az az érzelmi- és ismeretanyag, amit a verseiben lavinaként görgetett, mindenféle megfogalmazási nehézségeivel együtt. Persze ez nem jelenti azt, hogy nincsenek Madáchnak olyan opusai, amelyek jegyzet nélkül is élvezhetőek. Most javasolom, hogy máris tegyünk egy próbát, mert ha már a két magyar világirodalmi nagyságról beszéltünk eddig, akkor figyeljünk oda arra, hogy Madách Petőfiről, röviddel Fehéregyháza után milyen halálpontos, világirodalmi szempontból is helytálló jellemzést ad.

*Jó, akkor lássuk Madách Imre Petőfi sírján című versét!*²

Nem mondja kisdéd síri jel:
E zugban porlik tested el.
És jól van az, mert így a sír,
Amelyen egy hon népe sír
S körülragyogja szellemed,
Egész e honnak keble lett.

*

Te a szabadságot megüdvözlödte
Még bölcsejében, az viszont neked
Utolsó búcsuzásaként megírta
Ágyúdörgésekkel – sírversedet.

És ugyanakkor még napjainkban is kétségek vannak afelől, hogy hol és mikor is halt meg Petőfi. A segesvári csatában Fehéregyházánál vagy épp a szibériai Barguzinban? Ki tudná megmondani? De azt hiszem, ez csak a tények szintjén fontos, a lényeg az, hogy a legenda tovább él, Petőfi versei valószínűleg is tovább írják önmagukat a lelkekben, a történelemben. Ez a leglényegesebb igazság.

Visszatérve eredeti gondolatfonalunkhoz, Madách lírájához, akkor tehát mennyire volt borúlátó a drámaköltő saját és nemzete sorsa tekintetében? Mennyire hitt, mondjuk a világ, a mi világunk megváltoztathatóságában, humanizálhatóságában? Ha néhány versére gondolok, mondjuk épp A halál költészetére, vagy az Önmegtágadás, az Ősszel, a Hová lett most a rút idő címűre, az Egy örült naplójából kiemelt részletekre, a Hit és tudásra, az Aradi sírra, a Síri dalra például, akkor meg kell vallani, hogy bizony meglehetősen borúlátó költői lélek vallomásairól van itt szó. Vajon Nógrádból, Alsó-Sztrégováról és Csesztvéről, az Isten háta mögötti palóc valóságból nézvést, az akkori kor embere 1848/49-et követően, egy vesztes forradalom és szabadságharc után, börtönviselten, elváltan hogyan is láttathatta volna másként a világot, mint ahogy saját sorsa szerint megtapasztalta. Az élet-történetből is nyilvánvalóan adódik a kérdés, hogy Madách Imre lelki alkata szerint volt pesszimista ember vagy egész egyszerűen a kor szelleme volt eleve dekadens?

– Én azt hiszem, hogy a romantika korának költői általában Európában is már sokszor és sok mindenben csalódtak. Csalódtak egyszer a felvilágosodás naiv nevelésméleteiben. A jó mellett érvelve tehát abban, hogy az emberek racionálisan, észérvekkel meggyőzhetőek. A következő generációt jóra tanítva, már magától értetődően az ésszerűt, a jót és hasznosat fogja

² A rádióműsorban Szabó András előadásában hallhatta a közönség.

mívelni. Később kiderült, hogy a francia forradalom eszméiből mi lett, kiderült többek között az is, hogy a szabadelvűség, a klasszikus liberalizmus a '48-as forradalmakba torkollott. Kiderült, hogy az 1848/49-es európai forradalmak a Petőfi által megénekelt világszabadságot nem hozhatják meg. És akkor mindehhez hozzáadódik még a magyar probléma, a szabadságharcot túlélők felelőssége. Én inkább úgy fogalmaznék, hogy Madách egyszerre Ádám és egyszerre Lucifer. És nem véletlen, hogy a 20. században éppen az egyik legnagyobb drámaköltőnk, Örkény István volt az, aki ezt a szintetikus látásmódot saját maga számára is írói mintának tekintette a madáchi életműből. Madách egyszerre Ádám, a naiv, a lelkesedő, a nyitott ember, a minden újért rajongó lélek. És ezáltal a szabadságra vágyó, kitárulkozó szereplő, aki óriási támadási felületeket hagy magán, iszonyúan sebezhetővé válik. S ugyanakkor a másik, a már többször csalódott cinikusabb, a hideg ésszel és az érzelmet magától elhárítani igyekvő luciferi magatartást is képviseli. Tehát Madách világlátásában ez a kettősség tagadhatatlanul létezik. Ez nyilvánvaló, hogy alkati sajátosság is, de nem lehet azt mondani, hogy egyértelműen pesszimista, mert benne van az újrakezdés akarata és lehetősége is. Az 1849 utáni emberi-költői magatartás, bár azt lehetne mondani, hogy utolsó ilyen lehetőség volt a magyarság történetében, mi már tudjuk, hogy erre az újrakezdési képességre, erre nagyon is szükségünk volt és van. Ebből a szempontból Madách generációja azért is értékes korosztály, mert az ő értelmiségi magatartásukban, így a drámaköltőiben is benne van a történetek elemzésének az igénye, az erővonalak meghosszabbításának az akarata a jövőre nézve. Ezek *Az ember tragédiájában* a Madách korához viszonyított jövőbeli képek, ezek nekünk mára már a jelen színei, és benne van az önkritika képessége is. Tehát mi magyarok mindig hajlamosak voltunk arra, hogy a vereségekért, a bukásainkért bűnbakot keressünk és találjunk is. „Ideális” bűnbak a világsi fegyverletétel okán például Görgey Artúr. Az egész Görgey-kérdés ma újra felhorgadt megint.

Petőfi sorsáért hagyományosan Szendrey Júliát és Egressy Gábort „illett” felelőssé tenni, hogy ők küldték szinte az erdélyi halálba. És még hivatkozhatnánk másokra is. De ez a fajta önszemlélődő, önkritikus, öntépelődő és önmarcangoló hazaszeretet, emberi magatartás ott van Madách lelke mélyén és ott van valóban Arany Jánoséban is. Nagyon is jellemző, hogy a pesszimista kortársak egy része is már eleve túl borúlátónak tartotta Madáchot költeményei olvastán. Arany Jánost pedig gondosan lebeszéltek, hogy ilyen műveket írjon. Ott van példának okáért *A nagyidai cigányok*, Arany szabadságharc után rögtön írott költői reflexiója, amire Toldy Ferenc, az akkori irodalomtörténet-írás pápája azt mondta, hogy Arany inkább magyar Odüsszeusz legyen, és magyar Odüsszeiákat írjon, mintsem ilyen pesszimista műveket. Tehát nálunk a nemzeti önismeretben az önkritikus alapállás egy meglehetősen gyenge vékony vonalat képez, de ha a legnagyobbjainkat megnézzük, akkor az önmarcangoló, önkritikus szemlélet folytatódik

a 20. században Adyval és másokkal. Akkor éppen ez az, ami újszerű, modern. Véleményem szerint a 21. században ez a modern értelmiségi magatartás tovább él majd. A *Költő és szabadság* című verse az 1849 utáni, bizonyos értelemben általánosítható, bukás utáni hangulatnak a szintetikus látásmódját tartalmazza. Persze a történelmi körülmények változnak, de itt kapunk választ a küzdéseszmé kérdésre, amit Madách *Az ember tragédiájában* az ember alapvető kritériumának nevez, tehát a küzdést magát. Az újraéledés, az újraindulás, a felkelés, a küszködés képességének megtartása az embernek nagyon fontos lételeme.

Költő és szabadság

Nap a szabadság, nincs nélküle élet
És nincs öröm, hová nem néz be,
Arany zománcot von a pórgunyhóra,
Meg a magas kastélyfedélre.
És hold a költő, mely, ha az éj eljő,
Még egy sugárt hoz el magával,
Zálog gyanánt, hogy a nap még nem halt meg,
Hogy eljő még a véres hajnal.

Ez a reformkori hevülettel megírt vers a szabadságról, amiről annyiféleképpen gondolunk ma is, mert relatív volt és maradt a mi 20. századi szabadságunk is, amiről Utassy József például azt írta: a Szabadság az emberiség abszolút nulla foka. Erről valószínű, hogy a költők eldiskurálnak még egy jó ideig a „Jöjj el szabadság, te szülj nekem rendet” József Attila-i óhajával. Én azonban találtam Madáchnál olyan verseket, amelyekből már-már baudelaire-i hangokat vélek kihallani. Hogyan is írta Ady: „Jönni szokott időnként egy piktor, ki újat lát. Megfesti. Megtanítja önöket új színekre. És ezzel megtanította önöket látni. Baudelaire hangulatait Baudelaire előtt biztosan, határozottan nem érezték az emberek. De jött ő. Megérezte ő. Verseiben beszámolt róluk, s megtanított minket új hangulatokra”. Ezek a mondatok Madách verseire is igazak. A Hit és tudás című opusának most csak egyetlen egy versszakát idézve: – „Elporlad a természet románca / Rothadt bűz váltá fel a szerelmet, / Csak halált lelék a rózsajakon, / S a virágszál csak halált lehellett.” – a rothadás és romlás dekadens előérzetének leírásában. Itt olvasható az a baudelaire-i sor, ami némi megszorítással a Romlás virágai kötet életérzésére vonatkoztatható. De itt van egy másik részlet A szív és ész című versének egyetlen sora: „Az ember sorsa, hogy romlás legyen csak...” Tehát igenis Madách Imre megelőlegez valamit már eleve a 20. századi életérzéseinkből. Nyilvánvaló, ahogyan már mondtad is, ő ott lesz a 21. század világirodalmában is. De hát ettől ő még továbbra is ama dekadens áramlatok képviselője marad, amit nevezhetünk mi akár magyar

„Kis határodon nagy eszmék”

vagy épp európai fátumnak is. Ám ez nem változtat a lényegen, azon az örökös luciféri kérdésen, hogy „Aztán mi végre az egész teremtés?”.

– Itt tulajdonképpen egy nagyon alapvető történetfilozófiai kérdés rejlik a háttérben, és ennek a kétféle megközelítésnek már a reformkorban is megvolt a nyoma, a belső harca. És nem véletlen, hogy a legnagyobb magyar művekben, s a legnagyobb magyar drámai költeményekben, európai emberiségkölteményekben van ennek nyoma. Az egyik az a lehetőség, hogy az emberiség nem halad előre, csak körben jár. Ezek a korszakoknak a híres körforgás-elméletei, amelyek már a reneszánsz óta kísértik az emberiséget, de a francia történetíró-iskola a 19. században újra felfedezi őket. Hadd utaljak itt egy szintén klasszikus és romantikus fejezetre, Vörösmarty *Csongor és Tündéjében* az Éj monológjára, amelyik ugyanezt a körforgást tükrözi. Mindehhez a világérzéshez kapcsolódott egy másik gondolkodást formáló lényegi elem, ez volt a haladásnak, az előrelépésnek, a világszellem fejlődésének az a hegelianus tana, amit a Madách–Petőfi nemzedék magáénak vallott, ami ’48-nak az egyik legszilárdabb eszmei alapja volt. Na már most, ennek szinte természetes velejárója volt, hogy egy olyan sokk után, ami 1848/49 után bekövetkezett, az elbizonytalanította a felnövekvő nemzedékeket. Gondoljuk el, hogy a szabadságharc, a világszabadság bukása mekkora sokk volt. Olyan volt ez, mint apáink, nagyapáink nemzedékének Trianon. A vesztes második világháború az apák nemzedékének olyan volt, mint ’56 a mai középkorúak generációjának. Egy ilyen sokkhatás után mindent újra mérlegre kell tenni. És így felerősödik az a kétség is, hogy egész egyszerűen nincs tovább. Ezzel összefüggésben itt egy nagyon érdekes dolog történik. A magyar költészetnek talán legértékesebb vonulatáról beszélgetünk most. És akkor még nem is említettük Kölcsey Ferenc *Vanitatum Vanitas*, minden hiábavaló gondolatfolyamát. Az tud nagyon kétségbeesni, aki valamire feltette az életét. Mert, aki nem tette le valami mellett meggyőződéssel a voksát, nem döntött valami mellett határozottan, az nem tud igazán kétségbeesni. Á, ez se sikerült, bosszankodik, rálegyint, aztán megy tovább, és próbál valami mást. Ám az, aki lelkiismerete szerint, határozottan feltette az életét valamire, és a magyar irodalomnak ez az értékes vonulata valóban elkötelezte magát a világszabadság mellett. Mindegy, hogy mikor: a 19. vagy a 20. században, az a valaki tud igazán keserű és csalódott lenni. És mivel költő, tehát önkifejező ember, művész, ezt meg is fogalmazza. Az a csodálatos ezekben az életművekben, hogy így is, meg úgy is olvashatóak. Tehát képesek vagyunk jövőbeli biztatást kiolvasni belőlük. De borús hangulatunkban a saját legrosszabb előérzeteinket is megtaláljuk bennük. Ezért beszéltem az előbb szintetikus látásmódról. És ez valóban csak a legnagyobbak sajátja.

Igen. Valójában így lehet, hogy minden lelki alapállás és olvasat kérdése.

– Ezért fontos az, amiről a bevezetőben beszéltünk. Hogy ne tudjuk le egyszerűen s mindenkorra klasszikusainkat középiskolai kötelező olvasmányokként, hanem, igen is, amikor ilyen vagy amolyan hangulatban vagyunk, akkor vegyük a fáradságot, menjünk oda a könyvespolchoz, s vegyük le műveiket, s akkor mindennapjaink hangulataira hagyatkozva olvassuk őket újra, mert akkor nem válnak elfelejtett, halott szerzőkké, és akkor talán időről időre segítenek is nekünk. Nagyon gyakran kapom azt a kérdést a Madách-művek előadása kapcsán vagy épp Madáchról beszélgetve, hogy hogyan lehetséges az, hogy a drámaköltő a jövőt ennyire világosan előre látta. Ez ugyebár, a *semminek* a kiváltsága. Nem, szó sincs erről. Hanem arról van szó, hogy meg lehet hosszabbítani bizonyos erővonalakat az emberiség fejlődésében. Madách ezeket hosszabbította meg a jövőbe nézve, és ezek metszéspontjában helyezte el a falanszter emberét, az úrjelenet emberét és az eszkimó szín emberét. És mivel jól helyezte el őket, ezért aktuális napjainkban ma is. Ezért Madách jövőképéből a mi jelenünk kiolvasható, már csak azért is, mert ugyanezekkel a gondokkal szembesülünk. Ha lefordítom a *Tragédia* nyelvezetét a mai nyelvezetre, akkor azt látni: a röghöz-, a földhözkööttség, az emberiség és a föld erőforrásainak kimerülése a napi gondjaink közé tartoznak, továbbá a technikai társadalom egyenlősítő vonásai, az üretika kérdése ma egyre erősebb. Mai nyelven szólva, ezek a megoldatlan gondjaink most váltak csak igazán problémává. Madách ezeket előre jelezte, megoldani viszont nekünk kell. Ebben segítenek a klasszikusaink, így Madách is.

És van itt még a számtalan problémahalmazban több, de valóságosan is egy lényegi kérdés mindenképp, az a kozmikus álmaink közül való, s így szól: vajon létezik-e rajtunk kívül is civilizáció a világmindenségben? Békétlenségünkben olyan békés társadalomról álmodunk, melynek tagjaival érdemes volna minél előbb vagy utóbb működő kapcsolatot teremtenünk, mert az talán úgy hatna ránk, mint annak idején Einstein relativitáselmélete, némiképp megváltoztatná a gondolkodásunkat, a világlképünket, trendezné az egymáshoz való emberi viszonyainkat, az egész földi létünket.

– Így van. Ám itt hajlamosak vagyunk a bezárkózásra, tehát hogy hagyományosan kis népnek, vesztés népnek nyilvánítjuk magunkat, ezzel mintegy ki is rekesztjük magunkat, de másokat is kirekesztünk a kozmikus egészből. Hadd mondjak el ezzel kapcsolatban egy nagyon érdekes felvetést arra vonatkozóan, hogy itt nekünk mégis milyen kultúrkörökben kellene gondolkodni. A legszélesebb kultúrkör az univerzum, amit az előbb említettem. Néhány évvel ezelőtt történt, hogy a *Tragédia* összefüggésében, az eszkimó szín témájában a Színművészeti Akadémia, ahol tanítok, szervezett egy nemzetközi színművészeti diáktalálkozót, s ott mindegyik csapat meg-

rendezte – mutatott be persze saját darabokat is – az eszkimó színt. Fölöttébb érdekesre sikerült az amerikaiak bemutatója. Ezek a fiatalok nem Európából elszármazottak voltak már, hanem született amerikaiak. Ezek azt mondták, kérem szépen az eszkimó nem ilyen. Mi ismerünk, ún. „nyershúsevő” jupik és inuit nyelvű eszkimókat, de azok nem ilyenek. És különben is, miért épp az eszkimó? Ez, kérem, megkülönböztetés, diszkrimináció. Akkor elmondtuk az Amerikából érkező színművészhallgatóknak, hogy Voltaire óta az öneszkimó a francia és az európai kultúrában az amorfot, az alaktalant jelenti, már legalább kétszáz éve. De Madáchot ebben akkor sem értették. A másik kérdésük az volt, hogy miért mondjuk azt, hogy *Az ember tragédiájában* csúcspont, s az újabb kori európai történelemben a tetőpont a francia forradalom. Miért pont az? Ők ezt nem így látják. Tehát, akkor döbentünk rá, éppen Madách ürügyén, hogy mennyire bezárkózott a mi kultúránk szemlélete. Nagyon sok ilyen találkozásra van szükségünk, nagyon sokra, hogy képesek legyünk nagyobb kultúrkörökben gondolkodni, el tudjuk fogadni, be tudjuk fogadni azokat, mert így jutunk el valóban a kozmikus kérdésekig. És ez lehet a 20–21. századi művelt ember kiváltsága. Nem kell most már ideológiákra, útmutatókra, segédeszközökre hagyatkoznunk. Ez a korszak hál’ Istennek lezárult, és emiatt nagyobb lesz az egyén, az értelmiségi, a humanista ember felelőssége is, azt hiszem.

Nyilvánvalóan, ahogyan Bartók Béla is eljuthatott még életében, mint zeneteremtő lélek, a kozmikus egészbe, beszélgetésünk elején említettük is, hogy ő egész biztosan átvitt majd a 20. századi „rubiconon”, miként reményeink szerint Madách Imre is az emberiségtörténet dákaköltői között foglalt majd végérvényesen helyet a harmadik évezredben.

LUKÁTS JÁNOS

„*Jó borokkal töltött aranyos pohárok...*”

Evett-e akár csak egy falatot is, ivott-e akár csak egy kortyocskát is
életében báró gyarmathy Balassi Bálint?

A reneszánszot akkoriban még így írták: renaissance. Valójában sehogy se írták, annál inkább éltek és élvezték. Élvezték az újjászületést, a testi-lelki, szellemi megújulást. Mert renaissance azt jelenti: újjászületés. Emberi élményt jelentett, történelmi kalandtúrát, talán a legnagyobbat, a legszebbet, a legvonzóbbat az emberi vállalkozások sorában. A reneszánsz (írva, ahogy ejtve) viszont csak történelmi korszakot jelent, könyvekbe foglalt kritériumokkal, vitatott időhatárokkal, átragandó, kásahegynyi szövegekkel. Minden ez, csak nem újjászületés!

Felbuzgítottak – a fiatalkori emlékek, a kortárs főszerkesztők, Júlia, Célia meg a többiek –, szegődnek Balassi Bálint nyomába, hiszen már mégis ő a legnagyobb magyar reneszánsz-renaissance költő! (Nem jó a mondat! A reneszánsz lehet jelző: *reneszánsz* költő, reneszánsz ember stb., de a *renaissance* csak főnév lehet. Makacs szó, talán ezért is kellett egy kis alakváltoztatásnak alávetni! Szóval: Balassi a legnagyobb magyar reneszánsz költő!)

Balassi a legnagyobb magyar reneszánsz költő? Ki tudta ezt vajon a 17., a 18. és nagyrészt a 19. században? Jámbori (istenes) verseit ismerték ugyan Rimay jóvoltából, de a többit? A Balassi-kódex majd' három évszázadon át rejtgette a szerelmes verseket, a *Szép magyar komédiát* (azaz: *comœdiát*) még tovább. Ezeket megtalálván pedig Bálint bekerült szépen az iskolakönyvbe meg a literatúrhistóriába, Bornemisza Péter és Nyéki Vörös Mátyás közé.

Olvasgatom Balassi életét... 20. századi kortársaink (meg kortársaink tanítói meg tanítványai) megirandó és lerágandó nagy húsos csontot láttak Balassi életében. Tele kalandokkal, tele hölgyek karéjával, étel-ital tömkelegével, a vitézi élet gyönyörűségével. Könnyen elkövetett és könnyen megbocsátott vétkekkel, ezekből kivirágzott pompás versekkel, a hősi halál mártírkoszorújával. Már szinte irigység támad az utókor olvasójában a Bálint élete után...

Pedig hát... Már a papa (gyarmathy Balassa János uram) káderlapjával se volt minden rendben (semmi se volt rendben!), a vagyonát elperelték, ő maga feketelistára került. Az amnesztiát (amit a reneszánsz országelsők is meg-meghirdettek), B. J. esetében nem hajtották végre. Miért? Csak! Bálintot az erdélyi határszélen buzogánnyal verték fejbe, mert nyugat-magyar

vállalkozás részese volt, a császár kiátkozta, mert kelet-magyar kalandozóként lengyel földre távozott (a lengyel-magyar barátság is gyanús nemzeti izének számított!). Közben a török szultán utasította Báthory fejedelmet, szolgáltatná ki neki a huszonéves Bálint fejét – Héttoronyra, selyemzsinórra. Báthory nem tette, talán többet ért neki egy magyar ellenség, mint egy török barát. Van ilyen! Nem sok!

Fondor lelkületű nagybácsi, csalfa természetű kisasszony, megnyerhetetlen pörök, bosszúra szomjas kisvárosi polgárnép (városi kispolgárnép), – Bálintban meg csak úgy buzog a reneszánsz lélek: fölpofozza a fürdőszolgát, meghempergeti a mészáros özvegyét, kihívó hangú válaszlevelet küld a császárnak, újdonsült feleségével megrohanja Sárospatakat. Addig gyűjti fejére a parazsat, amíg végül „*egészen egyedől, lóra ülvén éjnek idején eltávozott ebből az országból*”. A legnagyobb magyar reneszánsz költő, 1589 szeptemberében.

Bálint pedig elvész lengyel kastélyok hálósobáiban, föltűnik a lengyel tengerparton, – miközben dőföli a honvágy. A tizenöt éves háborúnak már az első komolyabb ütközete (a reményteljes esztergomi) itthon találja. Meghalni jön haza! Meghalni jön haza? Ahogy élni és (persze, ha kell) meghalni ment Erdélybe és Lengyelországba, ugyanúgy jött most haza is. Túlélne ezt is, ha nem volna túlságosan „*vitéz hadnagy*”, és ha az önmagában is gyanús B. B. nem annak a másik gyanús B. J.-nek a fia volna... Ott esett el Esztergom alatt, körülbelül, ahol manapság a szobra áll, „*minden két combján általment a golóbis, de csontot és izet nem sértett*” – írja a kortárs szemtanú, férfiembernek keserves sebesülés az ilyesmi. Aztán van itt még egy felettébb gyanús (teljesen egyértelmű!) zárómondat: (*elveszejtette*) „*a barbély, Mátyás hercegé, nem akarván szót fogadni a magyar barbélyoknak*”. Negyvenéves se volt, amikor 1594. május 30-án belehalt a sebesülésébe vagy a seborvos mulasztásába, ha nem szándékos mesterkedésébe...

Reneszánsz – szélesebb és kétirányú lesz az út ég és föld között. Nem a blaszfémia, inkább a fantázia mondatja ki és gondoltatja végig az ég és a föld urának megváltozott helyzetét: egy magasságba kerül az emberrel. Hozzáemeli magát az imádkozó-perlekedő földi ember, Ő pedig leszáll, hogy egymás szemébe nézhessenek. Nagy dolog ez, az Úrtól különösen, az embertől afféle hányaveti hiúság. Vagy mégsem? A reneszánsz ember megkísérti, ami korábban elképzelhetetlen volt. A lélek, a bűn és a bűnbánat új mélységei és új magasságai tárulnak föl. Rejtett, riasztó zugok, fénylő magaslatok. Párbeszélni lehet az Úrral, Ő kérdez és válaszol, gyözködni lehet, érvelni és értelmezni, tetteket és szándékokat. Balassi persze ebben is a maga feje szerint jár el, az egri lovas hadnagy példátlan szavakkal dicséri az Urísten: „*Te vagy szál kópiám, / te vagy éles szablyám, / jó lovam hamar-sága!*” Ilyet aligha mondtak korábban Neki, bizonyosan Ő is meghökkent mindezt hallván, de hát Ő maga is reneszánsz isten volt! A 17., 18. és a 19. század jámbori olvasói vajon hogyan voltak ezekkel az istenes(nek mon-

dott, néha mégis nagyon istentelennek hangzó) versekkel? Ki tudja? Egy követője azért föltétlenül akadt: nyughatatlanságban a Bálint „*orcájára ütő*”, bűnben és bűnbánatban hozzá hasonlóan élvezkedő-vergődő, a negyvenet alig megélő, másik izgága költő, bizonyos Ady Endre nevű.

De maguk a földi utak is meghosszabbodtak, átvezettek hegyeken-hágókon, elkanyarogtak egészen a tenger partjáig, amely a középkori közép-európainak meglehetősen járatlan vidék volt. És nemcsak az elvagyódás űzte a reneszánsz embert (költőt) ön-lelkétől, elhagyott-elveszített kedvesétől, hanem a tudásvágy vagy legalább annak kisöccse: a kíváncsiság is. Balassi már akkor fölvette példatárába az óceánt (a „*nagy tenger morotváját*”), amikor még a közelében se járt, hát még mikor aztán végtelenségét-keserűségét önszemével (önnyelvével) megtapasztalta. Rájött: költő aligha lehet meg a tenger nélkül, reneszánsz költő pedig végképp nem!

De másképp volt kikövezve az az út, valójában magához az emberhez vezetett, magához Istenhez. A teremtés csodáján, a világ végtelenre tágult egységén vezetett keresztül, kit el-, visszaterelt a Teremtőhöz, kit elcsalogatott a megtárgult környezet ezer részlete, ezer szereplője. Botticelli tavaszlátomása és Balassi pünkösdi tavasz-hirdetése között kevés a különbség, az előbbi kicsit itáliásabb, az utóbbi kicsit magyarosabb, de mindketten a saját felfedező örömeikre ismerhetnek a másikban (bár – gyaníthatóan – nem ösmerték egymás örömét!).

Száz évvel Mátyás után, a reneszánsz álom első (s talán legigazibb) megvalósulása után élt, eszmélt, írt Balassi. Ulászló és Lajos után, Mohács után, amikor már háromba törött az álom. Amikor Európa hajói új tengerek felé indultak, amikor Hungária felé szpáhi és janicsár hadtestek indultak. Az álom – meg- és felriadásokkal – végül mégiscsak körvonalazódott, végül mégiscsak elhíhetővé vált, néhol pedig tapinthatóvá valósult. Bálint olyan palotákról, szobrokról, kelmékről, míves emberi alkotásokról ír (mint a magyar valóság magától értetődő kockáiról és tárgyairól), amelyek az első reneszánsz álmodozók és vágyakozók álmaiban és vágyaiban formázódtak. Vagy másképp igaz a dolog? Bálint éppen azért volt-lett a legnagyobb magyar reneszánsz költő, mert tudta, a szépségért küzdő emberi szem és kéz képes olyan lakható világot teremteni körénk, amelyben a végtelennel kacérkodó emberi vágyak és gondolatok megvalósulhatnak? Nem a palotává szilárdult kövek, nem a festményé száradt ecsetvonások teszik a világot emberek kellemes tartózkodási helyévé, hanem az a szándék, amely a kezét alkotásra mozdította, amely a szemet a látvány befogadására tette alkalmas-sá. Valószínű, hogy ezt Bálint így nem gondolta végig, de bizonyos, hogy ő is ezt tette – a maga öröme és a miénkre!

Reneszánsz... Bálint sokakat szeretett és Bálintot sokak szerették, aminek persze csak töredékét írta meg azokban az eltitkolt, elszégyellt, elátkozott versekben. A nők (reneszánsz koriak és későbbiek) boldogok lehetnek, ha olyan verseket írnak-írának hozzájuk, mint Bálint tette, mint Bálint írta

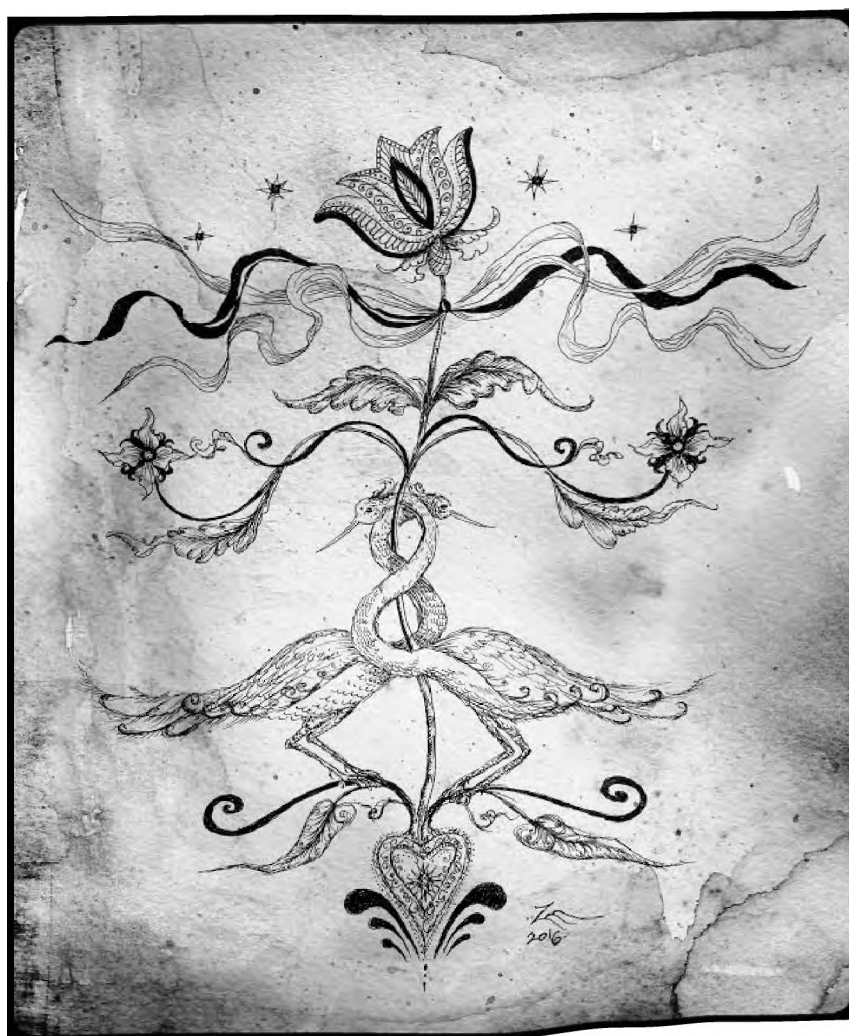
pergamenre, a pendely szélére vagy kinek hová. Néha *csak szebb* volt ez a vers, ahogy a trubadúr morál elvárta-megkövetelte, de ez a *csak szebb* se kevés. De néha bizony a szerelem nyomorúságos-hátborzongató mélységébe is belevilágított a vers, életbe-halálba, jó- és balsorsba, az emberség (embertelenség) határvidékeire. A megcélzott (s nagyrészt eltalált) hölgyek nevét a verssorok kezdőbetűibe rejtette nagy feltűnően, a maga névjegyét nem rejtette sehová, az kezdőbetűkbe foglalás nélkül is ott izzik, ott forrósodik a sorok között. Elég a dicséretből, elég az irigykedésből!

És mi van azokkal az „*aranyos pohárokkal?*” A test ugyan csak hordozó edénye, alázatos szolgája a léleknek, de a test örömét (módjával persze) a lélek is élvezni képes. A fölfedezett messzeségek, óceánok és egzotikus világrészek a nyelvnek és az ornak, az ínynak és a gégeének is szállítottak alkalmas emlékeztetőt a reneszánsz paloták asztalára, a rafinált fogások megalkotásához. Pont Bálint ne tudta volna mindezt? Hát – tudni persze tudott róla! És mégis – hitetlenkedve szemelgeti az utókor olvasó az önmarcangoló, az erotikus gyönyörökben dúskáló költőt – földi táplálék magához vételéről jóformán egyetlen szava sincs! A regényíró kortársak etetik és itatják fölséges finomságokkal, miközben ő maga, Bálint, egyetlen részletet nem árul el negyven viharvert esztendejének menüiből. „*Igyunk, lakjunk egymással vígan, szeretetből!*” és „*Mostan igyunk, lakjunk, vigadjunk, táncoljunk, távozzunk bánatunktól!*” – gazdag, szép buzdítás ez (különösen a zene-tánc gyönyörűségével kiegészítve), de bizony ez semmi! Ez nem étlap, ez nem italkártya! Sőt! „*Jó borokkal töltött aranyos pohárok / járjanak mi közöttünk!*” – írja, ehhez az általánossággal töltött pohárhoz hozzáteszi: „*Marullus poeta ezt deákul írta, / im én pedig magyarul!*” – vagyis közönséges fordítás az egész.

A kilencvennyolc vers közül (mert ezek által lett Bálint a legnagyobb magyar reneszánsz költő) talán ha három tartalmaz egyáltalán utalást gasztronómiára. A *Borivóknak való* – csak címével, amúgy megelégszik a természet kétségtelen tavaszi gyönyörűségével. *Kiben örül, hogy megszabadult a szerelemtől* – állítja a másik verscím, szerelem és étel (de főképp) ital elválaszthatatlan egymástól, ám itt mit olvashatunk: „*Vitézek közt ülven / kedvem ellen sincsen / jó borral tele pohár*” – ha Júliának szépségét is csak ennyire részletezte volna, nem híresült volna el gáláns költőként Balassi Bálint! És aztán jön a példátlan állítás: „*Csatán való éhség, / szomjúság, nagy hévség / s fáradtság multságok!*” – vitézek ide, hadnagyok oda, de ezt már mégse hiszi el az utókor olvasója. De Bálint nem szolgál mással. A *Szép magyar komédiában* (hogy a kép teljes legyen) ilyeneket találunk: „*jó szaga vala penig, mint az én cicskémnek a kemencében*” – nehezen hihető, hogy Bálintunk a hamuban sült, kemencei pogácsát tartotta megörökítendő emlékek legigényesebb drámájában. Pedig ez a diétás igazság!

Vajon az étel és az ital találását és fogyasztását olyan mértékben természetesnek tartotta-e a költő, annyira a reneszánsz életforma és palotai léte-

zémód részének tekintette, hogy említésre méltónak sem érezte? Vagy olyan ritkán volt alkalma az éhkoppra száműzött végvári vitéznek és víg bujdosónak tisztességes ebédet-vacsorát (ő még így írta) fogyasztani, hogy alig-alig talált benne reneszánsz szépséget? Csak remélheti az utókor olvasója, hogy az előbbi föltételezés lett legyen az igaz, de tartok tőle, hogy inkább az utóbbi volt a valóság!

K. PEÁK ILDIKÓ

Kovács Péter Garp *Törékeny* című kiállításának megnyitója

Tisztelt Közönség, kedves Vendégeink!

Törékeny című kiállításunk megnyitóján egy olyan fiatal alkotó mutatkozik be a Dornyay Béla Múzeumban, aki bár először jelentkezik itt önálló tárlattal, nem ismeretlen a város művészetszerető közönsége előtt, hiszen már évek óta rendszeres résztvevője országos rangú kiállításainknak – annak ellenére, hogy Füleken él és alkot – s a legutóbbi Tavaszi Tárlaton Nógrád Megyei Közgyűlése különdíját nyerte el.

Az alkotó neve Kovács Péter Garp. Mit jelent ez a különös harmadik keresztnév? Bizonyára sokan olvasták John Irving bizarrul groteszk család-, illetve fejlődésregényét, vagy többen látták a belőle készült filmet. A történet hőse Garp, a férfinemmel leszámoló ápolónő fia, fiktív regénytöredékei jól illeszkednek a modern amerikai társadalom keserűen neveltető karikatúráját nyújtó történetbe. Garp az életét végigkísérő elmúlás és kiszámíthatatlanság rémét próbálja írásai révén orvosolni. A történet általános emberi kérdéseket is boncolgat, talán legfontosabb gondolata a tolerancia, a másik elfogadása.

Ez a momentum, mely miatt Kovács Péter példaképének tekinti Garpot, hiszen aki a másikat elfogadja hibáival, gyarlóságaival együtt, az békében él együtt a világgal. Ez a béke, ez a higgadt, de egyáltalában nem érzelemmentes nyugalom talán az egyik legfontosabb vonása nemcsak a művész munkásságának, de derűs személyiségének is.

A másik nagyon fontos eleme Kovács Péter Garp ars poeticájának a zene. Nemcsak lírai hangvételű nőalakjait hatja át a zenciség, egész munkássága egy láthatatlan, a közönség számára néma zenekar hangjaira épül. A művész egy korábbi interjúban így vallott erről: *„A zene rengeteg érzélem hordozója. Lételemem a zene. Sokszor még, ha alszom is, zene szól, hogy az álmaim lebegjenek. Alkotás közben mindig zenét hallgatok. Nem vagyok zenész, a játék végett rakok egymás mellé hangokat, próbálgatok hangzásokat.”*

Kovács Péter Garp tanulmányait Körmöcbányán, képzőművészeti középiskolában, rézműves-grafikus szakon végezte. Azóta folyamatosan alkot, képi és gondolati világa fiatal kora ellenére is mindvégig önálló, tudatosan építi egyéni mitológiáját. Tehetségét kipróbálta a grafika, linómetszet, a fotó, a zene s a szobrászat világában egyaránt. Korábbi műveinek témái jóval zaklatottabbak, mint újabb alkotásaié. Első grafikáin kopasz fejek, ki-

tépett szárnyú angyalok, az égből köteleken aláfüggő, misztikumot közvetítő, kőszzerű formák vonulnak fel, zenei világuk még inkább a harsonaé vagy a mindenség orgonájáé, mint harmonikus muzsika.

Napjainkra Kovács Péter Garp művészete lényegesen összefogottabbá, nyugodtabbá vált. Nagyméretű vásznait egyfajta ragyogó, csendesen derűs, belső fény hatja át. E festményeit első pillantásra az Egyesült Államokban a 60-as években meghatározóvá váló, hétköznapi jelenségeket, tárgyakat, embereket láttató, fényképhű hipernaturalizmus produktumaival hoznánk kapcsolatba. Ez azonban – a műveket közelebbről, alaposabban is megtekintve – nem állja meg a helyét. Kovács Péter Garp művei naturalisztikusak, de nem valóság-hűek, szinte minden egyes alkotáson felfedezhetünk valami zavarba ejtőt, valamit, ami eltávolítja az ábrázolt figurát a valóságtól, és új kontextusba helyezi. A hajszálvékony, finom vonalrendszer, amely létrehozta ezeket a képeket, nem üres, technikai bravúr, hanem nagyon is fontos eszköze az alkotások jobb megértésének.

A kiállítás címadó műve tulajdonképpen egy triptichon középképe, amely első pillantásra egy bájos, már-már banális jelenetet tár elénk. Az alkotáson fiatal lány tart kezében egy aranyos, bundás nyuszt, balra az állatka ismétlődik felnagyítva, jobbra a lány arcát látjuk közelről, s azzal szembesülünk, hogy a fiatal nő nem a nyuszt nézi, hanem minket figyel, különös, zavarba ejtő, merev tekintettel. Vajon mi törékenyebb a képen? A lány figurája vagy a bájos jelenet és a szinte merev tekintet és figura közti egyensúly?

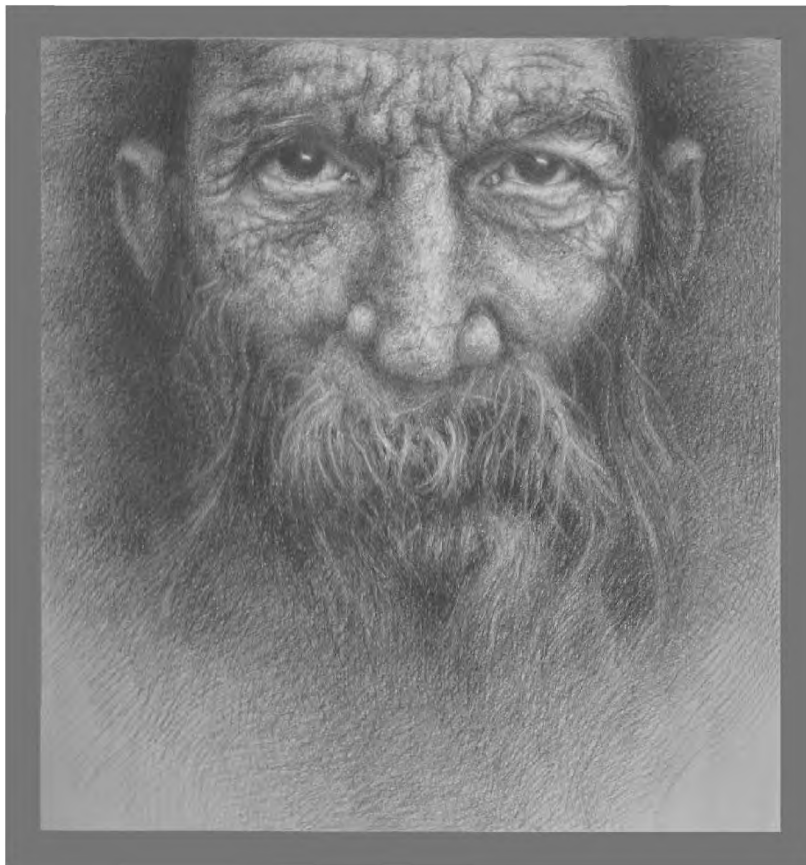

Kovács Péter Garp: Carmen

A *Carmen* című kép, ha naturalisztikus festmény lenne, azt mondanánk, hogy giccs, ha fotó, azt mondanánk, hogy művészkedő portréfotó. Mindkettőtől megóvja a művet a különös, szürkéssárga egységes színvilág, a fiatal nő furcsán talányos, átható tekintete s a különös képkihágás. A női fej jóval hangsúlyosabb, mint a nyak és a vállak, így a mű formavilága a nagy látószögű optika perspektivikus torzítását idézi.

A *Vágyakozás* című alkotás első, felületes pillantásra a testi szerelmet ünneplő, lírai kettős aktnak tűnik. Kovács Péter Garp itt is idézőjelbe teszi a valóságot, az először statikusnak tűnő mű, mondhatni, folyamatos mozgásban van, a női test egymásba rajzolt végtagjai, a férfi egymás mellé rajzolt két karja az animációs és rajzfilmek fázisrajzait idézi.

Brad Pitt mindenki számára ismerős arca nem a népszerű, sikeres film sztárt állítja elénk, hanem egy szomorú tekintetű embert, hasonlóan szomorút, mint Enoch, a titkok őrzője, a törzsi viseletbe öltözött maszáj harcos figurája.

Kovács Péter Garp: Fényből vagyunk I.

Kovács Péter Garp összekuporodva, szinte magzati pózba hajló szép nőalakjai kissé az angol preraffaeliták s Beardsley nőfiguráit idézik. A realizmus ellenére (vagy éppen amiatt) a tökéletes összhatás s a kompozíció érdekében a művész bátran torzítja a női testek arányait, ha szükségesnek látja.

A férfi és női fejeket megjelenítő monokróm ceruzarajzok szintén nem csupán valóság-hű arcképek vagy ideálportrék, van köztük különös, organikus mű, mint a szakállas idős férfifej, mely Tolkien *Gyűrűk ura* című regényének öreg Entjére, erdei faszellemére emlékeztet, szakálla, mint korhadó növényi gyökerek, barázdált, ráncos arca vén fatörzsre emlékezteti a szemlélőt.

Egészen más irányt jelölnek ki Kovács Péter Garp absztraháló festményei, grafikái. A föld rétegeit megjeleníteni tűnő, barnás tónusú festmények mellett a nonfiguratív műveken egyfajta függőleges elrendezés látszik érvényesülni, mely mintha égbe törő oszlopokká sűrítene a látványt. Néhány alkotáson ez a függőleges elrendezés hasonló a csíkokban megfolyatott festékhez, a tél hideg kékjeit, az őszi aranybarna ragyogását idézik ezek a művek, valóban zenei hangulatot kölcsönözve ezeknek az alkotásoknak.

Nagyon egyszerű, mondhatni mindennapi első pillantásra Kovács Péter Garp motívumvilága, témaválasztása. Ha jobban megnézzük a műveket, minden alkotáson találunk azonban egy apró valamit, egy kicsi részletet, amely eltávolítja a művet a konkrét valóságtól. Ez a valami lehet egy „oda nem illő” gondolat vagy kis részlet, amely első pillantásra talán zavaró vagy legalábbis szokatlan, egy kicsi rejtvény, amely bennünket is az egyes művek továbbgondolására készítet. Ezek a vonások azonban egyáltalában nem ijesztőek, inkább úgy érezzük, hogy az egyes figurák, jelenetek mindennapjaink banális eseményeinek átértékelésére készítetnek bennünket s arra, hogy több megértéssel forduljunk magunk és társaink felé. Kovács Péter Garp absztrakt és figuratív műveit egyazon ragyogás hatja át, az esendő iránti megértés, az Ember tisztelete.

Törékeny – ez a kiállítás címe. Arra figyelmeztet bennünket, hogy vigyázzunk egymásra s magunkra, világunkra, hiszen az örök egyensúly nagyon is törékeny lehet, de együtt, közösen bármennyig fenn tudjuk tartani és megőrizni.

KESZTHELYI MANGÓ GABRIELLA

Kristálysoknyás tündérek

jégvirágos ablakomba
bekukucskált botladozva
 eget verő fényköteggel
 zsebbe dermedt kis kezekkel
 napsugárka

és a huncut jégvirágok
kristálysoknyás tündérlányok
ott forogtak ott illegetek
kérésére táncba mentek
minutába

ropták ropták túsarkakkal
fagyanyóval tél apóval
csilingelő jégcsapokkal
úttá festett patakokkal
olvadásig

így a festett jégvirágok
vízzé váltak tovább álltak
táncukkal az égbe szálltak

HAJNAL ÉVA

lépkedő

télhideg ténfereg
tajtékot kéreget
hamvadó alkonyon
holtában hentereg
házakon hósuba
hallgatag kerteken
hízik a tollruha

gyapjúszip csendeken
kántálom kergetem
hintálom életem
didergő énekem
hópuha hangjain
halkívú dallamon
bujkál a fájdalom

ébred a félelem
lépeget méreget
hófúttá felleget
életet elnyelő
fényfodrot temető
szélszívű szerető
hófátyol szemfedő

Vacogó

Csipkét tereget
az őszi bánat a fákra,
tócsát mereget
a szél a télkabátra.
Hárfák, hegedűk
hangja araszol az avaron.
Rétek szava szól,
szusszan a végzet, zakatol.
Reszket az erdő,
átutazóban a Nap már,
ágboga fázik,
foszlik a szürke ökörnyal.
Tél szava hallik,
félnek mind a zenészek,
Szívcsere kéne,
tavasszal tiszta az ének.

HAJNAL ÉVA

Didergő

Hótakaró alatt nyújtózik a csend,
hópihék röptével szállnak percei,
ágboga fázósan, tétován mereng,
elgémberedtek már vénült szárnyai.

Didereg a remény, megbúvik, látom,
minden moccsanatlan, feljajdul a föld,
nyomokban megannyi megdermedt lábnyom,
minden élő lassan áruhákat ölt.

Bebagylált estem morc, mosolytalan,
legrejtettebb álmom selymében repül,
kint a hóésésben kószál hontalan.

Csendem csendjeiddel együtt menekül.
Millió pihével égi táncot jár,
majd egy új tavaszban egymásra talál.

„A vonal számomra a megismerés fontos eszköze”

Interjú Orbán György Jánossal, beszélgetőtárs Gréczi-Zsoldos Enikő

A Salgótarjában élő Orbán György János grafikusművésznek a közelmúltban több önálló kiállítása nyílt. A közönség ősszel Budapesten, az Unio Hotel galériájában láthatta az alkotásait; november 3-án didaktikus kiállítása nyílt Kroki címmel a salgótarjáni József Attila Művelődési Központban. Várhatóan a jövő év elején szintén lakóhelyén, a Balassi Bálint Megyei Könyvtár Bóna Kovács Károly Galériájában és a Baglyaskő Galériában mutatkozik be.

Egy képzőművésznek hasznos a találkozás a közönséggel. Hogyan jöttek létre ezek a kiállítások?

A Dob utcai Unio Gallery kiállítót kerestem. Jelentkeztem, és a neten elküldött mintegy harminc kép fényképe alapján elfogadtak. A tizenöt éves galéria honlapja szerint több neves képzőművésznek volt már itt kiállítása és több salgótarjáni is szerepelt közöttük. A szintén salgótarjáni Losonczy Ildikó képeit én ajánlhattam ide. Ez év októberében, 2-án nyílt a kiállításom, november 5-éig láthatta a közönség itt a képeimet. A helyi, nógrádi közönségnek is bemutatnom nagyjából azt az anyagot, amelyet Budapestre vittem. A *Kroki* című didaktikus kiállításomon maga a műfaj kerül középpontba, az emberi test különleges formáit, pozícióit értelmező mozdulatrajz. A kroki(vázlat) változatos és mindenki által gyakorolható műfaján van a hangsúly. Arról mesél, hogy mire jó a kroki, mire használható. Ez a kis bemutató kevésbé a műalkotásokról szól, sokkal inkább az alkotás részfolyamatáról és annak technikájáról. Azonban ezeknek a rajzoknak is lehetnek alkotói üzenetei és adhat esztétikai élményt is.

Mi érdekel alapvetően képzőművészként?

Mindenféle technika és rajzeszköz érdekel, ami papíron nyomot hagy: a kréta, a toll, a ceruza, az akvarellfesték, a tempera vagy a klasszikus olajfesték. A vonal egy grafikus számára segít értelmezni a körülötte lévő formavilágot. Másrészt a kisebb méret és az egyszerűbb eszközök használata könnyebben kezelhető egy harmadik emeleti lakás kishálószobájában. Olajfestésre ez évtől egy vidéki vályogház nyitott teraszán tudom most már berendezni a „műtermemet”. Terpentin tartalmú oldószere erősen allergén és sok más alkotóhoz hasonlóan az én szervezetemet is megviseli.

Eredendően nem nógrádi vagy. Mi hozott ide?

Gyomán születtem, 6 évig Gyulán éltem, Salgótarjánba 1979-ben kerültem feleségem révén. Az embernek soha nem szabad elfelejtenie, hogy honnan szalajtották. Gyomán Kner Izidor egykori háza volt az óvodánk, mellette épült a ma is működő nyomda, amelynek jellegzetes papír- és festékillata mély nyomot hagyott bennem. Akárcsak a nyomdai papírhulladékokból hozánk jutott betű- és sordiszek. Ezek Kozma Imre alkotásai voltak. A nyomda a későbbi életemet is végigkísérte. Talán szülővárosom akkori környezetében köteleződtem el a papírok, a rajzolás és a nyomtatványok iránt. Az általános iskolában pedig természetesen rajzsakkörös voltam.

Orbán György János: Éji dal

Alma matered sem nógrádi...

A középiskolát Szegeden végeztem a Tömörkény István Gimnázium grafika szakán. Ez akkor új, elsősorban művészeti célzatú tagozat volt, grafika, szobrász-kőfaragó és keramikus szakokkal. A hatvanas-hetvenes években három ilyen „kisképző” volt a pécsivel és a budapestivel együtt. A szüleim nem igazán örültek, hogy ide jelentkezem, más, mérnöki foglalkozást szántak nekem a tanulmányi eredményeim alapján. Az iskolám igazgatója segített meggyőzni őket, hogy elvigyenek a felvételire. A gimnáziumban igen sok, 42 óránk volt egy héten. Délelőtt, délután iskolában voltunk, a

szakmai tárgyak miatt. Tanulótársaim közül többen nem bírták ezt a terhelést, kimaradtak, kettétört a pályájuk. Azt hiszem, ettől féltettek szüleim.

A gimnázium igazi alma mater volt, alkotó pedagógusgárdával. Ottani mestereimtől, Zoltánfy Istvántól, Pölös Endrétől, Szalai Ferencről, Tóth Sándor szobrászművésztől és Kopasz Márta Európa-hírű kisgrafika-művésztől nemcsak professzionálisan előkészített szakmai ismereteket, hanem emberséget, elemző-összegző szemléletmódot és a társművészetekre való nagyon nagy nyitottságot is kaptunk. Érettségire egy prospektus és egy plakát elkészítése, kivitelezése volt a feladatunk. Számomra a képzőművészet, a film, a zené már akkor is egyenrangú és meghatározó érdeklődési terület volt.

Alkalmazott grafikával máig foglalkozol.

Igen, az alkalmazott grafikai munkák eddig meghatározóak voltak az életemben még a tanári pálya mellett is. Volt alkalmam CD-borítókat, reklámtáskákat, logókat, plakátokat, szórólapokat, prospektusokat tervezni. Régen ezeket kézzel készítettük, sőt a korabeli technikához igazodva meg kellett tanulnunk a nyomdai kézi szedést. A középiskolában minden nyáron a szegedi nyomdában volt a gyakorlatunk. Gyulán annak idején a kirakatokon és kereskedelmi kiállításokon kívül reklámfalakat is festettem. Az egyik 30 évig bírta az időjárást, aztán levakolták. 8 évig a filmforgalmazásban dolgoztam. Salgótarjánban a moziüzemi vállalatnak festettem óriásplakátokat, egyúttal a cég nyomdájának voltam reklámgrafikusa. Ott ismerkedtem össze Szujó Zolival, Hegedűs Morgannal, Mustó Jánossal és néhány munkájukkal. Együtt dolgoztam néhány évig Losonczy Ildikóval és Gelencsér Jánossal.

A középiskola után hova vitt az utad?

Ösztöndíjas szerződéssel elvégeztem Budapesten a kirakatrendező-dekoratorképző iskolát, itt a kiállítóterek kapcsán belekóstolhattam az engem oly nagyon érdeklő belső építészetbe. Mindig is érdekelt a forma, az ergonómia, az építészet, izgattak a belső terek, a terek hatása az emberre. Itt találkoztam Szentirmai Zoltán szobrászművésszel, aki a műtermébe is gyakran elvitt segédkezni és Batitz Leventével, az ábrázoló-geometria, a Képzőművészeti Főiskola szerintem felülmúlhatatlan, későbbi tanárával. Nélküle elképzelhetetlen lett volna sok munkám elkészítése. Üzleti reklámokat, étterem-berendezéseket terveztem, kirakatokat rendeztem... Országos pályázatot is nyertem ebben a szakmában. Gyulán már ez időben műtermet béreltem negyedmagammal, s nagy öröömre idén nyáron találkoztam is két egykori alkotótársammal. Itt volt az első önálló kiállításom 1977-ben. Nem messze Gyulától, Kötegyánban pedig egy kis művésztelepet hoztunk létre, néhány másik fiatal festővel, akikkel egy harmadik alkotói körben, a Koszta Rozália festőművész nevével fémjelzett szakkörben találkoztam.

A képzőművészet mellett a zene is fontos művészeti ág az életemben. Hogyan kerültél kapcsolatba a népzenevel?

Szintén gyulai éveimhez kapcsolódik népzenei pályám kezdete. Egy Gyulára telepedett debreceni hegedűssel és egy békéscsabai bőgőssel létrehoztunk egy zenekart, a Békés Bandát és Budapestre jártunk az akkori Népművelési Intézetbe, néhány nagyon aktív táncossal együtt. Engem Sebő Ferenc és ifj. Csoóri Sándor tanított brácsázni. Két év után, komoly zenekari, elméleti, néprajzi vizsga után kaptuk meg működési és oktatói engedélyünket. Itt, Salgótarjánban sokan emlékeznek rám népzeneesként. Mlinár Pál és felesége, Mrika vitte nemzetközi színpadokra a Nógrád táncegyüttest, s amikor ők megnyerték a Ki Mit Tud-ot 1978-ban, a mi Békés Bandánk segédkezett hozzá. Furcsa módon, én utánuk fél évvel érkeztem Tarjánba, s Palival már régi ismerősként találkoztam. Két héttel később már a Nógrádnál muzsikáltam, s év végére Oszvald Gyurival, Szabó Gáspár egykori hegedűtanárral és a pásztói Babják Gyurival megalapítottuk a DÜVŐ együttest, s Hruz Dénest, akit, gondolom, ma nem nagyon kell bemutatni városunkban, egy évvel később találunk meg nagy szerencsénkre. Az első tanári feladatom Balassagyarmatra szolgáltott, ahol az akkor még középiskolás Turai Andrást próbáltam rávenni a népi hegedülésre brácsázás helyett. Ma Svájcban és Németországban csábítja virtuóz muzsikával a magyar táncházba vágyókat.

Orbán György János: Hangszerek

Hogy jutottál el a tanári hivatásig?

Már salgótarjániként végeztem az egri főiskolán, földrajz-rajz szakon. A földrajz természettudományi területei (közettan, meteorológia, csillagászat,

természetföldrajz) nagyon komoly szemléletbeli megerősítéseket és revelációszerű élményeket adott nekem. A tanítás felé sodort minden, ám a zenei és a grafikai sikerek miatt kapálóztam ellene. Ennek ellenére mindig is nagyon szerettem tanítani. A Beszterce lakótelepi általános iskolában tanítottam 1988-tól 2016-ig. A kilencvenes évek közepén, a pécsi egyetemen szerzett HR-es diplomával próbáltam magasabb szintre emelni képességeimet, sőt, ez idő alatt négy évig fafaragást is tanultam, majd ezt követően, nyolc éven keresztül hétvégeként ennek a szakmának a rajzi követelményeit oktattam egy budapesti képzőben. 2003-ban egy másik szenvedélyemhez, filmekhez kapcsolódó lehetőség miatt az ELTE médiaszakát is beprézeltem szűkös szabadidőmbe és az elmúlt öt évben, párhuzamosan a besztercei és a Gagarin központi iskolában is taníthattam ezt a szakot. 1999-től 2016-ig délutánonként a Váczi Gyula Művészeti Iskola grafikai csoportjait is tanítottam. Úgy gondolom, hogy a tudást, ha kell, foggal-körömmel meg kell szereznünk, de nem tarthatjuk meg, nem a sajátunk, tovább kell adnunk, minél pontosabban. Egyetértek Krasznahorkai László egy interjúbán megfogalmazott kijelentésével, hogy „...az apokalipszisre nem várunk kell, hanem megérteni, hogy benne élünk...”. Szerintem csak tudásunk adhat menedéket a népvándorlás, a háborús helyzetek, a felmelegedés stb. megoldásában. Gondolatai összecsengenek egy általam nagyra becsült tudós nemrég megjelent megfogalmazásával is. Steven Hawking kozmológus szerint három dolog veszélyezteti az emberiséget: a globális felmelegedés, a kapzsiság (az elosztás nem megfelelő rendje), és a hülyeség (az én értelmezésemben: tanulatlanságra alapozódó gőgös és arrogáns tudatlanság). Tanárnak, művésznek, tudósnak feladata ezek leküzdése saját tudásának átadásával.

A tanári hivatás, a képzőművészi alkotómunka és a zenei szerepléseid mellett kultúraformáló, közösségépítő szerepet vállaltál a salgótarjáni székhelyű Balassi Bálint Asztaltársaság munkájában. Hogy kerültél ebbe az alkotóközösségbe és mit jelent számodra egy alkotó emberekből álló társaság vezetése?

1988 végén Handó Péterék összehívták az 1936-os Balassa Társaság tevékenységét folytatni szándékozók közösségét. Én 1990-ben csatlakoztam. 91-től bejegyeztettük az alkotókört és vezetőségének egyik tagja lettem, 98-tól vagyok elnöke az egyesületnek. Az egyesületi munkában a szellemi arisztokrácia Ortega y Gasset-féle fejtegetését véltem érvényesülni: a különböző ismeretekkel, az átlagosnál valamilyen területen nagyobb felkészültséggel rendelkező emberek felelősségvállalásáról. Azt gondolom, hogy minden alkotni képes, egészséges ember tud valamit nyújtani a közösség számára. Ezzel azonban vissza lehet élni, amit sokan meg is tesznek vélvén a tudás adta hatalom kellemesnek tűnő érzését. A tudás szabadságát rendre eleinktől és kortársainktól kapjuk és éppen ezért nem kisajátítható katasztrófa veszélye nélkül. Ez a megszerzett szabadság az alkotók és az alkotást felhasználók felelőssége.

Orbán György János: Provincia

SUHAI PÁL

Fülkefényben

*Képzeld el, hogy az emberek
egy barlangszerű föld alatti lakóhelyen
[...] gyermekkoruktól fogva
[...] meg vannak kötözve...
(Platón: Állam VII. 514 a)*

Mint valami furcsa fürdőhelyen: a kabinsor.
Vagy magánzárkák? A kabinos, a börtönőr
udvarias, de határozott mozdulattal tessékelt
befelé a frissen lakkozott zárkák egyikébe,
mely belülről szekrényre inkább hasonlított,
mint bármilyen szűk építményre, cellára akár.
Csupa-fal, egyszemélyes fenyőfa fülkébe jutottam,
melyben egy falra szerelt pad vagy lóca volt
az egyetlen bútordarab. Még kübli se. De minek is?
Izgatottan, kíváncsian vagy lehangoltan,
nem is tudom már, így néztem sivár otthonomra.
De mindentudón is. Láttam, fölillant értelme
már, miféle büntetőintézet ez – vigasztalóhely.
S míg álltam ott a függőlegesben, a szemközti
falon megjelent egy, aztán még egy kép: keretben
gyerekkor, anya. Aztán képek: megint és megint.
Egész valómat betöltötte az emlék. Élet, vagy
más hasonló szükség semmi nem zavart már.
Álltam a *fülkefényben*, s tudtam, ezekért éltem
egykor, semmi másért, csupán e képekért.

SZABÓ ENDRE

Talpra, magyar!

Megtörtént, hogy a társadalmi változások idején a Kis Újság tudósítója lehettem és a Kisgazdapárt palócföldi szervezői között összebarátkoztam a csitári Ádám Istvánnal, aki viszontagságos életéről és 56-os emlékeiről mesélt nekem.

A forradalmi napok híradásai az utcára hozták az embereket, akik a tanácsháza előtt gyülekeztek.

– *Alig múltam tizennyolc éves akkoriban* – emlékezett az őszbe csavarodott hajú Ádám István. – *Itthon Csitárban gazdálkodtunk édesapámmal a hét hold földünkön és a két hold erdön. Azon az október végi napon együtt sodródtam a felbolydult faluban történő eseményekkel. A tömeg azt követelte, menjünk ki Nógrádgárdonyba a kastélyba, és számoltassuk el Kálóczit a tetteiről, hogy miért söpörtette le a csitári padlásokat, hordatta el a kukoricánkat, a beadás idején miért nem volt benne emberség! Mikor Gárdonyi elé értünk, az ottani tanító a tömeg elé állt és azt mondta, újra az 1848-as eszméket követeljük, hogy megvalósuljon Petőfi álma. A tömeg lázban égett. A kastély előtt azt kérték tőlem, szavaljam el a „Talpra, magyar”-t. Föltoltak a kapu tetejére és én elszavaltam végig. Akkor már másztak át a kerítésen, és az emberek betörték a kaput, berontottak a kastélyba. Amikor én beértem, az Ubrankovics Józsi már törte a Sztálin-, Lenin-, Rákosi-szobrokat és egyre többen jöttek be a gárdonyiak közül is. Csábi Kis Pesta bácsi azt mondta a Kálóczinak, aki talán a Rákosi rokona volt, hogy most mondja el a viselt dolgait. Kálóczi azt kiabálta: „Üssetek agyon, ha bűnös vagyok!” Kis híján agyon is ütötték volna, de aztán felállították egy pingpongasztalra és követelték, számoljon el a tetteiről, hogy miért vitte el Csitárból kiméletlenül a terményeket. Mikor ez megtörtént, a gárdonyiak kérték, ne csináljunk nagyobb zűrt, ne törjünk semmit össze, hanem szépen, Isten hírével ballagjunk el innen. A tömeg kérte, Gárdonyiban is helyezzük el újra a keresztet az iskolában, és mire odaértünk, már ledöntötték a Lenin-szobrot is, majd hazaindultunk Csitárba. A csitári falu szélén a beadási főnök, Herczeg Laci házába és a tanácselnökhöz is be akartak menni az emberek, de aztán elálltak ettől a szándékuktól és a tanácsházához vonultak. A tanácsháza ajtaját betörték, a berendezést összetörték. Aztán csendesebb napok következtek. Csitárban is megalakult a Nemzetőrség, és míg működött, rend volt. De hamarosan szomorú hírek érkeztek, támadnak a „ruszlik”, hogy új kormány van, és megtamultuk Kádár nevét. Megjelentek a „pufajkások”, a*

Nemzetőrség fegyvereit leadtuk. Apám mondta nekem: „Gyertek, baj lesz!” Én már tudtam, hogy ég a talpam alatt a talaj. Jóban voltam a Fülöp-kalapos fiával, ő már külföldön volt. Mondom apámnak, hogy „Én is elmegyek!”. Erre elkezdett sírni az öreg, hogy „Fiam, ne hagyj itt, mi lesz velem!” Itthon maradtam. Bár világgá mentem volna!

1957 tavaszán egy este megjelentek a „pufajkások” Csitárban. Elvitték az öreg Toronyit meg a fiait, és tévedésből a cukorgyári felügyelő sofőrjét, Molnár Pista bácsit a névrokona helyett és kerestek engem is. Apám azt mondta, nem tudja, hol vagyok, nem mondhatta, hogy elbújtam a nagybácsim padlásán a szalmában. Ahogy rájöttek a „pufajkások”, hogy nem az igazi Molnár Pistát vitték el, újra kijöttek Csitárba Gyarmatról és utánam is érdeklődtek. Én közben már este átmentem a kovácshoz, hogy tűnjön el, de maradt, mert a Boros nevű rendőr Salgótarjánból mentette őt. Hozzánk is kijöttek a nyomozók és hogy nem találtak, hagytak hátra egy papírt, hogy reggel 8-ra jelentkezsek Gyarmaton a rendőrségen. Toronyi Józsisal együtt mentünk be és mikor beléptem a rendőrség kapuján, kaptam egy olyan fülest, hogy beszálltam a lépcső alá, aztán jól megrugdostak. Aztán fölmentünk az emeletre, ahol várt a karhatalom, a rendőrség és azt mondták, a törvény nevében letartóztatnak. Vittek le a pincébe, ahol már többen voltak: Csábi Józsi, Kis Pesta bácsi, meg a vas-műszaki bolt főnöke, mindannyian összeverve, megrugdosva. Fiatal, még gyenge lelkű voltam, sirva fakadtam és még a megverték vigasztaltak! Egyszer csak jön le a Dudás, aki őrsparancsnok volt és még többen. Kérdezi Kis Pestát: „Te mit csináltál? Te mondtad a Kálóczinak, hogy te büdös kommunista?” Megfogták az öreget és ütötték, rugdosták, ahol érték. Aztán Dudás odament Csábi Jóska-hoz és ráordított: „Te mit csináltál?” „Az úttörőzástlót törtem el” – felelte. Dudás a szájába köpött és agyba-főbe verte. Akkor odaértek hozzám, „Te mit csináltál, te moslékos senkiházi?” „Én a Talpra, magyart szavaltam el!” – mondtam, de abban a pillanatban Dudás olyan pofont adott, hogy beestem a sarokba. Elmentek.

Hogy min mentünk keresztül a balassagyarmati rendőrségen, az ennyi év távlatából is megkönnyeztet. Gyurkó, a főrendőr belénk rugdosott, végigvert mindenkit. Volt, aki becsinált. „Rohadt csibészek, fasiszták!” – ordította Gyurkó. Bevitték az öreg Toronyi István bácsit – szegény 70 éven felül volt –, megpofozták. Utána következtem én. Gyurkó, Báder, Antal János fogadott és ott ült Kálóczi is Gárdonyból. Azzal fogadtak, hogy én akartam kigyilkoltatni a Kálóczit, és hogy összetörtünk ott mindent. Kérdeztem tőlük: „Én voltam?”. Erre Kálóczi azt ordította rám: „Te is ott voltál, te is azt mondtad, álljak fel az asztalra és számoljak el a bűneimről!” Ez nem volt igaz és visszakerdez-

tem: „*Én mondtam?*”. Azt ordította rám ekkor Báder nyomozó: „*Ne pofázz, mert szétrúglak!*” Azt válaszoltam, hogy: „*Elszavaltam a Talpra, magyart Csitárban, az iskolában és Gárdonyban is a kapuoszlop tetején, ezt vállalom!*” Ekkor felállítottak öt széket, arra rátettek még négy széket és mondták, álljak fel a székek tetejére és szavaljam el újra a Nemzeti Dalt. Én elkezdtem mondani, és amikor odaértem, hogy „*sehonnai bitang ember, Ki most ha kell halni nem mer, Kinek drágább rongy élete, Mint a haza becsülete*”, akkor kirúgták alólam a székeket. Lezuhantam. Báder végigvágott rajtam a gumibottal, belém rugdostak, kivágtak a szomszéd szobába, az ott lévő emberek ezt látták. Összecsuklottam, aztán lehajítottak a pincébe.

Most is mondom, a Jó Isten segített, mert Molnár Pista bácsi, a cukorgyári sofőr eljött este hat óra körül és megkocogtatta a pinceablakot. Először azt hittük, a rendőrök zaklatnak. Máig sem tudom, hogy volt bátorsága odajönni annak a kis embernek. De odajött és halkán beszólt: „*Gyerekek, mi van veletek?*” Mondom neki: „*Szóljon az apámnak, segítsen, mert itt kigyilkolnak engem!*” Édesapám jött is másnap. A két lóval megállt a rendőrség előtt és kerestetett, hogy nekem tudnom kell, hová tűnt a személyi igazolványa. Szólt Szabónak, hogy: „*A gyerekekkel akarok beszélni!*”, és így Boros főhadnagy kivezetett az öregemhez. Apám látta, hogy élek és azt mondta: „*Fiam, intézkedek!*” A pincében nem volt vizünk. Elmentem vízért, ahogy hoztam visszafelé, egy piszkos tarjáni „*pufajkás*” arcul vágott, a víz kiborult. Többet nem mentem vízért, a kiskatonák könnyörültek meg rajtunk. Este tíz óra körül megjelent a Merkúr drégelypalánki embere, azt mondja: „*A Csábi Kis Pestát hívatják!*” Tíz perc múlva engem hívatlak. Ahogy fölértem a második emeletre, Báder egyből szájon vágott, Pesta bácsi ott feküdt vérbe fagyva. A Péter rendőr cibálta le róla Gyurkót és a többieket, hogy ki ne tapossák a belét, még a puskatussal is ütötték az öreget. Azt mondja nekem a Gyurkó: „*Ide figyelj, te moslékos dézsa, most jöttünk Csitárból, ahol a pártemberek mondták, hogy te azt mondtad, hogy minden kommunisztát a lábánál fogva kell felakasztani! Tudod, mi jár neked ezért? Fejbelövés vagy felakasztás!*” Akkor aztán nekem jöttek, jól megverték, összerugdostak, aztán lehúztak a pincébe. Pesta bácsit is, csupa vér volt szegény!

Később átvittek bennünket a híres gyarmati börtönbe. Elöttem ment összebilincselve Kis Pesta bácsi, Borda Laci és Csábi János. Akkor már Herczeg Pista bácsi és az öreg Toronyi bent ültek. Soha nem felejttem el, hogy egy börtönőr azt mondta: „*Ezt a csibész, tróger kölyköt a Herczeghez és a Toronyihoz közel ne tegyétek!*” Így az acélgyári igazgató mellé kerültem, ott voltam három hétig. Édesapám közben felment a szovjet követségre, ott volt egy ismerőse, az telefonált Balassagyarmatra, hogy ezt a gyereket a tárgyalásig he-

lyezzék szabadlábra. Szabó behívatott a rendőrségre és arra akart rábírní, hogy azt valljam, a Herczeg és a Toronyi bujtott föl engem. Ezt nem vállaltam. Azt mondtam, hogy én magamtól szavaltam el a „Talpra, magyar”-t.

Két napig voltam otthon, aztán újra bevittek. Édesapám azt mondta a falubeli jó ismerősének, Szenográdi Károlynak, aki régi kommunista volt: „Károly, ha Istent ismersz, mentsd meg a gyereket, hogy ne akasszák fel!” Erre Károly bácsi leírta, hogy a gyerek nem kommunistázott, csak ráfogták. Ha nem másítja meg, nekem végem lett volna. Így kiengedtek a börtönből. Hazajöttem, jött a tárgyalás, amit az Okolicsányi bíró tartott. Erős ítéletet várhattam. Apám azt mondta: „Akárhogy is lesz, meg kell keresni a bírót!” Így is lett, de a bíró először nem fogadta apámat. Aztán apám azt mondta neki: „Itt van két borjú ára, csak a gyereket mérsékelten ítéljék el!” A bíró nem fogadta el a pénzt, de apám otthagya. Három hónapot kaptam, három évre felfüggesztve. A téesz szervezéséig itthon dolgoztam apámmal Csitárban a földünkön.

Az 56-os dolgaim miatt iskoláról szó sem lehetett, nem tudtam érvényesülni. Apámat géppisztollyal akarták agyonütni az udvar közepén, mert három hétig bujdosott a téesz-szervezők elől. Adja oda a lovait, kocsiját, marháját, mindenit. El kellett mennem érte Nógrádsipekre, ahová elbujdosott, hogy jöjjön haza, mert engem visznek el. Az öreg beállt vasvillával az ajtóba, úgy fogadta a rendőröket, akik azt mondták, ha nem enged, lelövik. Én a nyakába borultam és elvettem kezéből a villát. El is vittek mindent. Apámnak az volt a kérése, én helyezkedhessek el, hogy megélhessek, de Csikány Pista és Mák Jóska hamis papírt állítottak ki, nem tudtam dolgozni. El kellett mennem Pestre, kubikoltam. Hajtottam éjjel-nappal, nem tudtam sehová lépni se, a rendőrség mindig ellenőrzött.

Nagy örömmel és reménnyel fogadtam a társadalmi változást. A pártok színrelépése idején a Kisgazdapártra tettem le a voksomat. Ott voltam a kezdeteknél, szerveztem a pártot Palócföldön és látom a jövőjét. Mi itt vidéken még azt látjuk, hogy van mit tenni a dolgunkban, mert egyelőre a munka, a munka becsülete még hiányzik – mondta bizakodva Ádám István.

KESZTHELYI MANGÓ GABRIELLA

Katatonia

éneklő bombák repeszszilánkok
magukba rothadó apró világok
jajgató lábak kihullott kezek
jön az ősz visz a tél
temet csak temet
fekete füstök hideg kályhafények
menetelnek élet halál élet
ma is csak tegnap
tegnap is holnap
visz a víz visz a víz
élőt és holtat
fagyok és tüzek szitkok és imák
reteszelve sok szelet világ
sikít a koldus sikít a gazdag
a holnap a béke
maszlag csak maszlag
sárban a lábak sárban az arcok
robban a világ

Halottak napján

sejtjeimben felsejlik a tenger
morgó zúgás hordja el a partot
szigetek születnek s tűnnek el a mélyben
a kerek Nap új világot alkot

sirály visít egyet lebukik a mélybe
vergődő hallal eltelve szépen
repül tovább mint kicsike cirrus

égő mécskanócban hálát adó kezek

ZSIBÓI GERGELY

Október-vég

Ki hitte, akkor, ott,
a pesti estben –
torkolattüzekben
nemesak gyász,
némi szabadság is nyíltni fog?

Ki hitte aztán,
nagy testvér tankján
fog magyar parittyakő;
hogy vak-Nyugat lát majd,
vad-Kelet főt hajt,
s juhászodik?
*(Sorsunk nem a Könyvben;
doktrinákban, jegyzékekben
vagyon megírva)*

De ki hitte a végén,
hogy dőlt idol fészken
János pap
szabad föld szabad népének
prédikálgat?... Majdan.

Zseb-ének

Hiába vertem az éveket
fogamhoz – mint más a garast,
pár bennem kallódó éneken
túl csak hitszegő csönd maradt.
S a bizonyosság:
az éj-álmos mozdulat
– tenyered-bomló –
alvó-engem kutat.
S hogy beköltözöl telente
szoba-konyhás kabátzsebembe.

TARNÓCZI LÁSZLÓ

Az adakozó báró, Liphay Antal

A nemesi címet kiérdemli vagy örökli az ember, ám a nemesi gondolkodást tanulja, generációk példáján keresztül sajátíthatja el. Szécsény új díszpolgára, báró Liphay Antal szerint távlatokban kell gondolkodnunk, az élet és a környezet, a múlt értékeinek megőrzésével, a jelen szolgálatában – szebbé formálva az eljövendő generációk jövőjét. Budapesti látogatásának megszervezéséért a kommunikációs szakembernek köszönetet mondott már többek közt az Egyesült Államok egykori nemzetbiztonsági tanácsadója és külügyminisztere, a Nobel-békedíjas Henry Kissinger, a Ford autógyár igazgatóságának elnöke, W. C. Ford Junior,

de elismerően szólt róla az elődjének, Mindszenty József hercegprímásnak az emléke ápolásáért Paskai László is. Az utolsó magyar király unokája, Habsburg György pedig a családjának tett szolgálatokat köszöni neki, s a történelem, a kultúra és az integráció értéktámogató jó példájának tartja Liphay Antal munkásságát. A felmenőinek cselekedeteit jól ismerő és tisztelő kommunikációs szakember idén Székelyföldön és Palócföldön is rangos elismerésekben részesült.

Liphay Antal szüleinek nehéz sorsot rótt az élet: már a házasságkötésük is menekülés közben, a második világháború végén történt. Hollandiában, rokonoknál kaptak menedéket, ahol azonban néhány évvel később – miután az egykori gyarmatokról az ottani politikai változások miatt sokan kénytelenek voltak visszatelepedni az anyaországba, melynek a befogadóképessége egyre szűkült – választás elé kerültek: Chile vagy Dél-Afrika lesz az otthonuk.

Mindeközben itthon pedig már egy olyan új társadalmi rend volt kialakulóban, amelyben a nemesek számára nem maradt hely. A Liphay család kastélyait is rekvirálták, Antal több rokonát pedig megölték, halálba hajszolták vagy méltatlan helyzetekbe hozták. A Hollandiából is távozni kény-

szerült szülők ekkor döntöttek úgy, hogy az akkor hároméves gyermekükkel nagy útra kelnek – remélve, hogy a világ távoli szegletében, Chilében majd nyugalmat találnak.

A Liphay család származását a XIII. század elejére vezethetjük vissza. Birtokukban volt Kisfalud és Lubelle, innen származik az előnevük, kisfaludi, lubellei báró Liphay. Lubelle egyébként még ma is létező falu a Felvidéken, Kisfaludot azonban már hiába keressük a térképen. A család egyik kiemelkedő őse, Liphay Imre, akinek a Garam völgyében volt gyönyörű vára, s a család birtokához tartozott Liptagerge, a mai Egyházasgerge is. Egy Liphay alkapitány a szécsényi várban teljesített szolgálatot, és a kastélyépítő Forgách felesége, Mária is Liphay volt.

A családi gyökerek sok-sok szálával kapaszkodik ő Palócföldbe, ám egy másik szálát hozzájuk Erdélyben vehetünk fel, a szárhegyi gróf Lázár Margit, Antal dédnagyanyja révén. S hogy a Kárpát-medence e két távoli pontját összekössük, ahhoz kerülnünk kell egy nagyot, ugyanis a nagyszülők a háború idején, a keleti frontvonalak fenyegetettségében a bánáti birtokról, Lovrinból érkeztek Szécsénybe, 1944-et írtunk akkor.

A tudós báró, Liphay Béla épp a gyökerek miatt vásárolta meg utolsó tulajdonosként ezt a kastélyt. Antal édesanyja, Velics Ilona szintén szécsényi kötődésű. Haynald bíboros, Erdély püspöke Szécsényben született, testvére, Haynald Terézia Velics Antalhoz ment férjhez, vagyis Haynald bíboros Antalnak egy ük-ük nagybácsija. Az ő tulajdonuk volt az úgynevezett „kis kastély”, a ma Paradisóként ismert bástya és a Gesztenyészert-épület-együttese, ami bizony sokat változott az utóbbi évtizedekben.

Liphay Antal kora ifjúsága óta önállóan élt, ferencesek nevelték, édesanyja ugyanis a súlyos betegsége miatt hosszú ideig kórházba kényszerült. Antal tehetséges rajzolóként műszaki rajzolással kereste a kenyerét, majd a reklámgrafika felé fordult, végül kommunikációs területen épített karriert nagyvállalatoknál. Vezető filmgyártó vállalat és a legnagyobb chilei regionális médiahálózat igazgatótanácsának volt tagja, valamint a kormány társadalmi kommunikációs igazgatóságának tanácsosa, 1981 és 1987 között pedig Chile kulturális és sajtóattaséjaként szolgált Ausztriában, Németországban és Romániában. Spanyolul anyanyelvi szinten, németül, angolul és magyarul folyékonyan beszélt. A rendszerváltás után, 1990-ben telepedett haza, Magyarországra.

A Palócföld testvérlapjában, a Székelyföldben, a Magyar Örökség-díjas Oláh Gál Elvira sokat foglalkozott már a történelmi családokkal, így ismerkedett meg Liphay Antallal is. Idézzünk a kulturális folyóirat XVII. évfolyam 1. számából (2013. január, 61–79. oldalán) olvasható cikkből a családról és az interjúból:

„A Lázár család egyike a legjelentősebb székely családoknak. A csíkszéki főkirálybírói tisztség századokon át megillette a családot. Lázár István 1530-ban Csík, Gyergyó és Kászon főkirálybírájának tartatik, és ennek részére építék a székbeli székelyek a szárhegyi kastélyt” – olvashatjuk a „Nagyivánban”. Miután édesanyja, Lázár Druzsina és édesapja, Bethlen Farkas meghalt, Marosillyéről Szárhegyre költözött nagybátyjához, Lázár Andrásához. Anyjuk halála után Lázár András saját fiaival együtt nevelte tovább a fiúkat, Gábort és Istvánt. Mint rokona és gyermekkori játszótársa, Bethlen Gábor fejedelemnek kedvelt embere volt Lázár István, a fejedelem első rendű *aulae familiaris*-nak, udvarnokának nevezte ki. Szász-Erked és Oláh-Solymos fele részét nejével együtt vásárolta, másik felét pedig adományból kapta Bethlen Gábortól. Szárhegyen, a Sármany (Szármany) nevű hegyre, oda, ahol már korábban kápolna állt, ferences barátokat telepített és kolostor építésére telket adományozott. Utóda ugyan részt vett a fejedelmi székért folytatott harcban, ezért elveszítette birtokait, de VI. Lázár Ferenc Apafi fejedelemtől visszaszerezte a Lázár István politikai bűneiért elkobzott javaknak reá eső részét. VI. Ferenc 1702-ben I. Lipót királytól grófi rangot kapott, ám a Rákóczi-szabadságharcban való részvételéért Bécs meg is büntette, mert a szárhegyi kastélyt a császári katonaság felgyújtotta. István Moldvába menekült, javait elkobozták. Steinville főhadi kormányzó, a Mikó vár újjáépítője, rendeletben visszaadta 1711-ben, ugyanekkor visszakapta a pircskei szoros után járó vámot is, amelyet még ősei nyertek az erdélyi fejedelmektől, de utóbb felsőbb rendeleteknél fogva ismét elvesztette azt, s úgy látszik, kárpótlást sem nyert érte. Még egy dátumot jegyezzünk meg történetükből: Lázár László, aki Szárhegyen született, 1730. aug. 7-én Meggyesfalván nőül vette az erdélyi főkormányzó gr. Kornis Zsigmondnak Bálinti Zsuzsannától született leányát, Zsuzsannát. Fia, Antal örökölte birtokait, kinek ágát Nagy Iván „medgyesfalvi Lázár” ágának nevezi, megkülönböztetésül a többi ágaktól. A hivatalos családtörténetekben csak a két főág létezik: az idősebb „Gyalakúti” és az ifjabb „Szarhegyi” ág, amely elnevezéseket a család előnévül is használta. A szárhegyi ágon haladva jutunk el gróf Lázár-Bors Margitig, akinek dédunokája a mai kastély egyik örököse, Liphay Antal.”

A szerző Antallal a Liphay család lubellei ágát is alaposan végigveszi, s felidézti vele a szülők kálváriáját is, melynek szomorú végállomása, hogy édesanyja a halála előtt két hónappal itthon járt, s miután megtudta, hogy halálos beteg, szeretett volna végleg hazajönni, itthoni földben pihenni. Mivel családjának minden vagyonát elkobozták, nem volt hova mennie. Antal kérelmezte a kastély kezelőjénél, az akkori megyei önkormányzatnál, hogy édesanyját engedjék itthon méltó módon meghalni: adjanak számára helyet a szécsényi kastélyban, hogy legalább élete utolsó napjaiban a saját környezetében lehessen, de ezt 2003-ban (!) megtagadták tőle. Mondván, ez precedenst teremtene. Antal édesanyja így néhány hónappal később Chilében halt

meg, a hamvait 2003. szeptember 19-én temették el Kápolnásnyéken, a kitelepítésben elhunyt szülei mellé. Antal édesanyjának családjára tragikus sorsot szánt az élet. Az idős szülők a kitelepítésbe behaltak, fűtés és gyógyszerek nélkül nem éltek túl a körülményeket. Nagybátyját valahol Magyarország északi részén megölték, eltűntté nyilvánították. Másik nagybátyját, Végh Gyulát saját házában, az ÁVO-sok lötték le. Antal először 1974 szeptemberében járt Magyarországon. Családjának a még élő tagjaival szeretett volna találkozni. Két nagyanyjából már csak egy élt, Eugenie nagymama, a született Odescalchi hercegnő. Őt szerette volna látni, vele akart beszélgetni. Amikor találkoztak, Szécsényben, már a Kossuth utcában lakott. Antal magyarul már csak néhány szóra emlékezett, németül beszélgettek. Könyvet írt az életéről. Sajnos a halála után adták ki és az eredeti kéziratot átszerkesztették 1987-ben.

– 1992-ben, amikor az első Mindszenty Emlénapot tartottuk Felsőpetényben, a szentmise kezdete előtt hosszasan ismertettek egy dokumentumot az ÁVH-nak a katolikus papok ellen elkövetett bűntetteiről, közte az utolsó papi gyilkosságról, ami 1974-ben, pontosan abban az évben történt, amikor először látogatott Magyarországra – emlékszik vissza Liphay Antal. – Az ebéd után nagyanyámmal együtt elmentünk megnézni a szécsényi kastélyt. Nagyon nem tetszett neki, ahogyan azt restaurálták, az épület színét nem tartotta megfelelőnek, nagyon távol állt a „schönbrunni sárgá”-tól. Utána meglátogattuk a papot. Érdekes élmény volt. Életemben ő volt az első pap, aki képes volt azt állítani, hogy Mindszenty bíboros sokat ártott Magyarországnak. Nem tudtam hinni a fülemnek, annyira mást vártam egy paptól. Mennyire szomorú, ahogyan a kommunista diktatúra hatott sok magyarra... Szécsényi látogatásom után utazásom következő betervezett állomása Bécs volt, ahol a Pázmáneumban egy audiencia keretében fogadott Mindszenty József hercegprímás – felejthetetlen élmény volt a számomra.

– *Gyermekeinek mit adott át magyarságtudatból?*

– Több házasságból hat gyermekem van, három Chilében és három Ausztriában született. Utóbbiak édesanyja félig magyar volt, tehát bennük van magyar vér. Látogatóba jönnek Magyarországra, már a közelség miatt. A mai telekommunikációs rendszereknek köszönhetően nagyon szoros a kapcsolatom minden gyermekemmel, unokámmal.

– *Hogyan látja osztályának mai társadalmi szerepét?*

– Hosszú és nehéz, bonyolult idő után a mi osztályunknak, ha szabad így nevezni, amelyik annyit szenvedett, és tulajdonképpen felőrldött két nemzedéke, azt hiszem, időre van szüksége, hogy ismét önmagára találjon, és nem kevés időre ahhoz, hogy feldolgozza mindazt, ami történt, és létrejött a béke. Onnan kezdve, hogy megvalósul a belső nyugalom a lelkekben, akkor lehet gondolni arra, hogy hogyan lehetne szolgálni valamilyen formában. Nem szabad elhamarkodni és azt gondolni, hogy ennek az osztálynak sürgősen valamiféle szerepet kell „kiosztani” vagy vállalni. Át kell

gondolni mindazt, ami történt. A mi osztályunkat meg akarták semmisíteni, a múltat végképp eltörölni. Ez embertelen, túl erős és igazságtalan volt. A letragikusabb korszak a történelmünkben, mivel az ellenfél egy ateista, Istent tagadó rendszer volt. Magát az Isten helyére tette, és az embert a kommunista ideológia alá rendelte. Sajnos volt olyan képviselője az arisztokráciának, aki nem úgy viselkedett, ahogy kellett volna, de nem ez a jellemző. A mi országunk nem egy nap alatt, hanem sok száz év alatt erősödött, és ez az osztály sok munkával, hatalmas fegyelemmel és áldozattal építette és védte ezt az országot. Biztos, hogy ha sikerül feldolgozni mindazt, ami történt, azután a jövő nemzedékek tovább tudnak lépni.

Én azt szeretem látni, hogy vannak jelek, amelyek tágitják a mozgásteret, azt, hogy egy ember, egy család, egy hagyomány, egy érték méltó helyet tudjon elfoglalni a világban. Számomra fontos a felelősségtudat. Az, hogy ott van az ember, ott létezik és tesz a közösségért. Ha most egy kastélyra gondolunk, akkor a legfontosabb, hogy fenn kell tartani, restaurálni kell. Olyan kulturális értéket kell, hogy képviseljen, amely erősíti a közösséget és a lelket, a jobb jövőt szolgálva.

Nem csupán a Székelyföld, hanem az erdélyi magyar nyelvű lapok és hírportálok előtt is ismert báró Liphay Antal neve. Már onnan is, hogy mint a gyergyószárhegyi Lázár-kastély többségi örökösét a Hargita Megyei Önkormányzat nemrég Hargita megyéért-díjjal tüntette ki. A díjátadó ünnepségen elhangzott, hogy mecénási tevékenységével Liphay Antal hozzájárult Hargita megye kulturális és turisztikai fejlődéséhez. Ugyanis miután kétév-tizedes jogi munka eredményeként a romániai restitúciós törvény szerint visszaszerezte a gyergyószárhegyi Lázár-kastély többségi tulajdonrészét, azt a székelyek iránti elkötelezettségét megmutatva márciusban a Bőjte Csaba ferences szerzetes által vezetett Dévai Szent Ferenc Alapítványnak adományozta. A 15. században épített, a 16. és 17. században többször átépített gyergyószárhegyi Lázár-kastély az erdélyi reneszánsz építészet egyik legszebb alkotása. Az adománnyal a mecénás lehetővé tette, hogy a székelyföldi reneszánsz kastély megőrizze kulturális szerepét.

Az egykor államosított kastélyban az elmúlt évtizedekben művészeti központ működött, ám az ingatlan visszaszolgáltatása után az intézményt be kellett zárni, mert a másik két tulajdonos egyike beperelte a létesítményt bérlő Hargita Megyei Tanácsot, és olyan magas bért követelt, amelyet az önkormányzat nem tudott kifizetni.

Ahogy Székelyföldön, Liphay Antalnak Palócföldön is joggal jutott ki az idén az elismerésekből. Szent István ünnepén vehette át Stayer László

polgármestertől az önkormányzat képviselő-testülete által megítélt „Szécsény Város Díszpolgára” címet.

Az ünnepségen a város jegyzője méltató beszédben vázolta a Hollandiában, Werkhovenben 1946-ban született Liphay Antal munkásságát, életét. Kiemelve, hogy kiváló vezetői tudással rendelkezik, s munkásságát a magyar közönségkapcsolatok szövetség tagjaként és a Pro Arte et Natura társalapítójaként is kamatoztatta, s hogy a Palatinus Alapítvány tiszteletbeli elnökének választották. Liphay Antal 1986-ban megkapta az Osztrák Köztársaságban végzett diplomáciai szolgálataiért az Arany Becsületrendet. Az Iparművészeti Múzeum Baráti Kör társalapítója és alelnöke. 1993 és 2007 között a magyar kommunikációs ügynökség, a CRS COM társalapítója és projektfejlesztésért felelős igazgatója volt.

2000-ben Liphay Antal átadott a város részére egy olyan területet, amelyen Szécsény fejlődését szolgáló munkahelyteremtő beruházás valósulhatott meg, ezért „Szécsényért Emléklap” kitüntetést kapott. Azóta is azon munkálkodik, hogy megismertesse a fiatalokkal, hogyan tudnak őseik hagyományaiból merítve megfelelni a mai kor kihívásainak. Hagyományörző alkotótáborokat, rajzklubusokat szervez Benczúrfalván. Tervezi tevékenységéhez méltó alkotóház és közösségi terek kialakítását.

Habár kapcsolatai, világpolgársága révén a nagyvilágon bárhol is otthonra találhatna, ő mégis hazatért a gyökereihez, és családjával együtt itt él Szécsény csatolt településén, a festőfejedelemről elnevezett Benczúrfalván, s azon dolgozik, hogy a városnak hazai és nemzetközi viszonylatban is elismerést szerezzen. Kezdeményezésére, adományával és azzal, hogy sokan álltak mellé, felesége, Erzsébet támogatásával 2016. június 12-én felszentelhetők Benczúrfalván a Szent Antal Keresztutat, melynek folytatásaként a báró most kápolnát épített a békéért. A keresztút végén, ha széttekint a Fehér-hegytől a Káprásokig a Szécsényi-medence karéján, majd az Ipoly felé fordulva a Felvidék felé, Antal szeme az ősokeket kutatja. És az ég felé néz.

ZSIBÓI GERGELY

Júdás búcsúlevele

Elvégeztem, mi rendeltetett.

Bandzsa szemmel méregetnek
a foghíjas tizenegyek,
s a rovott multú szende néember...
még János is, ki bölcs, de stréber,
meg Péter, a gyáva. Mind egy szálig
magukban ujjonganak váltig,
hogy nem ők... hogy nem nekik kellett...
De elnézem szemforgató vétük,
neked is, ki kiszenvedtél – értük,
és megbocsátom az egykori hívást,
hogy általam teljesíthesd az Írást.
Csak azt ne kérd, hogy megemésszem:
mi nekem jutott e rendelésben: –
minden balek közös sorsa –
a magad-díszlő ön-bitófa.

p. s.

Az ezüstöt visszaadtam.
Mégse az én zsebemet húzza;
egyébként is jól jöhet még,
ha a megváltásba némi hiba csúszna.

NAGY PÁL

Idegen Múzsza?

Alexis Léonas könyve^{*} 2015-ben jelent meg. Az orosz származású francia szerző könyvét az Erdélyből elszármazott, pár éve elhunyt magyar gondolkodó, tudománytörténész Tóth Imre (1921–2010) emlékének ajánlja. Két kiadót jelöl meg: az egyik, a Solivagus Verlag a németországi Kielben, a másik, az Éditions Éoliennes a korzikai Bastia városában székel. A könyvet Ekaterina Gerasimova-Bosky huszonkilenc záródíszes gazdagítja. A CD-mellékleten található „a francia Európa kis költői antológiájá”-nak verseit a francia Daniel Le Roy mondja el, az (ugyancsak erről a CD-ről meghallgatható) Isabelle de Charrière, eredeti holland nevén Isabelle-Agnès-Elisabeth van Tuyl van Serooskerken de Zuylen szonátáinak részleteit Dinnyés Soma játssza és a Liszt Ferenc Zeneakadémián vették fel, 2014-ben; ebben a szerzőnek Vashegyi György segített.

A könyv tehát nemzetközi közreműködéssel-összefogással készült, ez természetesen nagyban növeli a könyv értékét. Egy ilyen típusú antológia létrehozása: csapatmunka: minél sokszínűbb egy csapat, annál színesebb az eredmény.

Az *Előszó*ban Léonas a következőket írja: „Antológiánkban a nem Franciaországban honos francia nyelvű költők műveit gyűjtöttük egybe. Ezeknek a szerzőknek a francia a kultúra nyelve; az, hogy franciául (is) írtak, többé-kevésbé tudatos választás eredménye, más (talán kipróbált) lehetőségekhez képest. Külföldiek, akik Franciaországban telepedtek le, külföldiek, akik soha nem hagyták el saját hazájukat: mindnyájukat a francia nyelv szeretete jellemzi, amelyen kifejezik (megpróbálják kifejezni) a maguk költői

* Alexis Léonas, *Muse, Étrangère*, Anthologie poétique de l'Europe française (XVIIIe siècle), Bastia, Kiel, Éditions Éoliennes / Solivagus Verlag, 2015. CD-melléklettel. – Alexis Léonas Moszkvában született. 1992–94 között Oxfordban, 1994 és 2002 között Párizsban tanult filológiát, teológiát és keleti nyelveket. 2013-ban francia nyelvű könyvet publikált magyarországi Szent Margitról (Deák Viktóriával), amelyet a párizsi Magyar Intézetben is bemutatott.

énjét. [...] Marc Fumaroli^{**} méltán híres könyve, *Amikor Európa franciául beszélt* [Quand l'Europe parlait français] Párizs, 2001), inspirációm forrása volt, s e könyv modellje. Fumaroli kötete az európai próza [nem francia anyanyelvű szerzőinek] legjobb francia nyelvű eredményeit kínálja az olvasónak. Tervünk az volt, hogy »második kötet«-et készítsünk, amely a [nem francia anyanyelvű szerzők] francia nyelvű líra eredményeit mutatja be.”

Léonas óriási anyagból válogatott, végül 17 szerzőt mutat be előszavában és antológiájában, összesen 356 oldalon. Megismerhetjük a szerző univerzális műveltségét (amelyet a bő bibliográfia is alátámaszt).

Ahány szereplő, annyi érdekes kis történet bontakozik ki a könyv lapjain. A jó családból származó **Antoine Hamilton**ról (1645–1719), a *Mémoires du comte de Grammont* Európa-szerte híres szerzőjéről például megtudjuk, hogy az angol katolikus-protestáns ellentétek áldozataként, száműzöttként sokáig élt Franciaországban, Turenne marsalnak, a harmincéves háború vezető tábornokának tisztjeként harcolt, majd hazatért Írországba, de nem sokkal ezután újra Franciaországba kellett menekülnie. Életében egyetlen verse jelent meg az 1712-ben kiadott *Sceaux-i vigasságok* című kötetben, pedig sokat írt és jól verselt franciául. Verseit Clément Marot-nak, Rousseau-nak – és szépasszonyoknak – ajánlotta. Egészen addig, amíg belátta, hogy:

*Amikor a test összeomlik,
És a szellem is egyre romlik,
Mikor a gépezet egésze,
Cserben hagy egy rossz pillanatban,
Megáll, meg ám! e folyamatban. [...]
Távozni kell e pillanatban.*

(Az öregkori életvitelről)

Georg-Louis von Bar (1701–1767)

Vesztfália egyik legelőkelőbb családjából származott, fontos tisztségeket viselt. Szinte egész életét német földön élte le, de franciául verselt. Egyik szatírjában például így ír:

*Egészségekre boldog magyarok!
Hazátokban jó bort adjatok.
A legjobbat. A híres tokajit,*

^{**} A sokat vitatott szerző, Marc Fumaroli akadémikus 1932-ben született Marseille-ben. Hosszú ideig volt az 1530-ban alapított Collège de France tanára. A Collège de France Párizs leghíresebb felsőfokú oktatási intézménye. Semmiféle diplomát nem ad, előadásait bárki látogathatja. 57 tanszékvezető professzorát – egy kollégák-összeállította listáról – a mindenkori francia államfő nevezi ki.

*Melyet királynők is ivott,
– királynő a királyok között –
Borok királyát, királyok borát,
Országok jó tokajját!*

(Szatíra)

Nagy Frigyes (1712–1787)

porosz uralkodót jötevőjüként és Németország megteremtőjeként tisztelték alattvalói. II. Frigyes szerette a művészeteket, főleg a zenét; Bach fel is kereste Berlinben, 1747-ben, s élete végéig emlegette ezt a találkozást.

Az irodalomban a francia volt az anyanyelve: kizárólag franciául írt, miközben „németül” háborúzott és németül politizált. Király költő volt, de nem volt a költők királya. (Voltaire, akivel kitartóan levelezett, számos versét „kijavította”, mert egyébként tehetséges költőnek vélte.)

Nagy Frigyes Denis Diderot-t isteníttette, az *Enciklopédiában* a „Poroszország” címszó függelékeként közölt jegyzetében megírja, mennyire becstüli az enciklopédistát. A megbecsülés kölcsönös volt: ha Nagy Frigyes a Faubourg St-Germain utcáin sétálgatva költi verseit, nagy francia lírikus lehetett volna! – írja róla Diderot.

Nagy Frigyes hálás a francia tudósoknak, literátoroknak, Maupertuisnek, Diderot-nak, a Fekete János által is emlegetett Gresset-nek, mindazért, amit tőlük kapott. De különösen hálás Voltaire-nek, akiről azt írja: „*e nagy ember egyedül felér egy akadémiával*”.

Fekete János gróf (1741–1803)

előkelő helyet foglal el Léonas antológiájában: a hétoldalas bevezetőt tíz oldal Fekete-vers követi. Alexis Léonas meg is indokolja érdeklődését: Fekete János (néhány Arisztotelész- és Ovidius-fordításon kívül) jóformán semmit nem írt anyanyelvén, magyarul. A franciául írt Fekete-szövegek viszont elegánsak, gördülékenyek, kellemes olvasni őket. Igaza van: nem nagy költészet ez, de líra a javából!

*A Balaton-öntözte
Szelid domboldalon,
Egy omladozó, öreg,
Alacsony házban lakom,
Amely inkább hasonlít
Széljárta barlanglakra,
Melyről rokonom Gresset
ír. A távolban, messze.*

(A szüret gyönyöre)

Joseph-Antoine Cérutti (1738–1792)

Torinóban született. Piemont 1799 és 1814 között, a napóleoni időkben Franciaországhoz tartozott; nem meglepő tehát, hogy a francia nyelv tradíciója, amely már a Savoyai dinasztia idején létezett, sokáig erős maradt ezen a vidéken. Piemont Vittorio Alfieri (1749–1803) olasz nemzeti költő szülőföldje is. (Kuriózusként megemlítjük, hogy az ismert francia filozófus, Jacques Derrida egyik fia írt és ír ma is ezen a költői álnéven.) Vittorio Alfieri mondta Piemontról, hogy „kételtű ország”.

A jezsuita Cérutti Franciaországban, Avignonban tanul, majd fiatalon, húszéves korában már professzor lesz. Előbb Lyonba megy, majd Párizsban köt ki. Mondén életet él, ki is lép a jezsuita rendből, 1768 körül. Ezután Nancy városa mellett, Fléville-ben látjuk viszont, Madame de Brancas védőszárnyai alatt. Ezek legtermékenyebb évei.

A forradalom előszele őt is megéri: 1788-ban a polgárság, a Tiers État befogadásáért küzd egyik politikai pamfletjében, 1790-ben pedig újságot alapít (*Feuille villageoise*) a paraszti rétegek nevelésére, amelynek több tízezer előfizetője van. Fontos tisztséget tölt be az 1789-es forradalom idején, de (mivel ő is Robespierre sorsára jutna), 1792-ben, 54 éves korában hirtelen meghal.

Cérutti kiváló francia verselő, a sakkjátékról írt szimbolikus hosszúverse a legjobb példa erre:

*A fekete és fehér verseng a földgolyóért,
Fajtájukból való férfiak versengenek a
hatalomért.
Nemcsak a színük más, más az érdekük is,
De mindkettő szent, ha más-más a színük is.*

Traunpaur lovag (1734–1805)

Henri-Alphonso Traunpaurról, Ophánia lovagjáról nem azért emlékezünk meg, mert jelentős költő volt, hanem azért, mert katonai pályafutása során gyakran járt Magyarországon, illetve lakott is országunkban.

Brüsszelben született, s ott járt katonaiskolába. Részt vett a hétéves háborúban (1756–1763), amely egyrészt Nagy-Britannia és Poroszország, valamint Ausztria és Franciaország között folyt. (Ennek befejeztekor vesztették el a franciák gyarmataik jelentős részét, például Kanadát és Indiát.) Ezután Pozsonyban, Budán és Kassán katonáskodik, Kassán hét esztendeig marad. Amikor a hadseregből kiöregedik, a Pozsony melletti Tyrnau (Nagyszombat) egyik rokkantotthonába kerül.

Nagyszombat (a mai Trnava, Szlovákiában) a magyar művelődéstörténet egyik fontos színhelye. A jezsuiták már 1561-ben kollégiumot alapítanak a városban, mely (Pázmány Péter hathatós segítségével) tulajdonképpen egyetemként működik. Mint azt nemrégiben egy francia nyelvű könyv-

vemben megírtam^{***}, a 18. században Nagyszombatban nevelkedett a fiatal magyar arisztokraták színe-virága. Geiger Mátyás (1720–1800) nagyszombati jezsuita tanár 1765-ben, a kollégiumban, francia nyelven adta elő saját, franciául írt, *Plaisir* című iskoladramáját. Ennek főbb szerepeit gróf Pálffy Rudolf, gróf Serény József és testvére, gróf Serény Arnold, gróf Esterházy János, gróf Batthyány-Gonzague Lajos, gróf Haller Gábor és báró Barjóczy Ferenc játsszák...

Nagyszombatban Traunpaur lovag is magyar vonatkozású munkába fog: franciára fordítja az esztergomi kanonok, Draveccky (Draveccky?) Ferenc eredetileg latin nyelven írt himnuszait.

Madame de Charrière (1740–1805)

Léonas antológiájában feltűnik Madame de Charrière (holland nevén Isabelle-Agnes-Elisabeth van Tuyl van Serooskerken de Zuylen) is, immáron költőként. Apja, Montfoort marsall Utrecht katonai parancsnoka volt. Elsőszülött lánya kitűnően megtanult franciául francia nevelőjétől. Sainte-Beuve szerint Madame de Charrière írásainak nyelve a „legtisztább Versailles-i francia” nyelv. Agnès-Elisabeth fiatal korában szorongásos betegségben szenvedett, talán ezt legyőzendő írt verset (franciául és hollandul), prózát (angolul és németül). Versei romantikus lírai (beteg)naplónak is tekinthetők. Mivel első, titkos szerelme elvált ember, aki nem házasodhatott újra, Agnès-Elisabeth – fiatal, gazdag kéréit kikoszorúzva – férjhez ment a szerény vagyoni helyzetű, nála huszonhét (!) évvel idősebb Monsieur de Charrière-hez és Svájcba költöztek.

Madame de Charrière egyik párizsi útja során (1787-ben) megismerkedett az *Adolphe* című „pszichológiai regény” híres írójával, Benjamin Constant-nal. Az idill 1793-ig tartott, amikor is Benjamin Constant beleszeretett az ugyancsak híres író, Madame de Staël-be, s Madame de Charrière egyedül maradt. A Constant-nal való „liaison” mindkettőjük számára gyümölcsöző volt. Ahogyan Léonas írja: „Mindketten annak az addig ismeretlen európai kozmopolitizmusnak a tipikus képviselői lettek, amelyben a szabadság, a széles kultúra és a boldog lét voltak a legfontosabb értékek.”

Minden vagy semmi – ez volt Madame de Charrière jelmondata. Fiatalon mindent megkapott, öregkorát egyedül élte le; ahogyan akkoriban fogalmazták volna: csak a Semmi maradt a társa...

^{***} Paul Nagy, *Une francophonie millénaire. Anthologie de textes écrits en français par des auteurs hongrois, du Moyen Âge jusqu'à 1918*, Paris, Honoré Champion, Bibliothèque d'Études de l'Europe Centrale, série «Littérature», dirigée par Michel Marty, 17, 2016.

Ligne hercege (1735–1814)

Az antológia utolsó szerzője: Ligne hercege, a katonai dicsőség megszállottja, a címek és kitüntetések európai halmozója. Birtokai nagyjából a mai Belgium és Hollandia területén voltak.

A hétéves háború minden csatáját megjárta, részt vett a kor minden háborújában, de (nagy fájdalomra) soha sem lett a különböző seregek fővezére. Mária Terézia, Mária Antónia, Nagy Frigyes, II. József császár, Katalin cárnő megbecsült barátja. Jóban volt a kor nagy íróival, Rousseau-val, Beaumarchais-val, d'Alambert-rel, Metastasioval is. A vén Európa Casanovához hasonlítható gáláns hőse, noha francia-vallon eredetű volt, egész életében hű maradt a Habsburgokhoz. Megélte, hogy Bécs az 1814-es, 15-ös napóleoni háborúk végén a győztes hatalmak karneváljának színhelye lett, ahol neki is díszhely jutott. Sírjánál császárok tisztelegtek, Goethe *Requiem* című versét neki ajánlotta.

Mint írja, hat vagy hét hazája volt: az alakulóban lévő német császárság, Flandria, Franciaország, Spanyolország, Ausztria, Lengyelország, Oroszország; még Magyarország is, „*mely mindazok hazája, akik a török ellen harcolnak.*”

Katonai, irodalmi és érzelmi kalandjainak emlékkönyve Drezdában jelent meg, 1795 és 1811 között. Ám e jótollú költőnek, írónak, Montaigne, La Fontaine, Molière nagy tisztelőjének számos írása máig kiadatlan. Pedig (mint Léonas megjegyzi) Ligne hercege a modern európai költészet és próza egyik előfutára volt. Az *a* betűt nem használó prózai írásai például Georges Perec (1936–1982) prózájára emlékeztetnek.

*

Idegen Múza? Más nyelven szól, de nem idegen. Éppen Párizsban időzik, amely a tizennyolcadik században (Fumarolival szólva:) „*pár év alatt a Felvilágosodás kozmopolita fővárosa lett.*”

DRESCHER J. ATTILA

Lírai esszenciák és számártani összefüggések a versek térhálózatában

Kísérlet Zsirai László költészetének értelmezéséhez
legfrissebb kötete alapján

Hatvanéves, termékeny s még többet birtokló szerzőről van szó, aki három kötettel is gazdagította a kortárs magyar irodalom legutóbbi évének termését. Az érdeklődőknek már most célszerű becserkészniük a Zs betűnél fellelhető köteteket, figyelemmel a kilencvenes évek óta igencsak szapora Zsirai-termésre, noha így is – joggal – kevesellheti az alkalmak számát és lehetőségét, de erre még visszatérünk... A kellemes színű, fényes borítólapról karámfa mögé szorított mélabús számárbuksi tekint ránk, modernkori lírai Gulliver-kalandok gyanúját keltve, nem is alaptalanul. Ergo, olvasásra provokál az *Üzenet Szamáriából* című karcsú verseskötet, s nem tagadjuk, elsőre is

elmélyültebb töprengésre s műfajra készítette a recenzióhoz szokott és szoktatott *hivatásos* olvasót is. Ekként a siófoki Marcipán cukrászda emelt teraszán igencsak kellemes élmény volt lapozgatni Zsirai legutolsó kötetét, a kánikulai hő és közeli égzengés között...

Zsirairól tudhatni, hogy vegyes műfajú szerző, bár az epikai és lírai darabok mellett a veretesebb nagypróza és a dráma egyelőre még nem csábította el, sőt utóbbit is leginkább saját egyszemélyes élete mindennapjaiban „műveli” s éli meg, s ezzel a borús megállapítással bizonyonnyal egyetért ő is. Még diákként kezdett verselni, s bizonyos gazdasági újságírók korszakot meg irodalmi lapok környékén folytatott hivatalos lebzselést követően lett újra főhivatású, azaz szabadúszó szerzővé. A hetvenes évekbeli kezdetet tehát a 90-es évektől kötetekre váltott alkotói korszak követi, ami aztán a kétezres években éri el a másodvirágzást, bizonyonnyal nem utolsó költői korszakként. Mind termékenyebb, ha csupán a kötetcímek szaporodására tekintünk, ám ezt is jelentősen befolyásolta s befolyásolja a kiadói s lapokbeli megjelenés olykor kiszámíthatatlan „adottsága” vagy a kuratóriumi-pályázati lehetőségek elérhetősége, erre utaltunk írásunk elején. Ám ami a legfontosabb: jelen van és lehet, s hangsúlyosan. Mert mit is mond Zrínyi, a hadvezér-dédunoka-költő az *Adriai tengernek syrenája* címen alig ismert nagy

művében? *Sors bona, nihil aliud...*, azaz jó szerencse kell, semmi más... Meg egy kis tehetség. Vagy sok. Esetleg elegendő. Mert Zsiraihoz hasonló kitartó-türelmes, szorgalmas, reménykedő-dühös pályázót alig ismerhetni... Az, hogy oka is van rá, persze nem lelkesítő és kiíróknak-támogatóknak is hasznos tanulság s jó iskola...

S mielőtt ellentmondást vél felfedezni jelen sorok olvasója előbbieket s a mégis gyakorinak tetsző megjelenés s kötetszám között, térjünk rá egy másik kérdéscsokorra és megközelítési lehetőségre. Hogyan hat a vers – ma? Olvassák, elolvassák, elfelejtik? Hallják, meghallgatják, megkeresik? S itt kapcsolódik be a lírai túlélés, avagy irodalmi hatás kérdése, amit Zsirai, tán irodalomszervezői, tán közelebb vívési szándékkal tesz, jelesen író/költő-olvasó találkozók formájában, ahol nemcsak a személyes találkozás lehetősége adott, hanem kedves szakmai kísérője, lírájának értő tolmácsolója, Kubik Anna színművésznő jóvoltából a hatása is felerősödik, modern szellemi végváraktól fővárosbeli helyszínéig. Jó és hatékony út ez a megismeréshez és a kölcsönös értelmezéshez, s persze a szellemi megmaradás kacér reményéhez. Hisz a vers eredendően a fül számára született ősi-hósi idők hajnalán, Gutenberg találmánya „csupán” a szellem demokratizmusát s a megörökítést volt hivatott szolgálni. De hát Zsirai nemcsak verseket költ. (Itt jut eszünkbe, hogy a versek és gyermekversek elhatárolás is vitaképes. Ugyanis mindkét „életkorinak” tetsző besorolás ugyanazt a komoly s felelősségteljes szerzői attitűdöt követeli meg, vö. akár csak Weöres példáját.) Írt és ír prózát is. Novellát, elbeszélést – tudjuk, a kettő hiába kispika, s hiába szinonimnak tűnő fogalom-pár, mégsem azonos jegyekkel bíró „kötetlenség” –, kisregényt s más „nem-verseket”. Az említett kisregény mellett a dokumentatív jellegű műfajok csoportját műveli. Főként az esszébe is átcsap(hat)ó tanulmányokat, azaz a szekunder jellegű, másokról szóló írásokat, elemzéseket, esszéket, interjúkat, publicisztikákat. A születés szerinti s hűségre predestináló soproniság s köztes fővárosi s egyéb pályatársiság tüzes kohójában kiérlelt líra arra is példa, hogy nincs is akkora – virtuális – távolság egy afrikai „helyszín” meg a dél-budai hajnali rigófütyös – nota bene Fütyös – utca között. Értve ezt az alkotó törzsi szálláshelyét illetően, ahol lírai naplóját írja heveny aktualitással és folyamatossággal, felvéve a békésnek álcázott harcot a fellazuló-elszemélytelenedő-önösödő emberi „kapcsolatok” korszakában, összébékítő-rádöbbentő szándékkal vagy legalább annak reményében. Ezt a gesztust észrevették korábbi méltatói is.

És feltehetnők a kérdést a nem is kicsit provokatív kötet cím okán: létezik-e ez a névvel fölöttébb gúnyos-gúnyoros képzeteket keltő Szamária, s ha igen, merrefelé kell keresnünk? A „honosítás” nem túl nehéz feladat, bár a territórium ki is terjeszthető, ha az ember általános jegyeire gondolunk napjainkban, nemzeti besorolás nélkül is... Mások lennének a szamarak, avagy mi magunk? Csak „nem vesszük észre magunkat” könnyed elállatias-

sodásaink évadján? Persze ha Zsirai erkölcsi alapú lírai példázataira gondolunk vagy a szomorkás-belátó, de egyszerre ösztökélő és csipkedő verssorokra, bizonyval „átmegy az üzenet”, akár Szamáriából érkezve, akár ismeretebb nevű előfordulási helyekről...

Merthogy ez az erkölcsi igényesség volna Zsirai László lírájának állandó éltető eleme is, még ha látszólag régvolt idők etikai kincsházából származónak tűnnek is eszményei. Csakhogy a szépség, jóság, igazság és szeretet örök emberi, sosem elavuló vagy avítható fogalmak. Nem feledhetők még igénytelenné vált vagy változtatott korokban sem, mert akkor éppen az „örök emberi” lényegét adnánk fel. És ezzel szép harmóniában vetődik fel, szintén örökéltű kérdésként a költő feladata, hiszen neki kell kiáltania, ha baj van, mert értünk szól a harang/ja. Szűkülő és szűkülő korokban különösen fontos ez, s könnyen belátható, hogy a poéta nem csupán magánérzeményeinek eldalolója ma sem, hanem a közösségért s nemzete jövőjéért érzett felelősségtudatának etikai élharcosa a lírai szépség s erkölcsi felelősség békés kézfogójában.

Az pedig, hogy ezen fogalmak *és értékek* mennyiben korhoz kötöttek, időtlenek-e vagy változók, nos, ez már a hallók és értők befogadókésztségének és hajlamának függvénye is. Itt lép be a „közösségi faktor”, legyen az szóoló műélvezet vagy társaságban, irodalmi találkozón „átmenő” hatás és katarzisz.

A soproiság említésekor futólag érintett hűség-fogalom is így válhat Zsirainál központi érték-kategóriává, etikájában és költészetében egyaránt. Hiszen olykor már önmagunkhoz sem vagyunk s lehetünk hűek (vö. Knight örökbecsű művét), hogyne volna meghatározó az elvekhez és emberségünk értékrendjéhez való nemes idomulás, ha úgy tetszik (s ma különösen aktuálisan) a szolidaritás, a megértés, egyáltalán mindaz, ami – még – emberségünket teszi s megőrzi. Azt hiszem, Zsirai alkotói fegyelme és fegyelmettsége is ebből fakad. S ha számos értékelője-elemzője egyetért/ett abban, hogy miközben csendes, talán visszahúzódó alkat s az érzékeny szépségek megéneklője, azért ez a tartós-visszatérő lélekébresztgetés nagyon is produktív gesztus és a kiállítás mintája, etalonja.

Itt a helye és ideje annak, hogy kicsit szemezzünk is a talán találó általános elhelyezési és – eddigi – életművet értékelni megkísérlő szándék mellett az új kötet különösen fontos helyi értékeiből. Hiszen a nyár esőcseppeken is átcsillanó, antropomorfizált mosolyától a már emlegetett naturalis „tartozékokig” (ld. hajnali rigófütty vagy a szavak szépséges, miniatürizált ikebanája) terjedne a skála, a legemberibb gesztusok egyikéig, a másik friss kötet címadójául emelt kézfogásig, lírai és fizikai kézfogásig. S bár mindvégig jövőt célzó, optimista kicsengésű a Zsirai-líra (hiszen remény nélkül nem lenne értelme attitűdjének), azért mögöttesként egyre felsejleni vélünk egy másik, szomorkásabb viszonyulást is, ám ebből a költői érzelmi ambi-

valenciából származhat némi költészeti haszon: olyan belső feszültség felcsillanása, ami élteti s gazdagítja is költészetét. Hiszen régi ontológiai kérdés az is, miért (s meddig!) ír az ember... Úgy hisszük, Zsirai költészetében benne rejlik erre is a válasz, egyfajta válasz: ha és amíg fel tudjuk mutatni az értéket, a valós értéket, szólni lehet és kell, a költő eligazító lámpás útvesztők idején vagy sötétségben. S ha mindezt figyelembe vesszük avagy ekként vizslatjuk verseit, máris a jobb értés közelében járunk. A *Körforgás* című ciklusban (a három kötetalkotóból az első például „szabályosabbak” a költemények formailag, mint a később még említendő harmadik, tényleges kötetcímadó ciklusban. Noha a költő és ember alkalmi csalódásai és évelő hite tartósan viaskodnak egymással, mégis „alázatos jóságtól” s szeretettől átmelegítve-vezérelve – miként a számos emlék- és tisztelgő vers sorozatából is kiemelkedő, Kaszap István emlékének szentelt *Hálatablák sora* címűben – valahol személyes önmagát is belerajzolva. S megkockáztatható: a kortárs magyar költészet egyik legszebb anyaversét tisztelhetjük az *Angyalok kísérik* című megörökítésben...

Zsirai formailag is alaposan felkészült alkotó. Tud klasszikus versformákban írni s hagyományos rímszerkezetekkel, pl. a közkedvelt, négy soros strófákra tördelt versektől a hosszabb derekú költeményekig. Mondanivalója s játékos nyelvhasználata ikrek (a játék most a variálhatóság jegyében érthető), bár szívesen alkalmaz szójátékokat is, bizonyítva nyelvalkotási-használati találékonyságát, kreativitását, néha csak a poentírozó rím, olykor a végigviendő gondolatsor okán. Ezáltal lehet novellisztikus hatású a vers vagy számos versvég. A nyelv lehetőségeivel való játék sohasem öncélú nála, a mondanivalót erősíti minden esetben, hol lelemény, hol véletlen telitalálat formájában. Kötelességünknek érezzük felhívni a potenciális versolvasó figyelmét ama kerülendő megközelítésre, hogy úgymond „kutyafuttában” próbálja valaki olvasgatni és értelmezni Zsirai László verseit. Sokkal mélyebbek s hangsúlyosabbak annál, mint amennyit egy „időt kihasználó” beleolvasás engedélyezne. (Talán innen értelmezhetők a harmadik ciklus végigvitt, szinte egyszavas vagy alaktani elemekre tördelt-taglalt versei is, a külső forma. Minden így keletkező sornak hangsúlya, önálló léte van, néha összevonhatóan, máskor mellék- s részhangsúlyokkal, bizonyonnyal szerencsés-szokatlan újítás és szándék eredményeképpen.)

Más elemzői említik Zsirai költői erényei között fanyar humorát (van neki jócskán!) és versei zeneiségét is, ez is a forma kapcsán általunk elmondottak egyik következménye. Ami a zenében a dallam, itt a külső és belső formából következik. Az intonálás eszközei pedig ezt egészítik ki, akár tördelés és vizualitás, akár hangsúly és vers/idő/mérték a forrása. S amikor ez a hangsúlyos-mellékhangsúlyos dikció érvényesül, akkor esszenciális versbeszédés üzenetté tömörít. S ha már rímekbe bocsátkozunk, feltűnik gyako-

ri rímképleteként – persze a négysoros strófákban – az a b b a típusú strófavégi „rákoppintó” rímek kultiválása a kezdősorra, rímre s a gondolatra.

Ide emeljük még az első ciklusból az *Őszi magányban* két sorát, melynek drámai szépségét – bármily egyszerű kép is elsőre – bizonytalanság csak sok időt megélték érthetik meg s élhetik át:

„Fogynak a csatlakozások, / akár a régi haverok.”

S ugyanitt, azaz szintén az első ciklusban véljük fellelni a kötet címéül szolgáló (utolsó ciklusbeli) vershez is az átkötést, ti. a *Szamaras, madaras* c. versben, érdemes lehet így olvasni őket... Ugyanakkor a *Naplórészlet* címet viselő középső ciklus (és első verse) meglepő címevel is, hisz dalok ciklusa, valahol a jelen és jövő összekapcsolásának szándékával és szép esélyével. S míg az első ciklusban verscsoport-szervező lehetőségként emlékverseket mondtunk, emitt inkább (nemcsak itt s kizárólagosan) „városversekre” lelünk a költő életének kedves vagy gyakori színhelyei kapcsán. Lám, műfajteremtő-alkotó lehetőség tud lenni ez is. S ugyanezen ciklusban találjuk a sokat dicsért nemes egyszerűség, gondolati tisztaság és igényes nyelvezet egyik szép megvalósulását, avagy a végletekig letisztult, csaknem József Attila-i dalt a *Gondoskodás* című hatsorosban. Érdemes a teljes verset idéznünk:

*Nem írom át
az éjszakát
csak betakarlak
e verssel
mint hó a fát –
ha nem zavarlak*

Zsirai számos verse „istenes” vers, irányultságát s kicsengését tekintve is. Hol életünk igazítójaként, hol egyetlen, de biztos reményünként értelmezve a Teremtőt, hol meg egy „rendes keresztény értelmiségi” ember elvárható attitűdjeként beszöve verseibe.

Zsirai László költészete – s erről tanúskodik legfrissebb kötete is – etikai fogalmakból teremt korparancsot. Lírájának építőelemei, verskövei is ezek, de a másutt már említettek mellé felsorakozik a becsület, a türelem, fegyelem s főként a szorgalom is. Mert maga is ilyen szorgalmas alkotó, s szorgalmasan figyelmeztet mindama értékekre vagy illetlen negligálásukra, melyek nélkül nem élhetünk sem teljes, sem méltó életet. Szeretettel (is) lehet gyógyítani, vallja, s eddigi életműve is ilyen – ajánlott – orvosság. Bizonytalanság nem véletlen, hogy a samáriai üzenettel címzett harmadik ciklus feltűnően hosszú versei milyen tárgyválasztással tűnnek ki s mennyire fontosnak hatnak ezáltal is. *A művészet...* című a költő ars poeticájának kifejtése egyúttal, bár filozofikus-elmélkedő versfajtaként persze a túlrtság veszélyével is szembe kell néznie, miként a *Szél ellen* című hasonlóan fajsúlyos s hasonló építkezésű versben, de ugyanitt bukkanunk a kötet- és cikluscímet adó darabra is, aminek summája ismét s mégis csak a bizodalom és megvált-

hatás, legalább békés álmokban és valós szeretetben, hogy letérdeljen hozzánk is – az Isten.

Nem stílustörő megjegyzésnek szánjuk, de nem tanulság nélküli, hogy a kötet illő és kötelező köszönetnyilvánításaiban olyan „spéttel” kell ezt tennie, ami csaknem riasztó, hiszen még egy korábbi kulturális miniszter és tárca, ill. alapítvány támogatásának köszönhető, hogy a könyv közel öt (!) évvel később megjelenhetett, avagy alkotói szándék és készenlét megvalósítás nem kimondottan harmonikus szimbiózisban működött az elnyúló bábakodás éveiben... Ezzel együtt mégis megemlítendő, hogy az NKA és a PAGEO, illetve Réthelyi Miklós miniszter nélkül ez a mű sem jöhetett volna létre...

(HUNGAROVOX, Budapest, 2016)

SZERZŐINKRŐL

- ÁDÁM TAMÁS (1954, Balassagyarmat) költő, szerkesztő, újságíró. Folyóiratokban, antológiákban közöl verseket. Tagja a Magyar Írószövetségnek és a MŰOSZ-nak. 11 kötete közül az első (*Gyökerek lélegzése*) a Palócföld Könyvek sorozatban jelent meg, az utolsó kötete 2014-ben látott napvilágot *Macskaszerdák* címmel.
- BENE ZOLTÁN (1973, Kecskemét) író. 2001 óta számos szépirodalmi folyóirat és antológia közli az írásait. A Madách Irodalmi Társaság elnöke, a Pannon Tükör szerkesztője. Több irodalmi társaság tagja, a Magyar Írószövetség Csongrád Megyei Írócsoportjának elnöke. Jelentősebb díjai: Fehér Klára irodalmi díj (2006), Szeged Város alkotói támogatása (2011, 2016), Teleki Pál Érdemérem (2013), Kőlcsey-érem (2014), NKA alkotói támogatás (2016). Tanulmánykötete, több novelláskönyve és regénye jelent meg. A legutóbbi: *Az érdekes, nemes Rózsasándor kalandjai* (regény, 2016).
- CSONGRÁDY BÉLA, DR. (1941, HATVAN) közíró, szerkesztő, középiskolai tanár. A Nógrád Megyei Hírlapnak 1996-tól 2002-ig volt a felelős szerkesztője. Évek óta szerkeszti a napilap Kultúra rovatát. A Madách-hagyomány Ápoló Egyesület elnöke, több ciklus óta tagja a TIT országos elnökségének.
- DRESCHER J. ATTILA (1950, Sopron) író, költő, nyelvész. 1975-től tudományos publikációi mellett számos szépirodalmi alkotása jelenik meg, kezdetben helyi, megyei, majd országos lapokban, folyóiratokban. Évekig a Dunatáj (Új Dunatáj) szerkesztőbizottságának tagja. 2003–2007 között a Márton Áron Szakkollégium főigazgatója, ez idő alatt sok intézményi és a határon túli magyarsággal foglalkozó kiadvány szerkesztője, kiadója.
- GRÉCZI-ZSOLDOS ENIKŐ, DR. (1974, Körmen) szerkesztő, irodalmi publikációk szerzője, nyelvész, egyetemi oktató. *Madách Imre levelezését* (2014) bemutató legutóbbi kötetét Andor Csabával állította össze.
- HAJNAL ÉVA (1960, Komló) költő. A Literatura-Túra Irodalmi, Művészeti és Kulturális Magazin főszerkesztője. Rendszeresen publikál irodalmi lapokban és online irodalmi oldalakon.
- KÁCSOR ZOLTÁN (1978, Budapest) muzeológus, meseíró. A győri Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum Madách-gyűjteményének gondozója. Szépirodalmi munkái M. Kácsor Zoltán írói név alatt jelennek meg. 2011-től olvashatók versei a győri Műhely folyóiratban. *A Garázs bagázs* című mesekönyv-sorozat szerzője. Első meseregénye 2017 nyarán lát napvilágot.
- KESZTHELYI MANGÓ GABRIELLA, DR. (1965, Szécsény) költő, háziorvos, természetgyógyász. Gyöngyösön él. Verseket és szakmai írásokat publikál. Az Aranyanyu Díj különdíjasa.
- K. PEÁK ILDIKÓ (1965, Szeged) művészettörténész, 1989-től a Dornyay Béla Múzeum munkatársa. 1972 óta él Salgótarjánban. Tanulmányait 1984 és 1989 között folytatta az ELTE Bölcsészettudományi Karán művészettörténet-történelem szakon. Szakterülete a 20–21. századi hazai képzőművészet, elsődlegesen az egyedi rajz.
- LACKFI JÁNOS (1971, Budapest) József Attila-, Déry Tibor- és Prima Primissima-díjas író, költő, műfordító, szerkesztő, az irodalomtudomány doktora. Harmincnál több könyv szerzője. 1999-től a Nagyvilág szerkesztője.
- LUKÁTS JÁNOS (1943, Budapest) magyar-könyvtár szakos bölcész. Volt könyvtáros és lektor a berlini Humboldt Egyetemen. 13 könyve jelent meg: 4 novelláskötet, történelmi regény Rákóczi korából, dráma- és tanulmánykötet, versek, mesék.
- NAGY PÁL (1934, Salgótarján) Párizsban élő író, műfordító, tipográfus, irodalomteoretikus, a Magyar Műhely című folyóirat alapító-szerkesztője. Az avantgárd irodalom kiemelkedő alakja. Vizuális költészeti kiállításai voltak, irodalmi videófolyóiratot szerkesztett. 1996-ban a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztjé-

vel, 2000-ben József Attila-díjjal ismerték el munkásságát.

NÉMETH PÉTER MIKOLA (1953, Diósgyőr) költő, esszéíró, performer, szerkesztő-rendező. A Katedrális című irodalmi, művészeti és társadalmi folyóirat alapító-főszerkesztője. Az E(x)KSPANZIÓ nemzetközi kortárs művészeti fesztiválok alkotó-rendezője. A Magyar Írószövetség, az Avantgárd Szakosztály és a Bohár András Kör elnökségének tagja.

PAPP-FÜR JÁNOS (1976, Hajdúdorog) költő, szerkesztő. A Nyíregyházi Zeneművészeti Konzervatóriumban gitár és művészettörténet szakon végzett, irodalommal csak később kezdett foglalkozni. 2002 óta ír és publikál rendszeresen. Jelenleg Hajdúböszörményben él. Legutóbbi kötete: *Árnyékapa* (2016).

PÉTER BÉLA (1952, Abony) költő. Szolnokon él. Versei jelentek meg az *Eső* című lapban és antológiákban.

SUHAJ PÁL (1945, Bezenye) költő, tanár, tankönyvíró. Tankönyveiért az MTA Pedagógus Kutatói Pályadíjban részesítette. Az ELTE BTK magyar-történelem szakán (Eötvös-kollégistaként) kitüntetéses tanári diplomát szerzett. Részt vett a Mikszáth kritikai kiadás 78. és 80. kötetének sajtó alá rendezésében.

SZABÓ ENDRE (1943, Lőrinci) közíró, újságíró, közéleti ember. 1980-tól jelennek meg írásai a Nógrád, a Nógrádi Krónika, az Ipoly Hírnök, az Ipoly, a Hevesi Hírlap, a Kanadai Magyarság és egyéb lapokban. Balassagyarmaton tagja volt az első szabadon választott önkormányzatnak. *Határtalanul* címmel könyve jelent meg 2014-ben.

SZÁVAI ATTILA (1978, Vác) író, szerkesztő. Eddig öt kötete jelent meg. Ez évben a *Huszonkettő* c. novelláskötete látott napvilágot a Palócföld Könyvek sorozatban. Az Irodalmi Jelen prózadíjasa. Rendszeresen publikál irodalmi lapokban.

TARNÓCZI LÁSZLÓ (1963, Miskolc) újságíró, riporter, közíró. Magyar Örökség Díjas, Soó Rezső-díjas, Média a Tehetség-

kért-díjas rádióriporter, Hollókő és Nógrád Megye Önkormányzatának sajtódíjas újságírója.

VARGA MELINDA (1984, Gyergyószentmiklós) költő, újságíró. Egyetemi oklevelet a Babeş-Bolyai Tudományegyetem újságírás szakán szerzett. Az Irodalmi Jelen vers- és interjúrovatának szerkesztője. Jelenleg Kolozsvárott él. Verseit magyarországi és erdélyi irodalmi lapok közlik. Megjelent kötetei: *6van9* (Erdélyi Híradó, Kolozsvár, 2009); *A két tempó* (AB-Art, Pozsony, 2009); *Úreüst* (Irodalmi Jelen Könyvek, Arad, 2013).

ZSIBÓI GERGELY (1974, Kolozsvár) költő, író, tanár. Tizenhárom esztendőskora óta Magyarországon él. A Miskolci Egyetemen szerzett magyar szakos diplomát. Jelenleg a Salgótarjáni Bolyai János Gimnázium tanára. Folyóiratok, antológiák közlik írásait. Tagja a Balassi Bálint Asztaltársaságnak. Két kötete jelent meg, mindkettő a Palócföld Könyvek sorozatában: *Csönd-szilánkok* (versek, 2007), *Napborulás* (kispróza, 2009).

Képzőművész:

ZÁHORSZKI MÓNKA (1974, Balassagyarmat) grafikus. Az iskoláit Balassagyarmaton végezte, további tanulmányaira Vigyinszki Attila és Földi Péter festőművész készítette fel. A nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskolára felvételizett, ahol Barczi Pálnál és Bodó Károlynál tanult festészetet. 2001-ben végzett földrajz-rajz szakos tanárként. Nagyorosziból származik, jelenleg is ott él. Munkája Váchoz köti, grafikusként dolgozik. Szabadidejében tusrajzokat készít legkedvesebb verseihez, textileket varr vagy a Börzsöny hegyeit járja fényképezőgéppel. Kézműves alkotóként bemutatókon, kiállításokon találkozhatunk munkáival. 2010-től tagja a Rétság környéki alkotókat összefogó KÖR alkotói csoportnak, mellyel rendszeresen közös kiállításokon mutatkozik be.

Palócföld

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KÖZÉLETI FOLYÓIRAT

Ára: 500 Ft

16003

9 770555 886008 16003